Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON 1/2

011

Pogovor • Leposlovje • Esej • Razmišljanje • Ocene in zapiski

1851

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2011, letnik XIV, številka 1–2

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jadranka Cergol
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Marjana Lavrič
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Hren, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 Med povedjo in stavkom
Jože Kurinčič

Leposlovje

5 Da veš!
Akad. Zorko Simčič

8 11/100
Martin Marion

12 Izplačala te bom
Marija Knežević

15 Dnevnik 2001 (IV)
Akad. Alojz Rebula

18 Dnevnik obmejnega župana
Božidar Brezinščak Bagola

24 Bil je poseben čas …
Tadeja Šergan

26 Partizan
Dr. Miha Pintarič

28 »Miss has gone to Delhi«
Ana Rozman

31 Tonček je prišel
Marjan Marinšek

39 Šakirina fotografija
Mahmud Šukar

Pogovor

45 Razgibana balkanska zgodovina
Štefan Kutoš z dr. Ignacijem Vojetom

Esej

49 Leto Ženske s 5 sloni
Ingrid Kovač Brus

53 Pastir razkropljene črede
Berta Golob

56 Dragocen navdih
Mag. Božo Rustja

Zapiski in ocene

60 Janez Juhant: Idejni spopad II – Katoličani in revolucija
Dr. France Cvelbar

61 France Vurnik: Iz Moskve, iz ruskih daljav
Igor Gedrih

62 Damir Globočnik: Pavliha 1870 – Levstikov satirični list
Igor Gedrih

63 Irena Avsenik Nabergoj: Hrepenenje in skušnjava v svetu literature – motiv Lepe Vide
Igor Gedrih

65 Bruno Volpi Lisjak: Tržaško morje
Iztok Ilich

66 Več piscev: Tvorci slovenske pomorske identitete
Iztok Ilich

67 Toni Morrison: Milost
Jasna Vombek

Med povedjo in stavkom

Jože Kurinčič

Štiriindvajset slovenistov je pred kakim mesecem v zvezi s poukom slovenskega jezika v šoli oblikovalo posebno izjavo Za premislek o učnih načrtih za pouk slovenščine. Izjavo so objavili v dnevnem tisku in jo naslovili na Zavod Republike Slovenije za šolstvo in druge pristojne organe. Izjava ima več točk, najbolj oprijemljiva je v tistem delu, kjer pravi: »Pojmi, ki jih uporabljamo v slovenski slovnici na osnovni ravni, morajo biti do najvišje možne mere usklajeni s pojmi, ki jih uporabljamo pri pouku tujih jezikov.«

Glede na to, da je izjavo podpisalo kar 24 slovenistov, skoraj samih jezikoslovcev, domala vsi so doktorji znanosti, bi pričakovali, da se bo slovenska slovenistična javnost zganila in se bo vnela obsežna razprava, ki bo bolj ali manj žolčna, kakršnih smo v slovenističnih logih navajeni. A zgodilo se ni nič, na izjavo ni bilo zaslediti nobenega odziva. Težko bi rekli, da slovenisti niso zavzeti za svojo stroko, še manj, da so z vsem zadovoljni in da bi jih primerna izjava o problemih v stroki ne vznemirila. Tvegal bom trditev, da izjava niti v svoji dikciji niti namenu ni bila nejasna. Predvsem pa ni jasno, komu je namenjena, kajti napisali so jo ljudje, ki v glavnem vedrijo in oblačijo slavistično nebo na Slovenskem in se lahko vprašamo, ali so jo napisali sami sebi.

No, kakor koli že, vsaj citirani stavek iz izjave je dovolj jasen, da se ob njem odpirajo nekatere dileme o poučevanju slovenščine v slovenskih šolah. Natančneje, gre za terminologijo in poučevanje slovnice in za to, da je ta terminologija pri poučevanju tujih jezikov precej drugačna, preprostejša kot pri poučevanju slovenščine. Učenci doživljajo zato svoj materni jezik kot nekaj zelo svojskega in morda tudi težjega, kot so ostali jeziki.

Morda pa gre ob tej izjavi za kaj globljega, usodnejšega kot le za željo po terminološki uskladitvi s poukom tujih jezikov, morda kar za začetek konca absolutne vladavine strukturalistične lingvistike na Slovenskem, a si tega ne upajo povedati. Upam, da gre tudi za spoznanje, da znanstvenih hipotez, ugotovitev in spoznanj ne gre neposredno vnašati v šolo, da vsaka nova doktorska disertacija pač ne sme s svojimi tezami, spoznanji, predvsem pa ne z novo terminologijo brez sita, ki ga predstavlja časovna distanca, priti v šolske učbenike; spoznanje, da se mora pouk slovenske slovnice poenostaviti, narediti bolj poljuden.

Če naj bi to dosegli, se je najprej treba znebiti strahu pred absolutnimi jezikoslovnimi avtoritetami in sprejeti pravilo, da morajo učne načrte in učbenike pisati učitelji praktiki, raziskovalci jezika in visokošolski učitelji pa naj bodo njihovi recenzenti. Le učitelji praktiki so sposobni znanstvena spoznanja posredovati učencem v dovolj poljudni govorici. Pri nas so pogosto pisali učbenike univerzitetni profesorji, ki so vnašali vanje svoje najnovejše ugotovitve o jeziku in tudi novo strokovno izrazje, kar je vir velikih težav. Človek ima občutek, da hoče domala vsak novi doktor jezikoslovne znanosti posredovati slovenskemu šolarju vse, do česar se je dokopal. Pisci učbenikov so vsekakor premalo zavezani jezikoslovni poimenovalni abecedi, skoraj vsak uvaja v svoj učbenik tudi svoj jezik, nekakšen novorek, ki ga morajo z vsakim novim učbenikom najprej usvojiti učitelji, za njimi pa še učenci.

Slovensko jezikoslovje je gotovo izredno razvito, opremljeno z znanjem, da lahko z najnovejšimi metodami preučujejo slovenščino – predvsem sodobni jezik. Težave pa nastopijo pri prenašanju tega znanja z znanstvene na šolsko raven. Znanost odkriva novo, v njej je vse podvrženo dvomu in nekako bolj fluidno, znanstvenik si v iskanju novih odkritij lahko privošči kako stransko pot, eksperiment, hipotezo, ustvarjanje novih izrazov, poimenovanje na novo odkritega. Za znanost je značilen ustvarjalni nemir, odpiranje vprašanj in postavljanje in dokazovanje tez. Za šolo pa je značilna določena konservativnost in stalnost. In seveda medpredmetno povezovanje. Zato si slovenisti za šolsko rabo ne bi smeli privoščiti bistveno drugačne slovnice, kot jo poznajo pri po-

uku tujih jezikov. Če pa že, bi moral pouk na te razlike neprestano opozarjati v obliki kontrastivne metode. Npr.: Pri latinščini imamo vse zaimke v enem predalčku, naš učbenik pa jih najprej razdeli na samostalniške in pridevniške.

Poglejmo nekaj primerov, ki ilustrirajo, kako je jezikoslovni pouk obremenjen s pretiranim učenjaštvom. Pri tem se bom naslonil na nekatere srednješolske učbenike za pouk slovenščine, ki se jih danes uporablja. Kar zadeva omenjeno, med njimi ni velikih razlik: vsi v glavnem izhajajo iz strukturalistične lingvistike. Že v kazalih lahko ugotovimo, da je v rabi terminologija, ki je ne uporabljajo niti pri pouku tujih jezikov niti ne učitelji slovenščine v medsebojnih pogovorih. Tako učbeniki skoraj ne poznajo izrazov glasoslovje, oblikoslovje, besedoslovje, skladnja. Te temeljne izraze klasične slovnice nadomestijo z novimi izrazi: glasovne prvine besede, tvarna sestava besedil, oblikovna stran besed, slovnična sestava besedil.

S pomočjo tega jezikoslovnega novoreka dijaki le težko oblikujejo podobo o zgradbi slovenskega jezika, še manj pa si z njim pomagajo pri pouku tujih jezikov, kjer se srečujejo z izrazi iz klasične slovnice. Podobno se dogaja pri predstavitvi posameznih jezikovnih ravnin; npr. pri oblikoslovju, kamor je strukturalistična slovnica vnesla veliko revolucijo z drugačno razporeditvijo besednih vrst. Pri vseh tujih jezikih se namreč učijo o samostalnikih, pridevnikih, zaimkih, številnikih …, pri slovenščini pa o samostalniški besedi, pridevniški besedi (zaimki in številniki pa so podvrste). Kljub temu, da se tako učimo že 30 let, pa večina slovenskih intelektualcev na vprašanje, v katero besedno vrsto spada beseda on, ne bo odgovorila, da je to samostalniška beseda, ampak da je zaimek – tako kot uči klasična slovnica in kot se učijo pri tujih jezikih. Očitno čuti termin samostalniška beseda kot šolski balast.

Podobno šolsko učenost si dijaki pridobivajo ob sklanjatvah oziroma sklanjatvenih vzorcih. Teh je po novem sedem (stara slovnica je poznala štiri): tri moške in tri ženske ter eno srednja. Po sedanji drugi moški sklanjatvi se sklanjajo samostalniki moškega spola s končnico – a, npr. vodja. Kako dopovedati učencem, da se vodja sklanja po posebnem sklanjatvenem vzorcu, torej po drugi moški sklanjatvi, če pa hkrati povemo, da je ta vzorec enak vzorcu za samostalnike ženskega spola s končnico –a? Dijaki se ob tem pogosto sprašujejo, kako je obrazec lahko poseben vzorec, če je enak drugemu vzorcu? Še bolj so zbegani, ko izvedo, da to besedo lahko sklanjamo tudi po prvi moški sklanjatvi. Namesto da rečemo, da besedo Miha lahko sklanjamo tako kot lipa (po 1. ženski sklanjatvi) ali tako kot korak (po moški sklanjatvi), strukturalist, ki ima rad predalčke, uvede novo sklanjatev (drugo moško). Če ima to v znanstveni razpravi še smisel, ga pri pouku v šoli po mojem mnenju nima.

Kakšen smisel ima uvajati nov vzorec, ki je enak drugemu? Pri sklanjatvi smo se nekaj časa učili celo o tem, da imamo tudi tak sklanjatveni vzorec samostalnikov srednjega spola, po katerem se ne sklanja noben primer. Primer spominja na Heglov idealni sistem. Anekdota pravi, da so študentje Heglu ugovarjali, ko je razlagal svoj sistem. Rekli so mu: »Gospod profesor, ampak življenjska dejstva so drugačna!« On pa jim je lakonično odgovoril: »Tem slabše za dejstva!«

Strukturalistična slovnica ne prenese izjem; če ne gre drugače, naredi za nekdanjo slovnično izjemo nov predalček. Tako kategovanje življenja na strukturo je neživljenjsko. Kot je neživljenjsko in strokovnjaško, ko se učimo, da se npr. ime Dolores sklanja po 3. ženski sklanjatvi, ki da ima vseskozi ničto končnico, namesto da bi rekli, da nekaterih besed pač ne sklanjamo.

Podobno željo po pretiranem razporejanju lahko vidimo pri obravnavi zaimkov. Stara slovnica je poznala šest vrst zaimkov, nova pa pozna najprej sedem samostalniških, nato pa še sedem pridevniških. Tak zapleten sistem je za spoznavanje maternega jezika v šoli (posebno v osnovni šoli) gotovo vprašljiv. Preveč je zavezan strukturi, umišljenemu kalupu, v katerega tlačimo jezikovne pojave. Znanstvene razprave so seveda lahko bolj zapletene, učbeniki pa morajo biti preprostejši, bolj poljudni in brez pretiranega predalčkanja, sicer imajo učenci občutek, da se morajo učiti o predalčkih, ne pa o jeziku. Jezik je najprej izraz duha, če ga hočemo preveč ujeti v strukturo, mu delamo silo.

Morda se najbolj jasno vidi težava pretiranega poznanstvenjenja pouka ob izrazih stavek in poved. Že 40 let slovenske šolarje silimo z izrazom poved in govorimo, kakšna je razlika med povedjo in stavkom. S to učenostjo seznanjamo že otroke v osnovni šoli, a še danes večina ljudi besede poved izven šole ne uporablja. Tudi mnogi slovenisti ne. To pomeni, da ni zanjo poimenovalne potrebe in da se brez nje prav lahko shaja (razen v izrazito znanstvenih razpravah).

Narobe bi bilo, če bi, potem ko sem navedel nekaj problemov in težav v zvezi s poučevanjem slovenščine v šoli, dobili vtis, da je z našo materinščino v šoli vse narobe ali celo, da slovensko jezikoslovje ni naredilo v zadnjih 40 letih nič pomembnega. Prav narobe je res. Slovensko jezikoslovje se lahko pohvali z množico pomembnih pridobitev, raziskav in priročnikov. Tudi učbeniki so v marsičem naredili velik napredek. Kljub povedanemu je slovenščina danes v razcvetu: še nikoli se ni v slovenščini toliko govorilo in pisalo kot danes; slovenščine se nikoli ni učilo toliko tujcev; slovenščina v šoli nikoli ni imela ugodnejšega položaja, kot ga ima danes; nikoli nismo imeli toliko visoko izobraženih slovenistov ... Vsa ta dejstva nas lahko navdajajo z optimizmom. Kot temen oblak na jasnini teh lepih pojavov pa grozi biološka razsežnost slovenstva, a to je predmet že druge razprave.

Zorko Simčič

Da veš!

Pesmi iz cikla Očetje in sinovi

Oče piše sinku

»Moj fant – saj si že kar cel možakar!
In to je več, kot da samó si velik
in da ne jokaš mi ob vsaki buški.

Pomeni: ata te lahko pusti ob mami,
čeprav si spolnil komaj sedem let,
in ve, da boš jo varoval, kot da si ata.
Najmlajši si, a če nihče iz klape,
ti greš k sosedu – sam in z žogo v roki! –
in nič:´U, veste … e … se je razbilo …´,
temveč: ´Žal. Šipo zbili smo, kaj naredim?´
Pomeni: ah, lepo je plavati po Dravi
pri sedmih letih – pa v soboto! – a si oblju-
bil mami:
´Bom sekal drva, ti naložil jih do stropa.´
In ko sekira sune zadnjo tresko s tnala,
odpade tudi glasna misel: ´Hej! Opravil
svoje!´

Tako je, mali mož, nič več in pa nič manj:
možakar vedno pač opravi svoje.
Predvsem pa to pomeni – kot bilo je včeraj:
sosed, nemčur, slavil je sedmi rojstni dan
sošolca tvojega – z malinovcem, potico;
te vabil je, a ti – domá. Z veselim licem
si trdno z nami bil ob trdem kosu kruha.
Ne pústil bi te rad, a glej, da jutri umrem,
moj sine, umiram miren, ker zdaj vem:
mordá kdaj gol boš hodil, lačen skoz življenje –
a hodil boš pokonci in pa miren.
Žalili bodo te, polena pod nogé metali –
ti hodil boš pokonci in pa miren.
In še ko boš odhajal, zadnjič padel vznak –
boš padel, ko da si pokonci. In pa miren.

To je plačilo, ki ga daje Bog že tu na zemlji,
da veš. Da veš, ti, mali moj možakar!

Pogovor z mrtvim očetom na zadnji dan leta 1972

»Oče, milost to ne more biti
in torej mora biti kazen,
da v meni rod naš mora se zgubiti …«

In iz megle prikrade se prikazen
in raste – ne preneha s smrtjo rast.

»Kdor zbral si je za ženo čast,
temu rodijo se ponosi mali.
Ko mali odrasejo, rodijo svoje –
ne vem, zakaj bi žalovali.
Ti mirno umiraj in ne toži!«

Obrne se okrog, kot nékdaj slok je,
le da je zdaj ves bel njegov obraz;
kot s pajčevine meglo ga zakril je čas.

Po starih ulicah Gorice

… po teh pradavnih kamnih so drsele njene nôge …
v Biljani je še mrak, jutranji mrak, ko se spustila je po klancu,
na glavi je nosila češenj koš na trg …

… po teh od dežja in od trudnih nog
zlizanih kamnih so korakale njegove nôge,
nosile njega in avstrijsko težko sabljo …

Njiju ni, kamni so ostali,
njiju ni, onadva sta ostala.

Sporočilo nasprotnikom mrtvega očeta

Prekovali bodo svoje meče v lemeže …
(Iz 2,4)

Da, ljudje: zdaj tudi jaz bom prekoval ga v lemež,
a vedite za vedno,
da bil je prekovan iz meča mojega očeta.

Sinko in atek (Stara balada o lipi sredi trga)

Učitelj zakrpanih hlač hiti čez trg. Violina pod pazduho. Mrak.
Čez rob kovinskih naočnikov zazre se prek lipe v nebo. Bo dež?
»Še nekaj tednov, pa bo zacvetela. Povedal bom otrokom:
Lipov list – naj pomnijo –, je znak Slovencev pri volitvah.«

Lekarnar spústil je roló do tal. Ura pozna, trg je prazen.
Dan mimo in z njim vsi, ki tam za pultom so tolažbe iskali.
»Da le ne vlije se preveč! Bi zbilo mlado cvetje, se popje letos zgodaj je odprlo. To bo čaj! In ne predrag.«

Gostilničar na drugi strani trga poslednji stol je zložil,
postavil k steni. Oh, da bi mimo že bili ti dežni dnevi …

»Potem poletje bo, lipa košata. Tri mize s stoli tam pod njo,
in zadovoljno oddihavanje in bele pene okoli brk …«

Mizar za oknom, ob gostilni, zadovoljno je nasršil brke:
les v loku lepem je prežagal. Prav. In ko eno mu oko počiva,
drugo zdrkne preko oblovine skozi okno, skoz prve dežne kaplje.
»Še nekaj let, za koliko kubikov bi je bilo … Denar…«

Mrak se gosti. Lipa sama. Niti oko človeka več se ne naslanja nanjo.
Le skozi lino strme rdeče strehe ob lekarni med curki gre pogled.

Oh, koliko pomladi že ne sme iz hiše. Je norček. Sredi knjig.
»Še leto, dve, pa veja močna bo dovolj, da vrv prenese in pa mene …«

Zdaj vse je tiho, mirno … le luč svetilke sredi trga pozibava se,
premika trg. Potem čofot otroških bosih nog na poti h glavni cesti.
V rokah dežnik. Dež mu polzi prek čela, a on bi rad naslonil na drevo se …
»Lipa … uboga …!« Objel bi jo, a se mudi, ker ata ne sme biti moker.
»Uboga? Da … zares … Hudo! A ne ker umiram tu in to stojé,
umiram, ker sem vse, samó ne to, kar sem.«

11/100

Martin Marion

11 ljubezenskih iz zbirke 100 sonetov

5.

Želodčno se vozlišče spet obeta,
ki v sebi nosi ognja energijo,
obljublja novo srčno elegijo
in misli v nova rojstva spet zapleta.

Oči najlepše, ki spet njih divjanja
zaslutim iz vročine in iz mraza,
in mehkost kože njenega obraza,
so krivi tega boja, tega klanja.

Boli že res in vzdihe res nesrečne
iz grla in srca podžge bolezen,
a ko zagledam preko struge rečne

ta moj navdih, ta novi meč dvorezen,
si rečem le: "O, hvala, sile večne!"
da spet je tu – pogrešana Ljubezen.

14.

Oboje vrat odprtih, vmes prepih je,
ki goni kup atomov, da norijo
in skačejo, dokler ne obvisijo
ob skuštrani zmešnjavi, kjer ta stih je.

In točno tam, kjer raste ta vrstica,
se zmedeno srce razbijajoče
ukvarja z glavo: ali noče, hoče
ljubiti deklico, katere lica

so lica, ki jih ni na tem planetu.
In glava ve, da kar srce ji pravi,
je najstarejša pravljica na svetu:

če se nasmeh med lici ji pojavi,
ko me opazi v popoldanskem cvetu,
ljubezni moje nič ne zaustavi.

15.

Nasmeh je tam, oči prijazno lepe,
naročje zadovoljno čakajoče;
na zunaj kaže vse, da dama hoče
priložnost dati mi, da bi se kepe

znebil, ki vgnezdila se je v želodcu
in krvavi prek srca, grla, v glavo
in s tem nakazi celo mi pojavo.
A vendar – kot verjetno vrvohodcu

se kri zaledeni ko padec sluti –
tako zdaj jaz opazim hladno gesto,
ki vedeti mi da, da čas prekruti

je spet določil, da sem našel mesto,
kjer dal sem prav naivno se sezuti
in bos iskal bom le pobega cesto.

16.

Zmešnjava srečno žalostno nabrekla
poskuša najti pot iz same sebe,
a vedno znova se zapiči v tebe –
ti vila, krasotica, bedna dekla.

Ti nisi vredna solze niti ene
in ne, da misel vate se obregne;
oko, ki se v pogledu k tebi stegne,
zašlo je med razglede izgubljene.

A kljub temu si našla pot do mene,
prebila si se skoz oklepa špranjo
in prisesala se na luč notranjo.

Rešitve zdaj ni videti nobene;
lahko le čakam, kdaj boš uganila,
da si prižgala, kar boš ugasnila.

36.

Prinesla si mi ji jasnost in svetlobo,
pregnala more, dvome pogasila,
po dolgi suši žejo potešila
in zlahka posladkala si grenkobo.

Nikoli nisem vedel, da življenje
bo zame kakorkoli poskrbelo,
in bal sem se, da enkrat na debelo
me razočaralo bo hrepenenje.

A glej! Naenkrat tok se ta ustavi,
ki gnal me silno je, neustavljivo,
in smer napačna gladko se popravi,

življenje pa, narahlo in igrivo,
pred nos pomen in upanje nastavi:
vse mrtvo v meni TI predramiš v živo.

40.

Želim si vse, kar vse lahko mi nudi,
želim brez meje prostor, čas neskončen,
želim nesmrten up, ponos pokončen,
in kar že zdaj imam, želim si tudi.

Želim si od največjega največje,
želim najboljše, prvo in edino,
želim si vsega polnega vsebino
in še poplavlja mojih želj porečje:

želim cel kup si vsega, kar želim si,
po dvoje, troje, včasih po nešteto
in včasih svoje želje poglobim si,

a čisto vse, kar izželim iz sebe,
pa tudi če z neba bilo bi sneto,
zamenjal bi, neskončno rad, za tebe.

65.

Tresoče, krhko, čutim, kot v spominu:
v moj kratek čas si nežno priskakljala,
vanj upanje, ljubezen pripeljala
in iskro uhajajočemu plinu

pristavila, da rahlo bi se vnelo,
kar vneti se od nekdaj je hotelo;
a vse je prav v trenutku zagorelo,
razneslo se je, kot se ne bi smelo.

Zdaj ždim v pepelu, v trušču
pogorelem,
s solzami, potom dogorelo močim
in gledam v slepem, vročem dimu
belem,

kako med Prej in Zdaj lahko razločim.
Razlike ni. V življenju mojem celem
iz Prej se v Zdaj nikoli ne iztočim.

68.

Starejša si (modrejša?), ti, najlepša,
ki žile mi razširjaš, polniš, paraš.
Ko upanje v prihodnost mi prevaraš,
sedanjost se za kanček mi polepša.

Morda me le učiš, kako živeti,
da enkrat (pač drugje in pač kasne-
je),
ko burja spet v zatišje mi zaveje,
bom znal življenja bolj se oprijeti.

A vendar se mi zdi, da leta tista,
ki videla si prej jih, niso dala
izkušenj dobrih v tvoja nedra čista –

strahu in solzic si si v njih nabrala.
Zdaj muči naju pač dilema ista:
kako do tebe, če se me boš bala?

77.

Obstaja mir, obstaja tu tišina,
med njima slišim kapljico kapljati,
ki mirno, tiho mi ne da zaspati.
Polnagega me vabi zdaj belina,

da jo napolnim z mislimi o miru,
tišini in kapljanju, ki prav vztrajno
vrtijo v glavi razglašeno lajno:
“Ne spiš zaradi nas? Ni res! O viru

nespanja piši zdaj, priznaj, da tisto,
kar mir, tišino, kapljično kali ti,
je v glavi tvoji, lažno in nečisto!”

Priznam in pišem: hotel sem prikriti,
da kar do nje sem čutil, čutim isto;
lagati sebi znam, a ne uiti …

82.

Sovražno, jezno, pišem, bes izlivam.
Krvavo žolco točim. Misli lomim,
ki morale bi (v kar pa zdajle dvo-
mim),
leteti v nedogled, neskončnost, grivam

razpašenih oblakov, kodrom žarkov
odsončenih naproti, tja, pač nekam,
kjer ni ne tu ne zdaj in kjer ne vekam
v preprazen nič. Tam daleč stran ni
parkov,

kjer stopam, sam, razjarjen
neumestno,
od tam, kjer sem, do tam, kjer bom;
dreves ni,
ki v smrt rjavijo, čudijo se vestno:

“Namesto da bi, revček ta preresni,
jesen užival, mestno in pocestno,
on misli nanjo besne v tri dni pesni.”

98.

Kdo si, ki tu ti pišem? Kdo, ki ni te?
Povsod te iščem, vsak trenutek gledam
(čeprav se tega vedno ne zavedam),
kdaj spletlo bo naključje naju v kite …

V obrazu vsakem si, a nikdar prava,
na vlaku si, kolesu, v čaši vina,
v nasmehih in objemih si, edina,
nikoli ti, povsod si, razuzdava.

Poznam te! Vem za tebe! Čakam nate,
čeprav se skrivaš, plašna in igriva;
a ni se treba bati, kajti zate,

dokler ne stopiš predme prava, živa,
prečakal bi neskončnosti bogate.
Daj, pridi, da že končno zaživiva!

Izplačala te bom

Marija Knežević

Med srbskimi književniki srednjega rodu je tudi pesnica in pisateljica Marija Knežević, rojena leta 1964 v Beogradu. Diplomirala je iz splošne književnosti na Filološki fakulteti beograjske univerze, magistrirala pa iz primerjalne književnosti na michiganski državni univerzi v Združenih državah Amerike. Poleg dveh romanov je napisala tudi nekaj pesniških zbirk, med njimi so Elegični nasveti Juliji, Predmeti splošne rabe za osebno uporabo in Moje drugačnosti. Tu natisnjene pesmi so iz Antologije novejše srbske poezije 1988 – 2008.

Čemu?

Čemu
si poznih let – poet?
In to prav zdaj,
ko že prestar
za zemeljski si raj!

Zdaj vedno več v življenju umem,
s čedalje ga vse manj razumem …

Bila pa so pretekla
srečna leta,
pesem pa nobena
ni bila zapeta.

Znabiti, da sem se slepil,
da treba mi ne bo grenčice použiti –
in da se z veseljačenji ob piru
izognil poezije bom nemiru.

In glej!
Kot bi me Božja roka spet vodila,
kot me bila je po poteh študentskih stihov
iz vseh mladostniških navdihov
prav v pokrajíno moje duše,
kot jo Gospod je zakoličil,
življenja tok pa skrotovičil,
a ne izničil …

Holly Business
Psalm za Ester

Usmili se me, pokloni mi svoj pogled!
Dovolj si me namučil s svojo ljubeznijo,
Nedolžno si me zapiral v temnico,
Me z lepoto duše skoraj pokončal,
usmili se me, poglej me!

Dovoli, da postanem estradna zvezda!
Podeli košček filmskega neba!
Vsaj en CD, en spot,
ali intervju na jahti z mano mi podari!

Storila bom vse, kar želiš,
namesto tebe bom hodila na srečanja
v zameno za hišo daleč od vrveža, da se umirim,
in plavalni bazen, da zdravo živim.
In jaz bom tvoja sužnja, ki ima svojo služinčad,
milosti, milosti mi daj!
Joj, kako silno sem si zaželela novih čeveljčkov!

Predana ti bom, tebi in tvojim.
Buda, Alah, karma, om,
spiritus mundi, kabala, amen!

Kar naj me videvajo s poslovneži in princesami,
naj me vidijo na koktajlih in konjskih dirkah!
Naj tudi mene vidijo!

Naj ljudje govorijo Ona pravi,
naj vsaj enkrat pomislijo, da tudi jaz spreminjam tokove zgodovine,
pošlji mi, prosim, vsaj trohico privida spremembe
in večno ti bom nova.

Osušena sem od resnosti in časti,
dovolj si me namučil.
V limuzini me uvedi v nepregledno kraljestvo tvoje zabave!
Naj me tvoji doktorji polepšajo, povrnejo mladost.
Naj me tvoji svečeniki odenejo v okrasje iz kožic strupenjač!
Kako sem željna plavih las!
Priskrbi mi učitelja joge, maserja,
in dobrega vrtnarja, s katerim bom spala kot vse tvoje miljenke.
Stori, da oživim na posterjih,
da se postavim med palme nasmejana,
da zemljo, po kateri stopam, preimenujejo v Sveto stezico
mojih korakov.
Daj mi vse to!

Vdana bom tebi in tvojim,
Buda, Alah, karma, om,
spiritus mundi, kabala, amen!
Dopusti, da moje zakone preučujejo na fakultetah študentom, ki jim tako ni pomoči.
Prisluhnejo naj vsaki moji besedici!
Nihče te ne more tožiti, da ogrožaš rešitev.

Nadeni mi vzdevek imena, ki si ga bodo
laže zapomnili.
Vsem skupaj naj pripadam – rotim te!
Iz temnice nežnosti me reši,
iz odvisništva vestnosti me odreši!
Umetelnost gledališkega odra podari!
Ne morem več, ne zmorem več
biti samo svoja!

In slavila bom tebe in tvoje,
molila bom vitka in gibka.
Prekrižala se bom, padla na obraz,
Ljubila, kogar bo potrebno:
otroke iz sirotišnice, politike, temeljne kamne
in grobove, ki jih boš razglasil za svete.

Bom samo tvoja,
ko boš storil, da sem lastnina vsakogar.

Ne boš obžaloval.
S kriki in vpitjem
ti prisegam: povsod bom pripovedovala, da
si ti najboljši producent.
Izplačala te bom.
A ti se samo zavzemi zame,
dokler sem še,
Buda, Alah, karma. om,
spiritus mundi, kabala, amen!

Iskanje

Iščem ustnice,
ki bi me sladile s poljubi,
iščem srce, ki bi se v bitju
mojem dopolnilo.

Morda Ti neznanka –
tako vnaprej zaželena,
blizu tu ali daleč tam
si od mene vstran.

Prosim usodo, da Te spoznam
ter brez strahu povem,
da Te rad imam.

Želim srečati žensko milo,
da jesen življenja
v dvoje v osami mi prehitro
ne bi ugasnilo …

Poslovenil Vlado Slapnik

Dnevnik

2001 (IV)

Alojz Rebula

Sobota, 7. julija

Sončen dan, ki prinese iz Ljubljane tri prijatelje: razživljenega Staneta, razpoloženega Edvarda in že mučno priklonjenega Janeza. Palica bi mu bila v veliko pomoč, a menda je noče. Zapeljemo se na Lisco in pokósimo zunaj pod lipo, sami v gostišču. Sprehodimo se po pokošenem, po sušeči se travi. Kljub soncu se Dolenjska ne vidi. Tematika našega pomenkovanja je seveda srbska: Milošević, Srbija s svojim hegemonističnim demonom. Doma, pod lipo na našem vrtu, razširimo temo: pravoslavje, nacionalizem …

Daljnega prijatelja Danila pa sem se malo bal, ker sem se bal dolgčasa. Saj ni ne mislec ne jezikoslovec. Kvečjemu bi govorila o politiki. Je pa, da tako rečem, strokovnjak življenja. Kot meščansko verziran Ljubljančan se je spretno izognil dilemi partizanstvo-domobranstvo in se spomladi 1945 znašel v Milanu. Tam si je od blizu ogledal Mussolinija, ki je mrtev visel na nogah na trgu San Sepolcro. Zvedel je, da na Primorskem Zavezniška vojaška uprava odpira slovenske šole, pa je prišel v Trst. Dobil je službo učitelja v vasi na Tržaškem, a iz vasi so ga izgnali kot fašista. Na poti iz Šempolaja, kamor so ga premestili, ga je policija aretirala zaradi prepustnice, ki je ne bi smel imeti. Policija je našla na njegovi mizi sliko »Titove vohunke«, ki jo je on našel na cesti. No, sam v tisto najdbo nisem preveč verjel. Bil je vržen iz službe. Sledile so razne avanture, med katerimi se je seznanil tudi s carjem Borisom, bil je v živalskem vrtu v Sofiji in v Carigradu, se kopal v Črnem morju s Čehinjami. Iz Bagnolija je prišel v Argentino, se poročil z učiteljico Argentinko, avtorico šolskih učbenikov, delal najprej na ladji, potem v dveh podjetjih. Bil je v Škofovih zavodih v Šentvidu, a ima se za agnostika, medtem ko je žena verna. »Ja, eshaton me skrbi«, reče, ko sediva pred Trubarjevim hramom. »Saj veš, ko se bližamo tisti meji …« Prebral je nekaj mojih knjig. Ko gre, pozabi plašč, da moram steči za njim. Usoda za slovenski roman, kjer ne bi manjkali niti Šentvid niti medvojna Ljubljana niti Svobodno tržaško ozemlje niti Črno morje niti Argentina …

Nedelja, 8. julija

Pri maši oddahnjenje med ljudmi, ko župnik naznani svojo premestitev. Ni bil za to župnijo, kakor župnija ni bila zanj.

Nedelja, 15. julija

V roke mi pride tržaški *Il Piccolo* s člankom o mojem dopisovanju s Cecovinijem. Avtor Frattamolo je sestavku dal naslov *Due grandi vecchi amici di penna* - Dva velika starca, prijatelja po peresu. Simpatija, ko-

maj verjetna v tem časopisu.(Na Slovenskem stavim, da ne bo odziva). Drugi italijanski odmev je zaseben, od biografa p. Corteseja, s katerim sva se nedavno srečala. Navdušen nad korespondenco želi »*grazia, gioia e salute* - milosti, veselja in zdravja«.

Petek, 20. julija

Vreme iz vročine in ploh, da je tudi nočno spanje negotovo. Danes sem se zbudil že ob 4h.

Včeraj sem pisal novelo o Doberdobu, pa bi bil lahko v spanju, v katero sem spet potonil, sanjal o kavernah, žarometih, juriših, odvažanju mrtvih. Pa se mi je nočni svet odprl v nekaj povsem drugačnega, miroljubnega, domačega. Iz nebes, kjer zagotovo sta, sta prišla na obisk Internuncij in njegova Anica z nekim tretjim, morda Stanetom. In kakšen problem me je vznemiril: s kakšnimi kozarci naj gostom postrežem – morda kovinskimi? Drugega ni bilo: trije obiskovalci in problem kozarcev. Konec novele o Doberdobu. Puščam jo nepotešen.

Sobota, 21. julija

Tudi vsakdanjost se zna vzvaloviti, če jo pogledaš tako rekoč z drobnogledom. Tak valček je bil včeraj pri gospe Anici, ko je z grozo potegnila izpod pazduhe termometer ter prebrala 41 stopinj, potem pa ugotovila, da je pokvarjen. Drugačen valček zame danes, ko mi je gospa na moje začudenje voščila in me obdarila s piškoti. Ja, na rojstni dan me mora spomniti kdo drug.

Dve uri in pol pohoda po šentjurskem gozdu za pest lisičk, a za nešteto krošenj.

Te dni sem bil sam, sam s stvarmi. Zora je bila v Trstu zaradi gledališča. Nocoj se vrača. To zvem po telefonu. »Odkod telefoniraš?« – »Z vlaka.« – »Saj nimaš mobitela.« – »Ima ga sprevodnik.«

Zvečer Beethovnove *Sonate*.

Sreda, 25. julija

Rafka Vodeba sem si težko predstavljal bolnega, saj je bil zmeraj ves živ, poln vsestranskih zanimanj. Več kot ljubiteljsko zainteresiran za razne umetniške panoge, od slikarstva do literature. Inteligenten in poln nemirnega duha, a vendar, se zdi, brez kriz v svojem duhovniškem poklicu. Spoznala sva se v Rimu v času, ko je bil skupaj z dr. Jezernikom podravnatelj velikega zavoda De Propaganda fide. Srečevala sva se tudi na Opčinah, kjer se je oglašal pri Vinku Beličiču. Prijateljevala sva, dokler se ni vrnil v Slovenijo, čeprav odnosov nisva nikoli prekinila. Le da je bila vmes njegova navezanost na dr. Grmiča in posledično njegova manjša rezerviranost do političnega režima. Tudi ko je prišel v tajništvo Mohorjeve družbe v Celju, se prejšnja prijateljska bližina ni oživila. A ko me je pred kakšnim letom obiskal v Loki, sva se prav lepo pomenkovala, tudi religiozno uglašena, potem ko je menda doživel na romanju v Paray Le Monial nekakšno konverzijo. Zdaj je bil eksorcist mariborske škofije, kar je bila tudi tema vnetega pogovora. Zdel se mi je že daleč od Grmičeve recimo polsekularnosti, alergične do nadnaravnih pojavov. Takrat glede zdravja ni imel pritožb. Bil je nekdanji praktični Rafko, prav tako doma na motorju kot za volanom in si je bil menda nekje v neki grapi uredil odslužen mlin v idilično bivališče. Potem sem zvedel o njegovem bolehanju in danes sva z Zoro v Mariboru, da prijatelja obiščeva. Zglasiva se v župnijski pisarni in g. Lipovšek naju skozi vrsto hodnikov in stopnic popelje na nekakšno podstrešje tega semeniškega kompleksa bolj iz lesa kot iz zidin. Vrata se odprejo v nekakšno mansardo z nizkim stropom. Živahni bolnik, ki je v njej, ni Rafko. On je v naslednji mansardi, leži vznak, gleda proti malemu ekranu na koncu postelje. Obiskov ima skoraj preveč, pravi. Vsak večer ga obišče nekdanji sošolec in sedanji pomožni škof Smej. Na eno nogo ne more stopiti, a upa, da bo bolje. Sicer pa se pomenek ne vzdigne iz bolniške pritlehnosti. Rafko s škrtljajem daljinca prižge ekran na koncu postelje, da čezenj zapleše nekaj nemškega. Zora vzame iz torbe darilce – šop vrtnic z našega vrta in zavitek tržaške kave. Vse poteka v nekakšnem domačem molu. Tako se tudi posloviva.

Petek, 26. julija

Poskušanje novele, ki naj bi povezovala slovensko snov z antiko. V bistvu opozarjanje na antiko, ki gre pri nas še bolj v zaton kot v Evropi, potem ko je komunizem pri nas likvidiral klasično kulturo. Najprej likvidirati antiko, potem njenega dediča krščanstvo – to je, kot kaže, program modernosti.

Na hribu po »strmini marčnic«, kakor jo imenujem, čeprav seveda zdaj ni čas zanje. A čudovito je bilo tukaj najti tiste črne uhlje, ki so bili – prvi med gobami – pribodli iz zemlje. A to ni več strmina zame, tako da me je med vzpenjanjem strah, da bi prizadel operirano nogo.

Pišeta Stane in Gorazd, ki čestitata za poklonjeni *Carteggio scazonte*. Cecovini mi ni povedal, da misli najino korespondenco izdati, sicer bi bil sam svojemu deležu posvetil večjo skrb.

Petek, 27. julija

Premislek o tem, iz kakšnega fantastičnega gradiva je narejeno življenje: kakšna razlika med elementi na tej tabli Mendelejeva! V nekaj urah sediš pri pedikerki zaradi divjega nohta, se v opatijski cerkvi spominjaš moža apostolskega formata, opata Kolška, v Mohorjevi knjigarni si kupiš Chestertonovo *Pravovernost*, s svakom in svakinjo pokósiš pri Ježu na Jagnjenici, nazaj grede iščeš med vožnjo prijemov za »oglejsko novelo«, ono uvodno, o antiki.

Doma nejevoljen končam Jacomuzzijeve *Storie dell' ultimo giorno* – Zgodbe poslednjega dne, kritičen do gostobesednosti, meglenosti ter odvečnega debatiranja.

Nedelja, 29. julija

Včeraj se mi je pri uvodni noveli zataknilo, danes je bil premik. Popoldne mi ploha ni pustila v gozd. Dan brez gozda.

Na TV dr. Pučnik. Njegova sodba je rezka: Slovenija ni ne pravna ne socialna država. Navaja dva primera: odlikovanje sodnika dr. Novaka, ki je po vojni obsojal na smrt, in obsodbo Vinka Levstika. Kako ob tem liku iz pokončnosti, razuma in vesti zgine sedanji predsednik … Vendar med obtoževanjem režima ne vidi Cerkve, ampak samo »pripadnike premagane strani«.

Sreda, 1. avgusta

Čez dan ob 31 stopinjah ni bilo mogoče ven, a zvečer sva šla z Zoro do Save. Ob pogledu na Razbor sem pomisli, da tamkajšnjega prijatelja že šest let ni več. Šest let ni več romanj tja gor, od koder sem se zmeraj vračal nekako prazničen, poln blagoslova. Ko sem danes pogledal tja gor, sem si zaželel znamenja od njega. Ne bo ga. Prepad je nepremostljiv. Neusmiljeno nepremostljiv. Ko ne bi bil, bi bil prijatelj tisto znamenje že dal. Zakaj takšna kruta nepremostljivost? Da bi človek živel iz čiste vere brez najmanjšega dokaza?

Iz italijanskega lista si prepišem te besede zdaj bolnega Van Straatena, ki sem ga na simpoziju evropskih škofov v Rimu videl pokončnega in optimističnega: »Trpeči Cerkvi lahko služim samo z molitvijo, pokoro in uslužno ljubeznijo. Zato hočem zapustiti barko človeškega upanja, ki pušča vodo, in brez strahu prestopiti na gotovo barko onkraj zemeljskega upanja, kjer božja ljubezen posuši vse solze in usliši vsa pričakovanja.«

Četrtek, 9. avgusta

Nekaj dni Gorenjske, ampak ne one jezerske, turistične in svetovljanske, ampak one dolinske, zaprte, konservativne. A ta konservativnost, ki je predvsem verska, se čudno druži z največjo tehnično naprednostjo. Dragoceno sožitje, ki ga je naše Primorje, vsaj tržaško, popolnoma izgubilo. Tukaj je novi čas odnesel vero: ni si na primer mogoče predstavljati prizora, da bi bil trg pred cerkvijo poln avtomobilov ljudi, ki so prišli z avtom k maši. Avto, televizija, računalnik - to za moje Primorce ne gre skupaj z religijo. Ko naju naši gostitelji, Zorini sorodniki, peljejo na Brezje, si v Rudnem želim videti rojstno hišo največjega Slovenca, kar sem jih spoznal, Jakoba Šolarja. Prvič sem videl Jamnik s cerkvijo vrh hriba kakor visečo v zraku. Prvič sem videl v Kropi stari plavž, ozarjen v mojem spominu z Župančičevimi verzi. Ko se potem na Brezjah vračamo iz cerkve, rečem Zori: »Vprašaj tistega patra, ki gre tamle, za mašo za najino zlato poroko.« Frančiškan si nekaj zapiše v beležnico in že smo zmenjeni: 24. ob 9h.

Čez Dolenjsko se vrneva, ko se je že začela »loška noč«. A truden lepo prespim praznično raketiranje.

Nedelja, 10. avgusta

Ugoden vtis ob novem župniku, še mladem človeku, duhovniku-plamenici, ki bi rad pokristjanil svet in še kaj. Prihaja z darilom župniji, z ozvočenjem cerkve. Vrača se iz Medžugorja, ki ga je očitno prevzelo.

Zvečer z Zoro čez polje do proge. Nisva šla čez, ampak se ustavila na vogalu mladega sadovnjaka. Od severa nama je v dalji kar sijal Razbor z razsvetljeno cerkvijo. Nad Dolenjsko je stala večernica. Nad vsem Smisel.

Dnevnik obmejnega župana

Božidar Brezinščak Bagola

Neprizanesljiv do zlorabe zaupanja

Božidar Brezinščak Bagola (Vrbišnica, Hum na Sutli, Hrvaško zagorje, 9. november 1947) je hrvaški in slovenski pisatelj, član Društva hrvaških pisateljev, Društva hrvaških literarnih prevajalcev in Društva hrvaško-slovenskega prijateljstva. Piše pesmi, romane, zgodbe, potopise, eseje in radijske igre. V slovenščini je napisal pesniško zbirko Samoobsodba *ter zbirko pesmi, portretov in zapisov* Moje slovenske izkušnje, *v hrvaščini pa je med številnimi deli objavil pesniško zbirko* Vse hladnejša svitanja, *roman* Onstran Donave *ter zbirko potopisov, spominov in esejev* Sotla kot usoda. *Prevaja iz slovenskega in nemškega jezika. Bil je dolgoletni župan občine Hum na Sutli, ki meji s Slovenijo. Tu so njegovi dnevniški zapiski iz leta 1993.*

5. februar 1993

Včeraj popoldan sem bil v Zagrebu na sestanku iniciativnega odbora za ustanovitev Društva hrvaško-slovenskega prijateljstva. Okrog trideset ustanoviteljev se je zbralo v prostorih zagrebške Mladinske knjige. Gostitelj je bil starejši brat Dražena Budiše, vodja sestanka pa Mladen Hanzlovski, publicist v pokoju, miren in prijeten človek. Zraven njega so v polkrogu sedeli režiser Georgij Paro, pesnika Slavko Mihalić in Branko Čegec, predstavnika Ministrstva za zunanje zadeve (Gregl, Morović), predstavnik slovenskega veleposlaništva (Žlebnik) in več gospa in gospodov, katerih imen si nisem zapomnil. Vodja sestanka je vsakega pozamezno predstavil, potem pa vse skupaj povabil, da smo v pripravljene obrazce vpisali osebne podatke. Žal sem sredi sestanka moral odhiteti na avtobus, kajti zadnji iz Zagreba proti Humu na Sutli je imel odhod ob sedmih zvečer. Sicer sem pa vesel, da se je to društvo ustanovilo. Morda preveč pričakujem od novih poznanstev, nameravam se pa vsekakor angažirati na čim bolj konkretnem izvirno literarnem in prevajalskem povezovanju Hrvaške in Slovenije, kajti to je eno in isto milo podnebje moje ustvarjalnosti.

25. april 1993

Danes praznujemo god sv. Marka evangelista. Pri nas je v navadi Markova procesija po jutranji maši. Verniki gredo iz cerkve in v prvem pomladanskem zelenju prosijo za varstvo pred naravnimi ujmami, za lepo vreme in za dobro letino. Po Markovi procesiji je pokanje iz možnarjev in igranje pihalnega orkestra pred poslopjem kmetijske zadruge naznanilo slavnostno ustanovno sejo občinskega sveta in začetek dela na novo ustanovljene obmejne občine Hum na Sutli.

Sama seja je potekala v zelo napetem in polemičnem ozračju. Opozicija je na vsak način hotela imeti predsednika občinskega sveta. Ker jim pa to ni uspelo, so me pod vodstvom vaškega učitelja, ki mi je bil razrednik v osnovni šoli, začeli obrekljivo napadati. Po glasovanju, ki je bilo meni v prid, so obrekljivci zapustili sejo. Od petnajstih svetnikov jih je v dvorani ostalo deset. Pred njimi sem prisegel in podal svoj nastopni govor. Po končani seji ni bilo ne konca ne kraja čestitkam, nadaljevalo se je pokanje z možnjarji, češ, naj vsi vedo, da je Hum na Sutli po skoraj petdesetih letih spet postal občina, jaz pa prvi občinski načelnik, oziroma župan te obmejne hrvaške občine.

10. maj 1993.

Obmejno mestece Hum na Sutli je izgubilo status upravne občine po drugi svetovni vojni in ga ponovno dobilo šele po petinštiridesetih letih z novim zakonom o teritorialni in upravni razdelitvi Republike Hrvaške. Današnja občina Hum na Sutli obsega štirideset kvadratnih kilometrov na skrajnem zahodnem delu Hrvaškega Zagorja. Na severu in zahodu meji v dolžini sedemindvajsetih kilometrov z Republiko Slovenijo (občine Rogatec, Rogaška Slatina in Podčetrtek), na jugu in jugovzhodu pa z občinami Zagorska Sela, Desinić, Pregrada in Đurmanec. Ima osemnaejst vasi, v katerih živi pet in pol tisoč prebivalcev. Področje občine pokrivajo dve katoliški župniji (Taborsko in Prišlin), osemletna osnovna šola s petimi podružničnimi štiriletnimi šolami (Druškovec, Gornje Brezno, Lupinjak, Prišlin in Taborsko), tri pokopališča (Taborsko, Lastine in Prišlin) ter sodobno urejena sortirnica in odlagališče komunalnih odpadkov.

Hum na Sutli je ena redkih manjših občin, ki se lahko pohvali s kar štirimi velikimi in dobro stoječimi podjetji. Največje je tovarna embalažnega stekla, na drugem mestu je tovarna orodja in kovinskih izdelkov, na tretjem tovarna plastične embalaže, na četrtem pa podjetje, ki se ukvarja s proizvodnjo in montažo strojne opreme in jeklenih konstrukcij.

V občini Hum na Sutli se je rodilo kar nekaj znanih Hrvatov. Ivan Krizmanić (1766-1852) je bil ljubitelj umetnosti in prevajalec, študiral je filozofijo in teologijo v Zagrebu, na Dunaju in v Budimpešti, kjer je po duhovniškem posvečenju bil prefekt semenišča, nato profesor v Zagrebu, potem pa dolga desetletja župnik in opat v Mariji Bistrici. V njegovem župnišču so se radi zbirali hrvaški ilirci ali preroditelji na čelu z Ljudevitom Gajem, ki je vzel za ženo njegovo nečakinjo. Ivan Krizmanić je pisal v nemščini (dnevniški potopisi) in v hrvaški kajkavščini, v katero je tudi prevajal iz angleščine.

Rikard Jorgovanić (1853-1880) je bil pesnik in pisatelj, pred maturo je zapustil semenišče in delal kot uradnik v Zagrebu ter na podeželskih plemiških dvorcih v Slavoniji. Pisal je ljubezenske in domoljubne pesmi pod vplivom Avgusta Šenoe in Heinricha Heineja, pogosto v obliki balad in romanc. V kratkih zgodbah je realistično odslikaval življenje na podeželju (*Mestna in podeželska vrtnica*, *Mlinarjevi otroci*), v nekaterih zgodbah pa so v ospredju domišljija, psihologiziranje in zanimanje za eksotičnost (*Stella Raiva*, *Dada*, *Ljubezen na odru*, *Človek brez srca*). Za zagrebški časopis Obzor je prispeval odlične podlistke.

Viktor Kovačić (1874-1924) je bil arhitekt, po končani obrtni šoli v Gradcu je delal pri Bolleju v Zagrebu, nato pa končal akademijo na Dunaju. Leta 1899 se je vrnil v Zagreb, kjer je odprl svoj studio. Poučeval je na Višji tehniški šoli v Zagrebu. Kot duhovni oče moderne hrvaške arhitekture je odločilno vplival na razvoj domačega gradbeništva in zaščite kulturnih spomenikov. V reviji Život je leta 1900 objavil programsko razpravo Moderna arhitektura, šest let pozneje pa je ustanovil Klub hrvaških arhitektov. Po njegovih načrtih so bile v Zagrebu zgrajene cerkev sv. Blaža, veličastna borzna palača (danes Hrvaška narodna banka), luksuzne vile Franck, Slavex in Švrljuga, v Vrbovcu pri Zagrebu pa je nastal mavzolej De Piennes. Leta 1925 so mu na svetovni razstavi v Parizu posmrtno podelili veliko nagrado.

Ljudevit Jurak (1881-1945) je bil patolog, ki je po končanem študiju medicine delal v Innsbrucku, od leta 1913 dalje pa je bil ravnatelj Javnega zdravstvenega inštituta v Zagrebu. Od leta 1921 do konca življenja je bil profesor patološke anatomije na zagrebški veterinarski fakulteti. Ljudevit Jurak je na Hrvaškem utemeljil patoanatomsko stroko. Leta 1943 je kot član mednarodne komisije preiskoval pokol častnikov poljske vojske v Ukrajini (Vinica) in ugotovil, da so ta zločin storili Sovjeti, zaradi česar so ga ob koncu vojne po nalogu komunistične oblasti prijeli in umsrtili.

Janko Oberški (1883-1969) je bil duhovnik in biblicist. Leta 1921 je doktoriral na temo Odnos Hrvatov do papeškega primata in papeške nezmotljivosti. Po specializaciji na papeškem bibličnem inštitutu v Rimu je postal magister svetopisemskih znanosti. Prepotoval je Palestino, Egipt, Sirijo, Libanon in sosednje države. Na teološki fakulteti v Zagrebu je bil redni profesor in dolgoletni dekan.

21. junij 1993

Večtedenska dela pri urejanju županovega urada se bližajo koncu. Komaj čakam, da začnem delati in ustvarjati kot župan in pisatelj. Nikakor pa ne po vzoru Pascala Brucknerja, katerega roman *Ledeni mesec* prebiram te dni z velikim gnusom. V delu so ljubezenski odnosi napolnjeni z egoistično nesnago. Knjigo prebiram prav zato, ker se v njej kaže usodna pomanjkljivost spoznanja o ljubezni, pomanjkljivost, ki v imenu javnih in intimnih svoboščin podpira egoizem in na ta način onemogoča zmožnost za resnično ljubezen. Praksa užitkov odpravlja idejo ljubezni. Ljubezen je zmanjšana na izgovor za širjenje potrošniškega hedonizma. Ljubezen se ne doživlja, pač pa samo izživlja. To izživljanje prevzema v sodobni družbi epidemične razsežnosti.

7. julij 1993

Z veseljem me navdaja mirnost, čeprav še vedno nekoliko tresoča. Četrti dan sem že na dopustu, toda nenehno mislim na občino, razvojne načrte in obveznosti. Vstajam zelo zgodaj, zato lahko opazujem sončni vzhod, širjenje svetlobe. Danes zjutraj sem dokaj živo občutil, kako je nad vsemi živimi bitji zasi-

jala čista dobrota. Neutemeljene predsodke o ljudeh, ki jih ne poznam dovolj, bo treba čimprej odstraniti.

Današnji dan je bil namenjen za družinski izlet. Odpeljali smo se v Zagreb, najprej smo obiskali Mirogoj. Otroci so v arkadi znamenitih Hrvatov prižgali svečo za Stjepana Radića, Petra Preradovića, Avgusta Šenoa, Tomislava Ivčića, Dražena Petrovića, v cerkvi Kristusa Kralja pa za vse tiste, ki so padli za svobodo. Potem smo se odpeljali do Gornjega gradu. Avto smo pustili v Jurjevski ulici in se podali peš do Trga hrvaškega narodnega preroda, nadaljevali mimo zvezdarnice do Kamnitih vrat, obiskali cerkev sv. Marka, potem pa pohiteli prek Jezuitskega in Katarinskega trga do stolpa Lotrščak, od koder se razgrinja krasen pogled na katedralo in spodnji del mesta. Ko smo se naužili krasnega razgleda smo odšli nazaj do avta in se prek Cmroka in Prekrižja odpeljali v Šestine, na grob Anteja Starčevića, očeta domovine, ustanovitelja Hrvatske stranke prava. Hoteli smo nekaj pogrizniti v gostišču Šestinski lagvić, ker pa ni bilo pizze za otroke, smo nadaljevali vožnjo proti živalskemu vrtu Maksimir. Po ogledu živali smo nadaljevali vožnjo skozi Sesvete v Prepuštovec, kjer smo na zanimivi turistični kmetiji imeli kosilo. Otroci so bili več kot zadovoljni. Ob štirih popoldne smo prispeli v Marija Bistrico. Žena je dolgo klečala pred milostno podobo Device Marije, potem pa smo od postaje do postaje opravili pobožnost križevega pota na Kalvariji. Vesel sem, da delim srečo z družinskimi člani in uživam s svojimi najbližjimi. Ob takem družinskem izletu se vedno z melanholijo spominjam romanj s svojo babico Reziko, posebej pa z očetom Viktorjem. To so bili drugi časi, ki jih ni mogoče vzporejati z radovednostjo naših otrok. Danes je, ob tolikih načinih človekovega odtujevanja, res velika modrost obdržati družino skupaj in se v družinski vzajemnosti podati na izlet. Včasih sem očital samemu sebi, zakaj tako redko napišem kakšen verz. Morda prav zaradi družinske vzajemnosti in toplote. V angelskem nasmehu in otroškem presenečanju se blešči izvirna liričnost bivanja. Družinsko skupnost, v kateri bi naj dolgo, dolgo vsi skupaj ostali zdravi, veseli in zeleni, je treba napajati z veliko ljubeznijo.

10. julij 1993

Na današnji dan je praznovala god ranjka mati Amalija (Ljubica). Pred dvema letoma je bilo konec praznovanj. Nekaj dni poprej me je zaprosila, naj bi jo popeljal skozi nekaj kilometrov odaljeno rojstno vas. Avto sem ustavil na griču, od koder si je ogledala starinsko rojstno hišo, potem pa sva nadaljevala vožnjo do zaselka, v katerem je živela njena sestra, toda mati se ni hotela oglasiti pri njej. Jemala je slovo samo s pogledom. Globoko v sebi je najbrž začutila, verjetno precej nezavedno, odhod v večnost. Umrla je tri dni pozneje.

Sinoči je v Zagrebu umrl pisatelj Antun Šoljan. Prebiral sem njegova dela, vendar ne z veliko pozornostjo. V romanih *Kratek izlet* in *Pristanišče* je dokaj prepričljivo seciral socialistično realnost, bil je urednik številnih literarnih revij. Zadnje čase sem ga pogosto videval v klubu hrvaških pisateljev. Rak ga je, žal, vse bolj vidno načenjal.

14. julij 1993

Obiskal sem svojega strica Jožeta na bolniški postelji. Prestal je hudo operacijo, težko je govoril in bil slabega videza. Razjokal se je, ko me je zagledal. Moj dragi stric, učitelj in slikar. Učiteljeval je v Klinča Selu, v Novem Selu pod Okićem, na Petrovskem, v Radoboju in Krapini; zaljubljen v svoje Hrvaško Zagorje, od Lepoglave do Miljane. Kot nadarjen slikar, ki je diplomiral na Višji šoli za uporabno umetnost v Zagrebu, je v svojih slikah ovekovečil življenje in običaje domačega kraja. Vsi Humčani in Humčanke se na njegovih slikah zlahka prepoznamo – kako vriskamo in plešemo na vaški veselici (Stara gostilna), ali poslušamo tamburaše, kako igrajo podoknice (Tamburaši), ali občudujemo lepoto narave (Taborski romari) ali se veselimo, pojemo in pijemo na ohceti (Ohcet) ali pa garamo z motiko na ilovnati njivi (Malotaborski težaki). Na njegovih slikah se lahko prepozna vsak „vandravec brez denarja“ tam nekje sredi meseca, ko mu od zadnje plače ne ostane nič več, do nove pa bo treba še kar dolgo čakati. Sta mar temu slavitelju življenja, ne glede na to, kako težko je, ostala samo bolečina in nepremičnost? Od sle po življenju samo odrevenelost? Led, ki se topi v nemih pogledih kmetov in kmetic z njegovih slik? Slikar se očitno poslavlja od sveta in se vrača v ospredje svojih slik.

26. julij 1993

Vsako jutro, ko vstanem in se umijem, že kar nekaj tednov nazaj prebiram odlomke iz *Korana*, svete knjige mohamedancev. Ta knjiga mi po vsakem branju postaja manj sveta, zato pa veliko bolj posvetna, v službi arabske enotnosti proti judovski neuničljivosti. Mohamed je na zelo pobožen (in precej zvit) način prevzel krščanske vrednote. Oznanjal je enega in edinega Boga – Alaha – čigar poslanci so vsi judovski očaki in preroki, vključno s samim Jezusom, največji med njimi pa je seveda sam Mohamed. Res je moral biti človek močne vere in prepričanja da je na pravi poti, sicer ne bi imel toliko privržencev. Kaj pa je z menoj, sem na pravi poti? Na kaj moram biti posebej previden pri izvajanju in opravljanju svojih nalog? Treba bo vsekakor počasi napredovati. Zavedati se moram, da moj uspeh priteguje predvsem prilizнjence in hinavce, od katerih je v začetku sicer nekaj koristi, kasneje pa se držijo človeka kot plevel, katerega je vse teže odstraniti.

29. julij 1993

Zjutraj sem zelo napeto poslušal novice o pogajanjih v Ženevi, kjer se že dva dni skoraj v ničemer ne morejo dogovoriti predsedniki Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije in Črne gore z ene ter predstavniki Evropske unije, Amerike in Rusije z druge strani.

V dopoldanskih urah sem bil z Ivanom Kalšanom, predsednikom društva športnih ribičev, v Zagrebu na posvetu s predstavniki hrvaškega vodnega gospodarstva v zvezi z našo zahtevo po ponovnem polnjenju Sotelskega jezera. Dobila sva vse dokumente in zdaj bo treba sprejeti ukrepe na ravni občin s hrvaške in slovenske strani. Med potjo sem zadržano poslušal uglajenega gospoda, starega lisjaka, kako se mi ponuja za svetovalca. Pazil sem, da bi mu med vožnjo ne obljubil nič več, kot je zaslužil. Do takšnih ljudi moram biti zelo previden.

6. avgust 1993

Ves dan sem preživel z družino na kopanju in plavanju v Krapinskih toplicah in dokončal zelo naporno branje romana hrvaškega književnika in politika Ksaverja Šandorja Gjalskega (1854-1935) *Noč*. Avtor je s tem političnim romanom želel poudariti, kako je bilo pred stotimi leti v hrvaški politiki premalo značajev, oziroma karakternih osebnosti v moralno pozitivnem pomenu besed – kot so načelnost, poštenje in zanesljivost. Pravi karakter imajo ljudje, kateri delajo, ustvarjajo, se borijo s težavami, kateri habitualno zaupajo v Boga in lastno moč. Karakterja pa nimajo samo ljudje. Imajo ga tudi države. Prevzamejo ga od svojih državnikov. Bo mar današnja Hrvaška prevzela značaj in samozavest predsednika dr. Franja Tudjmana? Ali pa je mogoče ta značaj že zdavnaj zapravljen zaradi prevelikega števila svetovalcev, političnih hlapcev in poltronov? Verjetno bo treba napisati nadaljevanje romana Ksaverja Šandorja Gjalskega in skupaj z njim zavpiti: „Značajev, značajev potrebujemo, bolj kot kadarkoli!"

5. sebtember 1993

Na današnji slovesni seji v Krapini sem prebral pesem, posvečeno osemstoti obletnici tega mesta. Vsi navzoči v dvorani so mi prisluhnili in me nagradili z dolgim, navdušenim aplavzom. Med uglednimi gosti so bili ministrica za kulturo Vesna Girardi Jurkić, akademik Ivan Supek, poslanca v hrvaškem saboru (parlamentu) Željko Hitrec in Kazimir Sviben ter veliko število domačih uglednežev. Na hodniku so mi ob prisrčnem stisku rok čestitali Tonček Kozina, ravnatelj muzeja, Jožа Antolić Hromčan, direktor zavarovalnice, Alojz Malogorski, politični mogočnež, in mnogi drugi. To sem doživel predvsem kot nekakšno satisfakcijo za vsa ponižanja v zadnjih mesecih. Bil sem prepričan, da zdaj ni časa za zmanjševanje, pač pa za samozavedno povečevanje. Pri tem moram vedno imeti v mislih staro resnico, da je edino človek, ki spoštuje sebe in druge, zmožen krepiti svoje notranje bitje. Veselim se prihodnjih dni, velikih obveznosti in veselega druženja. Veselim se ustvarjalnega zagona, ki se spet prebuja v meni.

23. sebtember 1993

Za mano je eden lepših in duhovno bolj bogato preživetih dnevov v hrvaški prestolnici. Prvič sem obiskal rojaka dr. Adalberta Rebića, bibličnega teologa in etika, zdaj pa tudi predstojnika v državnem uradu za begunce in razseljene osebe. Po dolgem in prisrčnem pogovoru sem v uredništvu kulturnega tednika pokramljal z urednikom Miletom Maslaćem. V klubu hrvaških pisateljev sem se pozdravil s stanovskimi kolegi Borom Pavlovićem, Antom Stamaćem, Sašom Meršinjakom ter z mladim pesnikom in založnikom Tomislavom Domovićem. V znani dalmatinski „konobi" sem zaužil odlično pripravljen bakalar in se ob kozarčku rizlinga iz Kutjeva pogovarjal s profesorjem Antunom Lastrićem, ravnateljem dramskega studija slepih oseb. Ob treh popoldan sem bil spet v uradu dr. Rebića, prevzel sem nekaj njegovih knjig za našo knjižnico in ga uradno povabil na obisk v njegovo rojstno občino Hum na Sutli. Izpolnjen s številnimi srečanji sem se na koncu podal v nakup darila za rojstni dan najboljši ženi in materi.

29. sebtember 1993

Sinoči sem se udeležil slovesne počastitve dneva hrvaške policije in zaščitnika policistov nadangela Mihaela. Telovadna dvorana v pritličju osnovne šole v Zaboku je bila nabito polna. Najbolj sem užival v večglasnem petju mešanega pevskega zbora. Po uradnem delu so učenci srednje šole za gostinstvo in turizem pripravili bogato švedsko mizo. Za mizo je bilo zelo živahno, pogovarjal sem se z različnimi ljudmi, najdlje pa se zadržal v kramljanju in prepevanju s predstavniki policijske uprave Celje.

Ob devetih zjutraj me je obiskal Vlado Hustič, direktor komunalnega podjetja iz Rogaške Slatine. Pogovarjala sva se o čistilni napravi kot nujnem pogoju za polnjenje Sotelskega jezera. Skupaj sva se odpeljala v Krapino, spotoma nekaj malega prigriznila v gostišču Pod starim krovovima, potem pa potrkala na vrata dr. Franja Kajfeža, regionalnega župana. Sprejel nas je zelo ljubeznivo, poslušal z veliko pozornostjo in na koncu dejal, da se popolnoma strinja z najinimi predlogi za rešitev kanalizacijskega omrežja s hrvaške in slovenske strani Sotle. Na županovi mizi sem med uradnimi spisi in vsakdanjo pošto opazil tudi svojo najnovejšo knjigo zgodb in črtic z naslovom *Razdruževanje*, kar me je prav posebej razveselilo.

30. sebtember 1993

Takoj po jutarnji kavi me je v uradu obiskal Miro Grozaj, zdravnik iz Rogaške Slatine, ki je po svoji materi podedoval polovico srednjeveškega dvorca Mali Tabor v

naši občini. Ta baročni biser je v stoletjih imel celo vrsto lastnikov, od Ivaniša Korvina, grofovske družine Ratkaj do irskega barona Jakoba Kavanagha. Po drugi svetovni vojni so polovico dvorca nacionalizirali in dodelili kmetijski zadrugi, drugo polovico pa sta podedovali družini Marjanović in Grozaj. Žal je danes ta kulturni in zgodovinski spomenik prepuščen zobu časa in je samo še nema priča preteklih dogodkov. Lastnik Grozaj prosi za občinsko pomoč pri delnemu prekrivanju strehe. Po najinem kratkem pogovoru brez velikih obljub sem novinarki lokalne radijske postaje povedal nekaj najnovejših občinskih zanimivosti. Okrog desete ure je bila pri meni televizijska ekipa iz Zagreba, ki jo je vodil Željko Belić, režiser, s katerim me veže tesno sodelovanje spred desetih let, ko sem napisal scenarij in je po njem režiral in snemal dokumentarni film o stoletni tradiciji steklarstva v Humu na Sutli. Po prijaznem pogovoru sem se z televizijsko ekipo napotil v zaselek Košenine, kjer so hvaležni meščani pripravili pravo gostijo za vse udeležence, ki so denarno ali drugače prispevali za asfaltiranje občinske ceste skozi njihov zaselek. Zahvala gre predvsem bojevniku hrvaške vojske in nekdanjemu pripadniku francoske tujske legije Milanu Juraku, sedemdesetletnemu možaku, ki je priskrbel največ denarja iz državne blagajne. Režiser Belić je o njem kot najbolj pogumnem poveljniku na bojišču v Slavoniji (Antunovac pri Osijeku) posnel dva dokumentarca, danes pa je za hrvaško televizijo posnel zanimivo reportažo o naši občini.

10. oktober 1993

V popoldanskih urah smo se poslovili od Tončka Tepeša, legendarnega direktorja Konfekcije Rogaška Slatina (KORS) in predsednika krajevne skupnosti Rogatec. Tonček je pravzaprav eden iz plejade znamenitih Humčanov. Rodil se je namreč v naši občini, v majhni vasi Rusnica. Priženil se je v Rogatec, življenjsko kariero pa je začel in končal v Rogaški Slatini kot ustanovitelj in dolgoletni direktor modne konfekcije. Na pokopališču sem se spominjal najinih srečanj in pogovorov, posebej pa sodelovanja pri monografiji *Rogatec ob 700-letnici podelitve trških pravic*, ki je bila predstavljena na proslavi 8. septembra 1985. Tonček je takrat govoril o velikem pomenu humske steklarne Straža za krajevno skupnost Rogatec in napovedal pobratenje dveh sosednjih krajevnih skupnosti, ki sta danes obmejni občini in še vedno čakata na pobratenje.

7. november 1993.

Sočustvujem s svojo soprogo Branko, Hrvatico iz srednje Bosne. Že kar nekaj dni zaporedoma v groznem strahu poslušamo novice o nevarnosti vojne ki grozi njenemu rojstnemu mestu in občini Vareš. Pred dvema mesecema so muslimansko-mudžahedinske enote popolnoma sežgale in uničile sosednje mesto Kraljeva Sutjeska. Izgnani Hrvati so se podali na križev pot skozi Vareš v smeri proti Kiseljaku, Kreševu in Fojnici. Stanje v samem Varešu je po vsej gotovosti brezupno, kajti samo manjši del prebivalstva se je uspel prebiti do Kiseljaka, večji del pa je ostal v mestecu na reki Stavnji, v glavnem na ulicah, brez elektrike in vode, brez hrane in zdravil, z velikim pomanjkanjem oblačil in obutve. Pripadniki bošnjaško-muslimanske armade so sredi prejšnjega meseca začeli obkoljevati mesto Vareš. Obkoljevanje se je končalo z masakrom hrvaškega prebivalstva. Nekaj dni pozneje so pripadniki oboroženih sil Hrvaškega obrambnega sveta izvedli pomor in do temeljev sežgali muslimansko vas Stupni dô, zaradi česar so muslimanski specialci iz Sarajeva še okrepili napad na Vareš. Specialci so pobili prek sedemdeset civilistov hrvaške narodnosti. Napadi so za seboj pustili drastične posledice. Iz mesta je bilo izgnanih deset tisoč Hrvatov, ki so jih v humanitarnih konvojih odpeljali v smeri proti Hercegovini.

Kolikor smo uspeli izvedeti, so naši sorodniki, naši ljubljeni in dragi, vse te hudobije sicer preživeli, toda živijo na samem robu življenja, veliko jih je v konvojih brez nujno potrebnih stvari, le s plastično vrečko v rokah. Vse to pa zaradi nerednih enot, v katehih prevladujejo maščevalnost, razvnemanje nacionalnega in verskega sovraštva, samovolja poveljnikov. To ne vodi nikamor, oziroma vodi nebogljene ljudi, preprosto ljudstvo, v nesrečo, ki ji ni videti konca.

30. november 1993

Danes je bil na zagrebškem pokopališču Mirogoj pogreb dr. Ivana Cesarja, hrvaškega literarnega zgodovinarja, slovenista, urednika, prevajalca in politika. Magistriral je na temo strukturalne analize Potrčeve pripovedne proze, doktoriral pa s tezo *Poetika pripovedne proze* Cirila Kosmača. Zaposlil se je na oddelku za slavistiko zagrebške Filozofske fakultete. S predavanji in referati je redno sodeloval na slovenističnih simpozijih. Posebno pozornost je posvečal slovenski baročni pridigi, razsvetljenski poetiki, ekspresionistični pripovedi (Ivan Pregelj), socialno-kritičnemu in socialističnemu realizmu, literarni avantgardi, Cirilu Kosmaču, Ivanu Cankarju, Stanku Vrazu, Ivanu Potrču in drugim. Napisal je monografijo *Poetika pripovedne proze* Cirila Kosmača (1981) pregledu slovenske književnosti za hrvaške študente slavistike z naslovom Slovenska književnost (1991), ki ga je objavil skupaj s profesorjem dr. Jožetom Pogačnikom. To delo predstavlja literarnozgodovinski pregled razvoja slovenske književnosti, zlasti njene uokvirjenosti v evropsko literarno dogajanje. Kot izreden poznavalec tujih jezikov je veliko prevajal iz francoske in nemške, predvsem pa iz slovenske književnosti. Do vstopa v politiko je na hrvaškem radiu in časopisju predstavljal slovenske novitete. Ustanovil je krščansko demokratsko stranko (HKDU – Hrvatska kršćanska demokratska unija) in leta 1992 kandidiral na predsedniških volitvah.

Zaradi celonočnega sneženja in visokega snega se nisem mogel odpeljati v Zagreb. Videl sem le kratek posnetek na televiziji. Poslovilne besede je namesto mene izrekel pisatelj Joja Ricov. Na pogrebu sem med ostalimi opazil predsednika hrvaškega sabora Stipeta Mesića, dva zagrebška pomožna škofa in kar precejšnje število političnih in kulturnih delavcev. Sinoči sem v svoji korespondenci izbrskal nekaj pisem v zvezi z njegovimi težavami pri katedri za slovenistiko na filozofski fakulteti v Zagrebu. V živem spominu so mi ostala najina srečanja. Ob današnji žalosti je vsekakor najbolj pereč spomin na srečanje v gostilni „Pri veselem mrtvaku" na začetku zagrebškega Mirogoja. Nekega poletnega večera sva sedela na terasi omenjene gostilne in ob rahlem vetriču in kozarcih ožujskega piva prevajala pesmi Kajetana Koviča. V živem spominu mi je prav tako najin skupni obisk Ljubljani, pogovor z dr. Matjažom Kmeclom, pesnikom in urednikom Tonetom Pavčkom, najbolj pa zadnje srečanje z Edvardom Kocbekom. Žal je profesor Cesar znanstveno delo in katedro prehitro zamenjal za politiko in postal predsednik stranke. Če ne bi bil tako zagnan politik, bi morda še leta in leta skupaj prevajala slovenske pesnike na kaki gostilniški terasi, zagledana s kozarci piva v odprto nebo.

22. december 1993

Na predbožičnem srečanju regionalnega odbora naše stranke v dvoru Peščeno pri Konjščini sem navzočim prebral svojo pesem Molitev. Požel sem velik aplavz, vsakemu sem stisnil roko in voščil blagoslovljene božične praznike. Ob prigrizku sem poklepetal z Željkom Kasalom, ki je obenem župnik in župan majhne in nerazvite občine Hraščina. S precejšnjim navdušenjem mi je pripovedoval o tem, kako je leta in leta želel in pričakoval, da pride do zloma in razpada komunistične partije. Vse se je začelo pred štirimi leti z množičnim opredeljevanjem za program dr. Franja Tuđmana. Zato je bilo njegovo župnišče od samega začetka na voljo za sestanke domoljubov, ki so pristopali k Hrvaški demokratski skupnosti, in je povsem razumljivo, da so farani in meščani izbrali župnika za župana, čeprav to ni bilo po volji cerkvenim predstojnikom na zagrebškem Kaptolu.

Pred vrnitvijo v Hum na Sutli smo se na kratko ustavili v novo odprti gostilni Marka, ki je v lasti Marjana Jutriše, našega Zagorca, ki se kot gostilničar dokazuje v Sloveniji na vstopu v Rogatec iz smeri Krapine. Lastnik nas je pozdravil, obdaril s specialitetami in konjičanom, harmoničnim vinom svojevrstnega okusa. Pripovedoval nam je, kako namerava ponuditi gostom tradicionalne specialitete, divjačino, konjsko meso, sezonsko zelenjavo in sveže pripravljene gobe iz okoliških gozdov. Zraven dobre kuharske ponudbe si želi čimprej zgraditi vsaj štiri apartmaje in omogočiti gostom različne športne dejavnosti, kot so tenis in kolesarjenje.

27. december 1993

Dva dni pred božičem smo pripravili srečanje vodilnih osebnosti v naši občini. Povabilu na srečanje so se odzvali župnika obeh župnij, trije zdravniki, ravnatelj šole, pet direktorjev podjetij, občinski svetniki in zaposleni v občinski upravi. V prvem delu sem navzoče seznanil z dosedanjimi dosežki ter z nalogami in načrti za prihodnje leto. Zahvalil sem jim za dosedanje uspešno sodelovanje in pomemben prispevek za razvoj občine. Cilj srečanja je bil ustvariti prijateljsko ozračje in okrepiti obstoječe vezi. V drugem delu se je ob domačih orehovih štrukljih in humski kapljici razvil prijeten pogovor.

Sveti večer je minil v toplem družinskem razpoloženju. Mirno in veselo smo gledali padanje snežink in okraševali božično drevo. Po okraševanju se je vsa družina zbrala pri večerji s pečenimi postrvmi, z ocvrtimi lignji, s kuhanim krompirjem z blitvo in s fižolovo solato. Ko smo se do sitega najedli, so otroci pohiteli v dnevno sobo, kjer so jih pod božično jelko čakala darila. Potem smo se vsi skupaj peš odpravili k polnočnici. Sama polnočnica je bila letos v naši župnijski cerkvi nekaj posebnega. Veroučna skupina srednješolcev je pripravila žive jaslice. Cerkev so osvetljevale svečke z betlehemskim ognjem.

Ob razmišljanju o svetem Štefanu, prvem krščanskem mučencu in enem od sedmih diakonov prvotne skupnosti v Jeruzalemu, me hkrati pretresajo čustva ljubezni in strahu, sovraštvo med verniki. V preteklem letu je moje jutarnje berilo bil Koran, ki ga je objavila založba Stvarnost iz Zagreba. V hrvaški jezik sta ga prevedla Hafiz Muhamed Pandža in Džemaludin Čaušević. Tega berila na duhovni ravni sicer ni mogoče vzporejati z *Biblijo*, na zgodovinski ravni je precej omejeno, na človeški pa veliko bolj sebično od Biblije, še bolj pa od indijskih in kitajskih svetih spisov. Vsekakor pa je to dnevno berilo vredno branja, kajti skoraj na vsaki strani poudarja vero v enega Boga, Dobrodelnika – in vsakemu verniku zapoveduje pošteno in dobro delati.

28. december 1993

V zagrebškem Večernjem listu sem zjutraj prebral In memoriam Josipu Vinskemu, profesorju in športnemu novinarju, ustanovitelju nogometne zveze Hrvaškega Zagorja, dragemu človeku in nadvse hvaležnemu sogovorniku. In glej, ko sem sožalno obujal spomine na srečanja in pogovore z ranjkim, me naenkrat doleti novica o smrti drugega Josipa, krapinskega slikarja in mojega strica. Umrl je v bolnišnici Bračak pri Zaboku. Zelo sem ga imel rad in veliko mi je pomenil v umetniškem prepoznavanju, čeprav o umetnosti nisva nikdar „resno" razpravljala. Raje sva se pogovarjala o drugih stvareh, samo ne o slikah in knjigah. Pa tudi tedaj ne, ko je delal ilustracije za mojo pesniško zbirko Vse hladnejša svitanja. Zato sem še posebej dolžan napisati res iskreno topli In memoriam Josipu Brezinščaku, učitelju in umetniku, dolgoletnemu predsedniku Likovnega društva Ernest Tomašević v Krapini.

Bil je pose

Bil je poseben čas. Neko drugo stoletje sredi tujega mesta, zvoki tramvaja in kavarna na nasprotni strani ulice. Še na robu teme je pod oknom, v podhodu sosednje hiše, stala prodajalka s svežimi časopisi. Nežno me je prebujalo nebo iznad streh, prek reke, mostov, prek hribov, prek sanj. Po navadi v meglice ovit korak je za hip počakal, še zadnjič poljubil noč, potem pa zdrsnil v nov dan. Vonj po kavi, še topel kruh, voda prek telesa, še en, pa še en dotik in že prvi smeh. Beseda, bližina. Svetloba v očeh. Znova in znova.

* * *

Potep za potepom, mestne ulice z odsevi šibkih luči, spolzek tlak, dežnik neobhoden, brezkončni prepleti ter nove in nove vesti. Naključja med alejami, za hrbtom vse bližji koraki in neznanec že čez hip ali dva postane znan spomin. Nato umito jutro, s sanjami o višnjah in rumenih kutinah, o globoki in široki modri reki, z drhtečo željo: iti preko. Zastrta svetloba v katedrali, hladni templji iz davnin ali pa šepet z vzhoda, v mehki dišeči omami. Po izbiri. In besede, ki se odtisnejo. Kdaj pa kdaj je treba verjeti. Ljubezen moja. Nežna pozaba vseh minulih let, ljudi in poti. Najbrž le vmesni čas. A vendar je včasih res treba samo ostati tam, kjer si.

* * *

Tudi tam je znova deževalo. Tiho, mehko. Življenje je dišalo po novih obalah, morju, po hrepenenju. Meje dovoljenega so bile že daleč zadaj. Mesto ponoči je bilo prazno, tržnica umita. Edini, samo napol razsvetljeni bar, toplota iz stare peči, muzika od nekoč, ustavljen pogled in nekaj tihih besed. Ozke ulice navzgor, navzdol, prek luž do pekarne, ki je ni bilo več. Zgodnje jutro brez svežega kruha. Le še nekaj ur do zore. Med drsenjem tujih rok so se risali obrisi lastnega telesa. Misli pa so bile drugje. Nikogaršnji svet.

* * *

Izgubila sem se v puščavi. Podobe od nekdaj v duši, zdaj sem jih nenadoma razumela. Čaj v Sahari. Ni mogoče vedeti, koliko luninih sijev je še pred nami, koliko sončnih vzhodov, koliko spominov na pozabljeno otroštvo. Negotov korak, tesno popoldne. Praznina in strah tudi tu. Oblak čarobnosti se trga, znova odhajam. Glasovi od daleč opozarjajo. Upam na najboljše, nič drugega. Ker sem obljubila, da bom molčala v trenutku, ko bom spoznala, da ni ničesar z izjemo tega trenutka, niti dan niti sen, ki sva ga zaman čakala. Ko sva se dotaknila, je bilo že prepozno. Sledi so bile zabrisane.

* * *

Vse je igra. Približevanja in oddaljevanja. Ko pozabim, me spomnijo; če čakam, me prezrejo. Pravijo, da molčim. Ker oni pripovedujejo. Znajo izgovoriti moje ime. A vendar ni tako preprosto. V tišino je zavita negotovost. Ostani, pojdi! Nikoli izgovorjena obljuba, a kljub temu. Nobenih novih ran. Strogo prepovedano, na tej in na drugi strani. Noge same nosijo, pečati se odtisnejo brez nas in nobenemu jutru se ne moremo izogniti. Samo odsev lahko poiščemo, v svojih ali pa tujih očeh. In mu verjamemo. Ker ne pozna laži.

* * *

Minili so tedni, meseci. Drsela sva, vsak po svojih poteh, z drugimi ljudmi, vsak v svojem svetu. Brez vprašanj, brez odgovorov. Mostovi so se podirali, vse več je bilo križišč in obdobja molka so bila vse daljša. Danes, kdo ve zakaj in od kod, pa se je v moje mesto, tu in zdaj, prikradel tisti najin veter. S pariških ulic, iz toplih kavarn, s pozabljenih obal oceana. V ledeno sivem opoldnevu sem zaznala njegov vonj, začutila mehak dotik. Še tesneje sem se zavila v že zimski plašč, skrila obraz v rdečo svilo in spustila pogled. Vem, vabi luč na naslednjem bregu, očitno jim nikdar ne bo konca, a ta večer potrebujem prav tebe. Ki pa te znova ni. Tokrat si le še bolj južno, na še bolj oddaljenem vzhodu. Ne morem več verjeti, nočem več čakati. Ker vedno pride samo nova noč, z novim nesmislom v še nerojenem jutru.

* * *

ben čas . . .

Tadeja Šergan

Dan je že odhajal, ko je pogled zdrsnil v neskončnost. Zamolklo oranžno nebo je padalo v obrise temnega morja na obzorju. Nerazumljivega res ne bo mogoče nikdar razumeti. Še zadnji trenutki vmes. Pred tistim potem, ki vse bolj očitno prihaja, četudi morda ne bi hoteli. V dolini je v miru pozne jeseni še en večer čakala doslej nepoznana vas. Nekaj razsvetljenih oken je prinašalo spomine, ponujalo nove zgodbe. Ustavljen svet. Ker se je nit izgubila, menda na obeh koncih. Čas za odmik, za umito misel. Ko se bo mesec vrnil še z ene poti, bo treba poznati odgovor. Na tem in na onem bregu. Pa najbrž tudi postaviti nov most.

* * *

Kri je risala črto na nebu, še pozno v noč je vabilo svetlo obzorje. Ulica je bila mokra, dišalo je po odprtih poteh, tišino je polnil neobičajen mir in še nepogrešljivi strah se je nekje izgubil. Čas se je poslovil od sonca in se namenil v svojo smer. Glasovi s površja so ostali za vogalom, zvoki nikoli pozabljenega so trgali tisto najgloblje v telesu. Obstala sta. Besede minulega in prihodnjega so bile ta večer neizgovorljive. Pogled je bil blag, modrina za hip prijazna in nežna. Dotiku nekega drugega sveta se ni bilo mogoče izogniti.

* * *

Oblekel je bele hlače, si jih zavihal do gležnjev in s podstrešja prinesel usnjene sandale. Ona pa je v omari poiskala presojno bluzo in nedavno oprano krilo do kolen, z odsevi sonca na črni svili. Napotila sta se na vrt, odkrit pred dnevi, obdan z visokim obzidjem, od koder je mogoče zreti edino v nebo in na vrhove gorovij v daljavi. Izgubljena vas na pol poti med morjem in Madridom. Minulo je dokončno odšlo, prihodnosti pa se še ni uspelo iztrgati iz meglic. Zato sta pozabila na tišino, temno dopoldne, sneg in volnene nogavice. Edino, v kar sta verjela, je bila južna obala, z rdečim vinom, razlitim po prsih. In seveda misel na Dunjo.

* * *

Opoldne je mesto umolknilo. Z zatišjem se je v tesni senčni ulici z okusom po vinu in prvih jagodah pomešala preprosta ustavljenost, brez minulega jutra in prihodnjega večera. Pomilovanja vredni ruski valovi so zabavali, oči so se iskrile in kotički ustnic navihano trepetali. Življenje so polnili mir in lahkost in odločni koraki. Nato se je vrnilo sonce in trg je bil spet poln. Besede in misli so se križale s pogledi, se dotaknile in odšle svojo pot. Nič ni bilo drugače. Le nemirni možak v belem si je za popoldne izbral pisano majico in črne hlače.

* * *

Noč je bila umita. Končno se je ustavil in se zazrl v nebo, da bi ugledal tisto posebno zvezdo. A tudi tokrat ni imel sreče. Tedne in tedne je pozabljal, že spal ali so bile sive tančice pregoste, ta večer pa se ni mogel odločiti. V pogledu, usmerjenem proti vetru ali z njim, se je utrinek dotikal utrinka. Zaprl je oči. Za hip se mu je zdelo, da je na vrhu ulice zaznal senco njenega telesa, zaslišal njen glas. A obzorje je bilo čisto in tišina nedotaknjena. Odprl je vrata. In v nenadnem spominu na še en dotik molka ni mogel zanikati jasne misli. Z dušo na ramenih ali pa v podpalubju pravkar prebarvane ladje ni drugega izhoda. Mora biti svoj in živeti življenje, ki si ga je izbral.

* * *

Vojne je bilo konec. A kljub temu ulic in trgov, kavarn in skritih parkov ni zajelo prešerno veselje. Junakov ni bilo na spregled in mladenke v presojnih oblekah niso delile nobenih rož in poljubov. Mesto je obmolknilo, pozno popoldne je bilo prekrito s tišino. Ni se mogel premakniti. V ušesih so mu še vedno odmevali njeni zadnji kriki, besede, ki so se mu za vselej vrezovale v spomin. Vedela sta, da gre le še za poslednje poskuse približanja, ki pa hkrati pomenijo samo še za korak širši odmik. In umaknjen pogled ob stisku rok. Morda je bila ona tista, ki se je zavedla razdalje, teže neizrečenih misli. Ali pa je on to vedel že prej, a si ni želel priznati. Ker tako ali tako vse mine in je samo treba znati sprejeti. Tudi mir. Pred novo vojno.

Miha Pintarič

Partizan

Zdaj menda lahko napišem tole, ko ga ni več med nami. Toda brez imena in ostalih podatkov, čeprav vse to nima nobenega pomena več, saj onkraj veljajo drugačni parametri biti kakor tostran. Kakšni, ne vemo, drugačni pa vsekakor.

Najprej so ga pobasali Nemci in ga poslali na rusko fronto. Ko mu je pred nosom gorela široka reka, ki jo je naslednji trenutek že prečkal ob porušenem mostu in držal konja za rep, da ne bi utonil, medtem ko so okrog njega plavala konjska in človeška trupla ter padale granate, je sklenil, da to ni zanj in da se bo vrnil domov, če bo le mogoče, živ, naj stane, kar hoče. V strelskem jarku je prosil kamerada iz slovenske čete, naj ga ustreli v roko. Oni je rekel, da bo najprej počil enega Rusa, nato pa njega. Pomolil je glavo iz jarka in se naslednji trenutek zgrudil vznak s kroglo v glavi. Bom našel drugega, je pomislil ta. Saj bi se sam ustrelil, toda sledovi smodnika na nadlahti bi ga izdali, pa bi dobil kroglo še tja, kamor ne bi hotel. Na koncu se je kljub temu sam. Ovil je roko z odejo, ki je prestregla smodnikov prah.

Natančen strel ga je poslal na rehabilitacijo domov, ker je imel srečo, da je želel nemški oficir, ki je dodeljeval karte za končne destinacije, brez izjeme v Nemčiji, poslati denar in pozdrave neki družini s Starega trga v Ljubljani, pa mu je zato dal karto za Jesenice – najbliže domu, kar je bilo mogoče. Denar in pozdrave je seveda predal, kakor je bil obljubil, rehabilitacija pa je bila daljša od predpisane, saj se je nadaljevala v partizanih, kamor jo je pobrisal.

Tam je bilo za večino sicer varnejše kakor na ruski fronti, toda zanj ne. Ni bil iz prave družine, nosil je pečat nezaupanja vrednih, beseda »poštenje« se tedaj ni uporabljala in so jo nadomeščali bodisi s »farško trmo« bodisi z »nazadnjaškim saboterstvom«, nevaren je bil, ker je imel sedem sestra, ki so jim prijazno rekli »farške kurbe«, in štiri brate, od katerih je bil še eden partizan, drugi ujetnik v nemškem taborišču, tretji, kakor on sam, vpoklicanec v nemško vojsko, četrti pa je bos, po snegu in ledenem potoku ušel izpred partizanskih pušk, kamor je bil postavljen zato, ker mu nekdanji vasovalec, tedaj že pomemben partizanski oficir, ni odpustil priljubljenosti pri dekletih, ki je sam ni bil deležen.

Poleg družinske ožigosanosti je imel prebežnik z ruske fronte tudi lastne zasluge za nevarnost, v katero se je spravil s prihodom v partizane. Tudi on je namreč na dopustu prepričeval in s težavo prepričal sovaščana, naj za božjo voljo ne hodi v SS, kamor so vabili prostovoljce in kamor se je bil oni namenil. Oni je pač trdil, da je nekam treba oditi, in ker bodo Nemci tako ali tako dobili vojno, je bolje iti k njim. Pa je na prigovarjanje le odšel v hosto, kjer se je po politični liniji hitro povzpel do komisarja, za katerega bi bila esesovska preteklost, četudi zgolj kot neuresničena možnost, zelo obremenjujoča. Zanjo je vedel le tisti, ki ga je prepričal, naj tja ne hodi. In njega se je bilo potrebno znebiti.

K sreči je imel novi partizan tam, kamor je prišel, tudi prijatelje, ki so ga vedno, kadar ga je na kakšni nalogi, ki so mu jo v ta namen dodelili, čakala zaseda, nanjo opozorili in mu svetovali drugo pot, da se je lahko izognil zanesljivi smrti. Toda v nedogled tako ne bi moglo iti, zato je izrabil prvo možnost za radikalni odhod

drugam, kjer ga ne bi poznali in mu zato ne bi stregli po življenju.

Bili so razvrščeni pred polkovnikom bratske narodnosti, ki se na slovenskem ozemlju seveda ni dobro znašel, zato je potreboval vodiča, ki bi ga pospremil na osvobojeno ozemlje. Iskali so prostovoljca. Tega pa ni bilo, po preprosti logiki, da je godlja, v kateri si, še vedno boljša od tiste, ki je ne poznaš in v katero bi utegnil pasti. Priložnost je bila idealna, druge verjetno ne bi bil dobil, zato jo je zgrabil z obema rokama. Polkovnik seveda ni vedel za stare in nove zamere in šikaniranje, in tudi če bi, ga verjetno vse to ne bi prav nič brigalo, zato je pred vsemi glasno, kakor se za polkovnika spodobi, izjavil: »Ово је немачки војник! Такви би требали бити сви!«[1]

Pa je šel. Na osvobojeno ozemlje, na mejo s tedaj sovražno državo, kjer je lahko opazoval, kako so zavezniška letala pristajala na nikogaršnji zemlji in odvažala noseče partizanke v Bari. S težavo so se premikale, dokler ni zarezgetala ustaška strojnica z druge strani, tedaj pa so druga čez drugo postavljale partizanske rekorde v nosečniškem teku na kratke proge, medtem ko so se strelci na drugi strani krohotali in neskončno zabavali, kakor je bilo jasno videti skozi daljnogled. Opazoval je tudi oficirje iz angleške misije, ki so svoje pse hranili s čokolado, vaškim otročajem, ki so lačni še česa drugega razen čokolade cedili sline, pa niso privoščili ničesar. Opazil je tudi, da je nekdo, ki je pripomnil, kako po nepotrebnem se žena enega najvišjih političnih funkcionarjev šopiri na belem konju in ukazuje vsem, čeprav o ničemer nima pojma, čez noč izginil. Nikoli več ga niso videli.

Vendar so novinca kmalu začeli ceniti zaradi njegove zanesljivosti (tako so namreč tam rekli »poštenosti«). Ker je znal voziti avto, je postal šofer največjih partizanskih in političnih živin. Videl je marsikaj, slišal še več, saj je med vožnjo svojim klientom kazal hrbet. Večina tistega, kar je slišal, mu je ostala do smrti v spominu, morda ne prav do smrti, ker ga je spomin na stara leta zapuščal, morda mu je ostalo pa ravno to, kar je želel pozabiti.

Edini, ki mu je ostal v lepem spominu, je bil komandant Stane. Res je, da so najboljši padli že med vojno, kakor je pred leti napisal heroj Stane Semič-Daki in povzročil škandal, vendar so najboljši po definiciji tisti, ki jih ni več. O mrtvih vse dobro. Vendar šofer sliši dovolj, da zna tudi med mrtvimi razlikovati in mu ni treba vseh metati v isti koš. Koša sta bila vsaj dva in eden je bil do vrha poln. Komandanta Staneta ni bilo v njem. Komandant Stane je imel za seboj ljudstvo. Zares, ne na papirju. Zanj bi marsikdo naredil vse, ne iz strahu, temveč iz vdanosti. Zato so se ga politični spletkarji bali. Potem se je zgodila nesreča. Angleški minomet je razneslo na prvi preizkušnji. Potem pa nikoli več. Tistim, ki so ga bili navajeni, ni bilo težko ukazati, naj odvijejo kakšen vijak ali snamejo kakšno objemko. Morda je isti ukazovalec pozneje plačal nekaj tisoč povratnih železniških vozovnic, da so se pregnanci lahko vrnili v domovino, kjer so jih čakale »naše divne plánine«, ki jih nikdar več niso videli.

S svojim avtom je prekrižaril komaj osvobojeno Slovenijo in se odpeljal tudi v Nemčijo, ne sam, temveč z angleško-slovenskim tovorom. Kadar je bil blizu doma, se je seveda oglasil tudi tam. Ko je prišel prvič, v avtu, ki je bil enak tistemu, s katerim so se tja še nekaj tednov pred tem včasih pripeljali esesovci, je našel vse sestre z materjo v kleti, kjer so na smrt prestrašene molile. Kakor tedaj, ko so jih nemški vojaki, ukrajinski vlasovci, tako imenovani »kozaki«, razvrstili pred zid domače hiše in obljubili, da bodo vse postrelili, hišo pa zažgali. Mati je tedaj potegnila na dan sliko sina, nemškega vojaka, ki je bil tedaj sicer že v partizanih, in to jih je rešilo. Pa kakor tedaj, ko so enako storili partizani. Tedaj so jih rešili Nemci, ki so se pojavili na začetku vasi in zaradi katerih so morali »naši« hitro pobrati šila in kopita.

Avtomobila so se torej prestrašile, saj je bil dovolj jasen znak bližajoče se nevarnosti, ne glede na tovor, ki je bil v njem. Toda tokrat je bil v njem sin in brat. Mlad, lep, v uniformi, ponosni zmagovalec, ki je s strumnim korakom stopil v domačo hišo in poklical mater. Potem je stopil v klet, od koder je zaslišal glasove. V poltemi ga niso spoznale. Ustrašile so se. »Ja, kaj pa delate?« – »Ja, molimo.« – »Zakaj?« – »Ker nas je strah.« – »Ampak, saj se ne moli več...« – »Ja, pri nas se še vedno.«

V esesovsko-partizanskem avtu je potem odpeljal »farške kurbe« na Brezje.

1 »To je nemški vojak! Takšni bi morali biti vsi!«

Ana Rozman

»Miss has gone to Delhi«[1]

Okoli šeste ure zjutraj se začnejo oglašati srake. Vstani, ji prigovarjajo. Začni! Spet začni! Ela se predrami in preveri, koliko je ura. Poskuša spet zaspati, išče vstopna vrata nazaj v sanje, a jih ne najde. Morda pa niti niso srake, pomisli, morda so le glasovi v njeni glavi, prerekajo se že navsezgodaj zjutraj. Podobe iz preteklih dni se v počasnem ritmu menjavajo na njenem notranjem platnu. Brezroka starka, ki prosi za kovanec in k njej steguje svoje iznakažene štrclje. Zamaknjeni sveti možje s pipami hašiša v naročju. Meglen sončni zahod na strehi njenega hotela. Ognjeno rdeča krogla kljub sajasti kopreni žari tako močno, da ne more odvrniti pogleda od nje. In tisti tujec, ki jo je prejšnji večer, ko je spala na fotelju v veži, čisto narahlo poljubil. Spet zasliši srake. Skupaj z njimi se oglasijo prvi ljudje. Pridejo z zvončki in molitvijo na ustnicah. Ela odgrne rjuho in vstane.

»Tukaj ti ven,« reče taksist fantu za svojim hrbtom in mu nastavi odprto dlan. Tine umakne pogled z njegovega brezhibno zavezanega turbana in začne preštevati bankovce v denarnici. Našteje mu dogovorjeni znesek in se skupaj z nahrbtnikom skobaca iz avta. V nosnicah zazna nenavaden vonj druge dežele in drugih navad. Mimoidoči ga gledajo, nekateri se mu smehljajo, opazi belino njihovih zob. Nedaleč stran neki moški sedi na pločniku in se umiva. Z njega kaplja penasta milnica in odteka v kanal. Na ograji, ki poteka po sredini ceste, se med izpušnimi plini avtomobilov sušijo raznobarvni sariji. Tine iz žepa izvleče prepognjen list papirja in obkroženo ime na papirju primerja s svetlobnim napisom, ki utripa nad njegovo glavo. Ime je enako, brez dvoma. Nekaj časa stoji na mestu. Razmišlja, kako naprej. Sklene, da bo najprej pokadil cigareto. Prihodnost bo morda potem bolj jasna. V žepu poišče tobak in se usede na nahrbtnik. Zvije si cigareto, kadi in razmišlja. Spet. Zdi se mu, da je razmišljal že veliko. Preveč. Na letalu si je izdelal popoln scenarij. Potrkal bo na njena vrata. Odprla mu bo in ga brez besed objela. Vesela bo, da je prišel. Kljub tistemu pismu. Vesela bo, da ni upošteval njene želje, naj ne hodi; da mora biti sama. Ko se je o tem pogovarjal s svojim bratom, ki naj bi bil zaradi dolgoletnega in na videz uspešnega zakona za taka vprašanja najprimernejši kandidat, mu je ta rekel, da so ženske v teh letih zmedene, da rečejo eno in mislijo drugo in da mora iti za njo, da se mora boriti, ker da imajo ženske to rade. Pa je šel. V polni bojni opravi. Opremljen z antibiotiki, antimalariki in antidepresivi. In upal, da se bosta vrnila skupaj.

Cigareto odvrže na tla in jo pohodi. Zdaj je pripravljen. Prešine ga podoba Ele v postelji z drugim. S kakšnim zagorelim, hipijevskim Avstralcem. V sobi je vroče, kot se za Indijo spodobi, zato se njena koža zaradi potu svetlika. Še enkrat potepta ogorek in poskuša odgnati lepljive misli. Napisala je, da ni drugega; da to ni razlog; da pač mora biti sama. Ni razumel. Bal se je, da jo je pogoltnila kakšna indijska sekta in ji oprala možgane. Se v dveh mesecih stvari res lahko tako zelo spremenijo? Oprta si nahrbtnik in zakoraka proti hotelu.

V sobi je zjutraj še prijetno hladno. Zavese so zagrnjene, na mizi gori sveča. Ela sedi na tleh s prekrižanimi nogami. Oblečena je v lahko tuniko, dolgi lasje ji padajo na ramena. Fotografije, ki jih je prejšnji dan dvignila pri fotografu, razporeja v kupčke. Potem bo začela izrezovati. Zadnjih pet kolažev je brez težav prodala. Ko jo kdo vpraša, kaj počne v Indiji, je to njen novi odgovor. Reče, da slika. Nekateri se namuznejo in ne sprašujejo naprej. Drugi začnejo z vprašanji o tem, kaj slika in ali je profesionalna fotografinja in če namerava imeti, ko se vrne domov, kakšno razstavo. Ne, jim odgovori. Ne bo imela razstave. Ker ne gre več domov. V vežo hotela, kjer prodaja kolaže, na dan vstopi vsaj trideset ljudi. Ela jih opazuje in

1 Gospodična je odšla v Delhi

natanko ve, kdo prihaja prvič, kdo bo ostal v mestu vsaj en teden in s kom se splača zaplesti se v pogovor. Slednjih ni veliko, zato se včasih pretvarja, da na fotelju spi. In včasih zaspi zares. Kot prejšnji večer, ko je v vežo vstopil tisti tujec. Ni živel v hotelu, vendar je poznal lastnika. Bil je visok, zagorel moški, po vsej verjetnosti iz Združenih držav. Nosil je velik klobuk, ki mu je prekrival polovico obraza. Že zato je pritegnil pozornost. V Indiji nihče ne nosi takšnega klobuka. On je bil tisti, ki jo je prejšnji večer poljubil. V polsnu je začutila, kako je krajec njegovega klobuka oplazil njene lase. Ni si domišljala. Zagotovo si ni domišljala.

Ko izreže, kar se je namenila za tisto jutro, pospravi škarje in fotografije v predal. Iz omare vzame enega izmed sarijev, ki visijo na obešalnikih in si ga začne zavezovati. Z veliko natančnostjo naguba sprednji del in ga zatlači v spodnje krilo. Preostali del sarija si ogrne čez rame. Stoji pred ogledalom in se dolgo opazuje. Nato iz bleščeče skrinje pri ogledalu vzame plastično vrečko z rdečim prahom. Prst pomoči v vrečko in prah previdno nese k sredini čela. Blago pritisne in s krožnimi gibi oblikuje piko. Iz skrinje vzame še podolgovato nalepko z biserom in si jo namesti med obrvi.

Tine vstopi skozi velika nihajna vrata. Indijec za receptorskim pultom ga gleda in se mu čudno reži, videti je, kot da bi ga pričakoval. Na oltarju nad njegovo glavo je kip živalskega boga. Božje oči so prijazne, nekako ženstvene in črno obrobljene. Ela. Ima slonjo glavo in človeški trup, štiri roke, zaobljen trebuh in okoli vratu ogrlico iz cvetlic. Sedi na prestolu, vsaj tako je videti, in pri nogah ima podgano. Ali pa je miš? Spet Ela. Njeno ime prekinja misli. Slonji bog v vsaki roki nekaj drži, le ena je prazna in dvignjena v blagoslov. Ne verjamem v te reči, pomisli Tine, ampak Ela ... to ima rad pri njej. Ona verjame v cel kup reči. Predvsem pa v ljubezen, mu je rekla tistega večera, ko sta šla še zadnjič na stolp. Bila je prevzeta. Končno je odhajala v svojo Indijo Koromandijo. Vznemirjenje je poskušala prikriti, čeprav ji ni prav dobro uspevalo. Kramljala je o tem in onem, ga spraševala o nešteto nepomembnih stvareh in se ves čas izogibala njegovemu pogledu. Tako je bila sladka in prijazna, da si jo je v nekem trenutku želel udariti. Predstavljal si je, kako jo prime za ramena in jo z vso močjo strese. Njegovi prsti se zarijejo v mehko, presenečeno meso in ona zastoka od bolečine. Nato njegova dlan pristane na Elinem licu. Ni presenečena, ker ve, da si zasluži. Ve, da ni prav, da kar tako, meni nič tebi nič odhaja. Ni ga bilo sram, da to premišlja. Vedel je, da tega nikoli ne bi mogel zares storiti. Pomagalo je, če je vsaj premišljal o tem. Tako je bila lepa. Obraz je nastavljala mrazu, veter ji je mršil lase, da so ji hodili v usta in jih je morala umikati. Zraven se je ves čas blago smehljala, kot bi vedela nekaj, kar ne ve nihče drug. Ni je maral gledati take. Stiskalo ga je v želodcu. Stala sta tam, objeta in gledala, kako na mesto pada mrak. Za trenutek se mu je zazdelo, da je ni več, čeprav je še bila.

V veži hotela Tinetov pogled uhaja k stopnicam, ki se vijejo v prvo nadstropje. Po njih bi lahko vsak hip pritekla, pomisli, ura je zgodnja, morda se je ravnokar zbudila in se odpravlja na zajtrk. Indijec mu postavlja eno vprašanje za drugim. Od kod je, pa kako je potoval in ali je v Evropi v tem času mrzlo, če je prvič v Indiji, kako mu je Indija všeč, pove mu, da je prišel ravno ob pravem času, času festivala, pokaže na boga nad svojo glavo, to je Ganeš reče, Ganeš pa odstranjuje ovire, vliva pogum in pomaga izgubljenim, da, predvsem to, pomaga izgubljenim. Indijec se sploh ne ustavi. Komaj zajema sapo in iz ust mu prši slina. Tine ga z ostrim tonom prekine. »Oprostite, iščem prijateljico. Rekla je, da bo tukaj, v tem hotelu, ime ji je Ela.« Indijec utihne in izpod pulta izvleče debelo knjigo gostov. Nejevoljno jo začne listati. Po nekaj straneh knjigo s treskom zapre. Pravi, da se Ele spomni, da je sicer bila pri njih, ampak da je ni več. Odšla je v Delhi. Nato pogleda na uro in prižge televizijo. Tine ga gleda. Ne razume. Čaka, da bo Indijec še kaj rekel, kaj, kar bo spremenilo tisto, kar je rekel prej. Indijec molči. Njegov pogled je prilepljen na Indijke v zahodnjaških oblačilih, ki plešejo okoli Eifflovega stolpa. »Preverite še enkrat,« vztraja Tine in porine knjigo proti Indijcu. Ozira se po veži. V kotu opazi knjižno polico in plane k njej. Preverja prostore med knjigami, to sta včasih počela, puščala sta si sporočila med knjigami, včasih pisma, včasih kako besedo na računu ali odrezku iz knjižnice. Ampak zadnje čase ne. Ni bilo časa. Ali pa volje, ni vedel natanko. Nič. Preverja naslove knjig. Morda mu je kakšno pustila z namenom ali pa v njej kaj podčrtala. Morda je kam napisala, kaj zaboga hoče od njega. Spet ni razumel. Prišel je za njo. Prišel se je borit. V sencih mu kljuva. Vidi jo, kako se sklanja nad prepotenega Avstralca in grizlja njegovo zagorelo uho. Zavese so zagrnjene, v sobo prihaja le medla svetloba, ki osvetljuje najlepše dele njenega telesa. Postane mu vroče. Želi si, da bi se lahko polil z vedrom vode tako kot tisti Indijec na pločniku. Želi si, da bi z njega kapljala ista penasta milnica, ki bi ga izprala in očistila in mu dala občutek, da je končno naredil nekaj prav. Vrne se k pultu. Indijec brezbrižno prelistava knjigo in si z dolgim nohtom mezinca brska po ušesu. »Ni je več,« reče in si rumenkast mezinec obriše v srajco. »Odšla je.«

Povsod Indija. V nosnicah, na obrazu, narisana po rokah, na stenah njene sobe, v knjigah, ki jih je nakupila, predvsem pa znotraj, nekje globoko znotraj med membranami, molčeča in prisotna. Ela leži na postelji in strmi v strop. Poskuša ponavljati mantro, ki jo je dobila na meditacijskem tečaju. Nemirna je, ne

more se zbrati. Pred nekaj minutami je klical Deepak. Da je fant s slike prišel, da je bil v veži in spraševal po njej. Naredil je tako, kot sta se dogovorila. Miss has gone to Delhi, mu je rekel. Fant s slike je bil najprej videti pretresen, nato jezen in potem je odšel, kam, ni povedal. Ela izpod blazine vzame Tinetovo sliko. Pred dvema dnevoma ji je pisala sestra, da ga je videla v lekarni in da sta na kratko govorila. Prosil jo je, naj Eli ne pove, da prihaja, ker jo namerava presenetiti. Ni mogla tako na hitro odpotovati, vsi vlaki so bili zasedeni. Kljub temu se je domislila rešitve. Deepak. In vse kar mora zdaj storiti, je počakati v tej sobi, tiha in negibna do naslednjega jutra, ko se bo z vlakom odpravila na jug.

»Čaj je edina stvar, ki mi je tukaj sploh všeč,« reče Tine ostarelemu Indijcu, ki nad gorilnikom mojstrsko vihti že ničkolikokrat uporabljeno posodo, iz katere diši po začimbah in prevretem mleku. Indijec vneto prikima in se mu nasmeje. Tine ob pogledu na njegove oči pomisli, da se iskrijo, prej se mu je ta beseda vedno zdela precenjena, nikoli ni razumel, kaj naj bi pravzaprav pomenila, zdaj pa je ugotovil; zdaj, tukaj, v njeni Indiji Koromandiji, ki jo poskuša na vse pretege zasovražiti, je prvič videl človeka z iskrivimi očmi. Vse težjo glavo položi na mizo. Indijcu pomigne, naj mu prinese še eno steklenico piva in zapre oči. Ko jih čez čas spet odpre, pred seboj zagleda moškega, ki mu sedi nasproti in ga opazuje. Tine se razgleda po čajnici in ugotovi, da je prazna. Ne razume, zakaj je neznanec prisedel ravno k njemu. Poskuša se spomniti, če ga je morda na poti od letališča do hotela kje videl ali spoznal. Moški je zagorel in prijeten na pogled, srednjih let, oblečen v indijsko srajco kremaste barve. Tineta vljudno pozdravi in se mu predstavi. Pove, da je lastnik čajnice njegov prijatelj in da se poznata že celo večnost, pravzaprav odkar je sam prvič prišel v Indijo. Vsak teden pride k njemu na čaj in na učno uro. Pogovarjata se v hindujščini, ker stari angleščine, razen nujnih vprašanj, kot so Where are you from[2] in You like India[3], ne zna. Tine začuti posledice popitega piva. Zdi se mu, da neznanec govori prehitro in preveč naglas, da bi mu lahko sledil. »In kakšna je tvoja zgodba?« pristavi neznanec na koncu monologa. Tine namršči obrvi. Sklene, da mora čim prej oditi in po žepih tipa za denarnico. Ne ljubi se mu ukvarjati se še z enim indijskim navdušencem, ki mu bo solil pamet o tem, kako je treba živeti. »Nisem ravno pri volji za pogovor,« odvrne. Lahko bi mu rekel še vse kaj drugega, na primer to, da obstajajo ljudje, ki pridejo v Indijo brez zgodbe in brez travm ali težav pred katerimi bežijo, in da nekateri, verjeli ali ne, pridejo v Indijo kar tako, zaradi lepšega, zaradi čaja in svobodnih krav. Vse to bi mu lahko rekel, pa mu ne bo, ker se z njim noče zaplesti v pogovor, ker se mu zdi, da to ne bi bilo pametno, pravzaprav noče govoriti z nikomer o ničemer, tudi premišljevati noče več, stvari so takšne kot so, Ele ni in je v resnici nikoli ni bilo in ko se bo vrnil domov, bo povedal bratu, da nima pojma o ženskah in da ga nikoli več ne bo poslušal ali prosil za nasvet. V kotičkih oči začuti ščemenje. Preneha brskati po žepih in nahrbtniku. »Pravzaprav imam zgodbo,« reče. Nad svojo nenadno odločitvijo, da spregovori je presenečen. Neznanec ga gleda in se mu blago smehlja. »Ne vem kako naprej, v Indiji mislim.« Neznanec sprva ne reče ničesar. Videti je, kot da premišljuje, če mu je Tine povedal resnico. Prepleta prste na rokah, iztegne nogi in se s telesom nasloni nazaj. »Jaz bi šel na tvojem mestu na jug,« naposled reče. »Jug je lep, zagotovo ti bo všeč.« Pokaže na Tinetov turistični vodnik in mu pomigne, naj mu ga da. Takoj najde ustrezne strani in mu začne razlagati. Označi vsa mesta, ki se jih splača videti, podčrta poceni namestitve in na dno strani napiše imena nekaterih festivalov. Nato vstane, si z Indijcem izmenja še nekaj besed v hindujščini in poravna račun. Na glavo si povezne klobuk in ga, ko se poslovi, dvigne kot kak kavboj v ameriških filmih. Indijec mu navdušeno pomaha, Tine se poslovi z »Goodbye.«[4]

Po kotih sobe se naseljuje mrak. Ela spravlja še zadnje stvari v potovalno torbo. Z zidu odlepi fotografije in razglednice, pospravi sveče in dišeče palčke. Ozre se po sobi, ki je bila mesec dni njen dom. Izpod blazine vzame Tinetovo sliko in stopi k oknu. Gleda na ulico, ki so jo po vročem dnevu zapolnile pisane množice ljudi. Lahko bi, premišlja. Lahko bi mu razkazala Indijo. Lahko bi mu poskušala razložiti. Zakaj tukaj? Pa zakaj ne več tam? Razen njega ne pogreša skoraj nikogar. Včasih Ajšo in njeno bevskanje v luno. Včasih sestro in njune dolge pogovore ob kavi. Mame in očeta nikoli. Zato bo ostala. Ni še odkrila vseh skrivnosti. Doma jih je bilo bolj malo. Stoje ob oknu zapre oči. Predstavlja si, kako jo tujec s klobukom poljubi na čelo. Prijazno, mimogrede, kot nekaj najbolj samoumevnega.

Tine si oprta nahrbtnik in stopi na ulico. Naproti mu prihaja skupina plešočih in pojočih Indijcev. Oblečeni so v oranžna oblačila, na čelu imajo rdeče pike in okoli vratu nosijo ogrlice. Eden izmed njih visoko nad glavo drži kip slonjega boga. Zapre oči in se nasmehne. Zdi se mu, da počasi začenja razumeti. Ko jih spet odpre, položi nahrbtnik na tla in se usede. V žepu poišče tobak in si zvije cigareto.

2 Od kod ste?
3 Vam všeč Indija?
4 Zbogom!

Marjan Marinšek

Tonček je prišel

Ob pisateljevi 70-letnici

Viharnik

Poletje je bilo vroče in dolgo. Visoko sonce je že dalj časa neusmiljeno žgalo tako dolinske kmete, ki so imeli svoja žitna polja v dolini hudourniške Javornice, kot hribovce, ki so, v strmih bregačah vetrovnega in nad Javorjem visečega Viharnika, skrbno obdelovali vsako ped plodne zemlje, kakršna je ležala v položnih in z gozdom obdanih strminah in globačah. Za golo preživetje! Julijska prigrevica je palila težko hribovsko zemljo, slepo sonce, belo razžarjeno, pa je žgalo v hrbte in roke, gole le do zapestja, kajti vse drugo je moralo biti varno skrito pod starim obrabljenim klobukom, globoko na obraz povezнjeno ruto, velikim klotastim predpasnikom ali ponošenim suknjičem.

Travniki so bili nemi, polja gluha.

Bila je prva poletna vročina po končani vojni. Na Viharniku je bilo mnogo hiš požganih, v vojni so padli številni mladi fantje, eni na partizanski strani, drugi kot talci in tretji kot prisilno mobilizirani v nemško vojsko. Toda zdaj je bil mir in kmetje so lahko sejali in želi brez bojazni, da bi jim vojska odnesla pridelek, kaj pa bo zahtevala domača oblast, ko se bo utrdila, pa takrat še niso slutili.

Zato je bilo prvo poletje po vojni lepo, čas dolgo pričakovanega miru in svobode, ki je blagodejno vplival na vse prebivalce, kot prav tako čas upanja, da bo prvič v zgodovini prišla pravica tudi za kmete, ki so zlasti na Viharniku podpirali partizane in ni bilo malo žena, »partizanskih mamic«, ki so si ta naziv prislužile z dajanjem od sebe vsega, kar so imele.

Zato so tudi hribovci optimistično prenašali neznosno vročino, pa še blagodejni vetrič, ki je bil na Viharniku reden gost in se je kaj hitro spremenil v pravi vihar, po katerem je hribovje dobilo ime, jim je občasno brisal pot s čela in hladil upognjene hrbte, kot bi blagoslavljal njihovo težko in od sveta umaknjeno življenje. Na Viharniku so bili daleč od trga, posejanega s trgovinami, obrtnimi delavnicami, šolo in cerkvijo, pošto in miličniško postajo, bili so v drugem svetu, oddaljenem dobro uro po strmem kolovozu navzdol in uro in pol navkreber.

Zdaj je bilo tu, visoko na Viharniku, sredi opoldneva tako vroče, da je le tu in tam kakšna ženska pojava klečala na ožgani njivi in z ukrivljenim hrbtom plela korenje po žetvi, saj tega težavnega, nadležnega in v križ bolečega pripognjenega dela ne bi zdržal noben odrasel moški. Rekli bi, da bi bilo za robate in od nekdaj ponosne prebivalce Viharnika to delo tudi nekako neprimerno, morda celo nečastno. Pravi Viharničan bi raje še enkrat kopal v vinogradu ali zmetaval krmo v skrajno oddaljeni del kozolca, ali pa se takole ves dan potil po zaraščenih gozdnih poteh in na pol legalno, na pol na črno, ustrelil kakšnega divjega prašiča, jazbeca, še raje

gamsa, da bi si lahko potem za klobuk pripel gamsov čop in potem ob nedeljah popoldne, ko bi se vračal iz trga v zavetje svojih viharniških hribov, potisnil klobuk z gamsom po strani, zavpil obvezni »aufbiks« ali »korajža velja«, »čreva na plot« ter druge lepe hribovske zbadljivke, pred katerimi so se tržani umikali v svoje zidane trške hiše – kot pa da bi, kje smo že bili, aha, čepel na njivi in se plazil v strniščevju ves dan gor in dol, kot kakšna stara baba.

Ponosni Viharničan se je v trgu pokazal kot prava hribovska grča, ki se nikogar ne boji, in lahko se ga je v gostilni Pod smreko ali Pod kostanjem malo nalezel, kajti malo je bilo potrebno, da je bil izzvan, in še manj, da je potegnil rezilo s predolgo konico ali pa kar navaden cepilni nož ali pa čisto navaden lorek, ki se je odpiral iz lesenega varnostnega držaja in je bil itak prekratek, da bi komu lahko naredil kaj zares hudega. A nevarno rezilo je kljub temu bilo!

Ne! Taki korajžarji seveda ne morejo klečati na zemlji in se izgubljati nekje sredi dolge požete njive, takole točno opoldne, ko je najbolj vroče. Kaj ni to sijajno delo za preužitkarice, da si odslužijo priboljšek, ki jim ga mladi dajejo pri odprtem ognjišču, kruhu in špajzi, oziroma vsemu tistemu, kar je bilo našteto v preužitkarski pogodbi, sklenjeni pri jelšingrajskem odvetniku!

❧

Počasi in po kolenih se je stara Klakočerca vlačila po ostrem strnišču, se za vsak šop globoko pripognila in izpuljeno strniščevje metala na kup, ki je le počasi rasel. Več ur se ni pomaknila nikamor. Razmišljala je, kdaj bi bilo prav, da gre domov, da bo mladi gospodar zadovoljen z njenim delom in da ji bo snaha za večerjo nalila mleka k žgancem, ki jih bo prej zabelila.

Odločila se je, da bo za vsak primer delala do poznega sončnega zahoda in prej ne bo šla domov, čeprav jo je hrbet že priganjal, da bi se zravnala.

Sonce se je že davno začelo pomikati proti gozdičevju na zahodu, ko je ženšče še vedno klečalo sredi njive in si ruto vse bolj potiskalo na obraz, kajti sončni žarki s strani, so jo še vedno žgali po oznojenih licih, čeprav so izgubili že več kot polovico moči.

Tako ni mogla videti potnika, ki je prišel mimo, od spodaj ali od zgoraj, le slišala je njegov glas, ki jo je čisto malce prestrašil:

»Bog daj srečo!«

A hrbet je bil preutrujen, da bi ga ženšče zravnalo in pogledalo navzgor, kdo bi bil; najbrž kakšna soseda, ki je prišla s trga s cigaretami, soljo, kvasom ali sladkorjem, ali pa celo kakšen tistih zagrebških turistov, ki so prihajali poleti v Javorje, da bi se naužili miru, postrežbe v dobrih gostilnah in našli zdravje med smrekovimi gozdovi, ki jih je bilo polno zlasti na osojni strani mogočnega in razpotegnjenega Viharnika.

Potem, ko je sonce zares zašlo, je Klakočerca počasi vstala, pogledala naokoli ter se začela odpravljati domov. Z vrha se je videlo vse do javorske doline, po kateri se je zvijala hudourniška Javornica, vsa obdana z divjim jelševjem, travniškimi pasi in ravninskim njivami. Tam, v dolini, so njive dehtele po detelji, koruza pa je bila nenavadno visoka in tudi tistih nekaj njiv z ajdo je cvetelo. Delo v dolini ni bilo tako naporno, kot tu gori, je pomislila Klakočerca in stopila nekoliko više, do obrobja strmih Klakoč, kakor se je imenoval zaselek, kjer je stala njihova domačija. Še prej je morala skozi gozd, v katerem je ob deževnem poletnem dnevu že našla prve lisičke, pa naprej čez travnik, ki je bil bel od trobelike, in še čez vlažni potok, ob katerem sta rasla potrošnik in dehteči hribovski timijan, in že se je privlekla do hišnega vinograda, kjer je sredi zelenih in modro bleščečih se trt, stal lesen hram z mogočnimi trami in s slamnato streho, ki je kot varen napušč štrlela daleč čez hramov leseni del.

Za vinogradom je bil njen dom, kjer se je rodila, živela in kjer bo nekoč umrla.

❧

Skozi listje jerebik, smrek in bukev se je Klakočerci odpiral pogled na velik del Javorja in tiste velike hiše, ki so dajale trgu mesten in vabljiv

videz in v katerih se bodo vsak čas začele prižigati električne luči, ki jih je ta kraj dobil že pred vojno.

Elektrika je bila takrat res nekaj čudežnega. Kaj zato, če je majhna elektrarna v Zmajevi soteski delala elektriko samo za nekaj žarnic v vsaki trški hiši, in kaj zato, če je elektrike zmanjkalo vsakokrat, ko je listje zamašilo turbine. Pogled na prižigajoče se luči v javorskih hišah, na veliko luč na trgu in pred gasilskim domom, je bil zares pravljičen, skoraj bi rekli, da je bil vsak večer sveti večer, trg pa okrašen kot božično drevesce. Klakočerca je rada gledala te luči, ko so se prižigale, in se spraševala, le kdaj bomo tudi mi hribovci deležni tega čudeža, in že je z roko obrnila namišljeno stikalo, kot je to videla v cerkvi, kjer je mežnar ob nedeljah obrnil gumb pred lurško votlino in je bilo naenkrat svetlo kot v Betlehemu.

Še je pogledovala Klakočerca v dolino in v počasi se plazečem mraku zaznala veliko občinsko hišo z zadružno trgovino, pred katero so še vedno stali vozovi v vpreženimi voli, visoko v nebo dvigajoči se ošiljeni cerkveni zvonik, prijazno šolo še iz časov pred ono prvo vojno in dokaj velik trg z velikim križiščem, na katerem je navadno stal avtobus, ki je ravno pripeljal iz Rajhenburga ali Celja.

Mesto je Klakočerca videla samo enkrat, ko je šla obiskat svojo botro v bolnišnico, do Rajhenburga pa je pogosto šla peš, kar čez hribe in doline, do železniške postaje, ker je lahko prodala jajca, ki so jih tam zbirali in potem spravljali na zagrebško tržnico ali do izbranih zagrebških gospodinj. Rajhenburg je bil kraj, ki je s svojim kolodvorom odpiral Javorjanom okno v svet, pa čeprav je bilo to okno kar odmaknjeno in čeprav je do tja vodila ovinkasta, plazovita in strma prašna cesta.

»Glej, glej, iz požganih hiš sredi trga se še kadi!« je zdaj na glas dejala Klakočerca, ko je opazila dim sredi trga, ki je prihajal iz ruševin, posejanih povsod po trgu. Mnoge trške hiše so bile med drugo svetovno vojno požgane in so s tem, ko jih ni bilo več, spremenile podobo zgoščenega in z visokimi hišami obdanega trga in nihče ni vedel, če in kdaj jih bodo obnovili. Te hiše so dajale trgu tipično podobo, zaokroževale so ga in ga delale prijetno srednjeveško strnjenega in gručastega.

»Najbrž je to od podrtih dimnikov,« si je dejala Klakočerca in šla do hišnega vodnjaka, da bi se umila, preden bi stopila v hišo.

Zdaj se je spomnila, da je bilo v nedeljo po maši oznanjeno, da bodo ves teden udarniško odstranjevali razvaline, in odrejeno je bilo, da morajo priti vsi Javorjani pomagat. Začeli naj bi s podiranjem grozečih in nevarnih ostankov vitkih dimnikov na mesarjevi hiši in pri mlinarju, ki so od požara med vojno še vedno kljubovali rušenju. Tržani naj bi zaprli okna, ker se bo zelo kadilo, je oznanil občinski kurir.

»Jej, jej! Pol trga je zgorelo!« je dejala Klavžerca in zmajevala z glavo.

Potem pa se je zgodilo, da večine požganih hiš niso nikoli obnovili.

V letu po končani vojni je bilo Javorje pod Viharnikom razdejano ne samo zaradi spopadov in požigov, temveč tudi zavoljo kolon umikajočega se ljudstva in bežeče vojske, ki se je skozenj pomikala kar ves mesec. Kolona je prihajala s sotelske strani in skozi Podsrenje ter nadaljevala pot proti zahodu in meji z Avstrijo, da bi se tam predala zahodnim zaveznikom, za katere je bilo rečeno, da z ujetniki lepše ravnajo, kot Sovjeti in Bolgari, pa tudi partizanskemu postopanju z ujetniki, bežeči niso ravno zaupali.

Vse je hitelo, kajti konec vojne je bil neogibno blizu. Javorje pa je bilo na tej poti večje središče. Bil je kraj, kjer so se lahko umikajoči se spočili ter si zagotovili hrano in pijačo. Če ne zlepa, pa zgrda!

Nadzornikov Tonček je stanoval v veliki trški hiši ob cesti, ki je z veliko občinsko zgradbo tvorila nekakšno ulico, ki je vodila na trg in po kateri je prihajala kolona. Štiriletni Tonček je lahko pomikanje kolone gledal iz največje bližine, pri čemer se je naslanjal na zid domače hiše, da bi se umaknil pred kakšnim vozilom, ki je vozilo cikcak, pa tudi pred konji in drugo vprežno živino in njihovim smradom.

Tonček ob hiši ni bil sam. Celotno dogajanje umikajoče se kolone sta z veliko radovednostjo opazovala tudi njegova starejša brata Edi in Peč, ki sta že pred njim zasedla najboljši položaj ob cesti, včasih tudi na strehi. Nadzornikova gospa je svoje otroke sprva skušala odvrniti od ceste, saj je bilo nevarno takole stati zunaj, kaj veš, kakšni ljudje so ti begunci, nekateri so bili oboroženi, drugi raztrgani in ušivi, tretji lačni in žejni, zato bi svoje sinove raje imela v kuhinji, a predstava z bežečo procesijo je predolgo trajala in otroci so ji vsakokrat ušli na cesto.

Umik skozi Javorje

Ko se je kolona začela pomikati skozi Javorje, so na trg prišli številni Javorjani, da bi videli, kaj se dogaja. Ženske so odprle polkna na oknih, se obesile čeznja in visele tam ure in ure in nemo opazovale nenavaden pojav. Konec vojne!

Prav na trgu je cesta naredila oster zavoj in nadaljevala pot proti zahodu. Javorjani so samo gledali in se čudili vsemu, kar je šlo mimo: vprežni vozovi, ljudje s kolesi, luksuzni avtomobili pa vojaška vozila, konji na povodcih, krave, katere so gnali ljudje, ki so se umikali peš, nekateri so tudi sedeli na lojtrskih vozovih in bili pokriti z umazanimi preluknjanimi koci, oficirji na visokih vojaških konjih pa tudi vozniki motorjev s prikolicami, ki so bili nadzornikovim otrokom najzanimivejši.

Vsa ta kolona je šla tako tesno mimo Tončka, da se je lahko dotaknil znojnih konjev ali lojtrce na vprežnem vozu. Od vsega motoriziranega pa se je boječe odmikal, saj je delalo neznosen hrup in smrdelo po nečem ostrem in za Tončka povsem neznanem.

»To je nafta, ki poganja vozilo,« je dejal brat Edi, ki je bil Tončkov veliki brat in je vedel vse. Ves čas. dokler je bila v Javorju nemška šola, jo je Edi obiskoval in tam so se fantje vse zmenili, si izmenjavali znanja o orožju in se delali pogumne. «Nafta meni diši, ne pa smrdi, veš, ti mali butec!« je dejal Edi in že pohitel naprej, da bi spremljal prikoličarja, ki se je nekje zataknil in je obstajala možnost, da bo prikolico odvrgel in se samo z motorjem pognal naprej. To bi bilo za nadzornikove otroke zelo zanimivo.

Kolona pa se je mimo Tončkovega doma pomikala tudi naslednji dan in še naslednji, prihrumela je zelo zgodaj, včasih tudi ponoči, in nihče ni vedel, kdaj se bo to vse končalo. Zjutraj so Tončka zbudili ropotanje konjskih vpreg in topot konjev, ki so nemirno hrzali, ter ropot avtomobilov in vojaških tovornjakov, ki so tako močno brneli, da so se stresle šipe v sobi. Nekaj časa je še poležaval z odprtimi očmi in poslušal, kako so zdaj vpili ljudje, zdaj so mukale krave, zdaj je slišal le meketanje koz in zategel pasji lajež, ki je spremljal premikajočo se revščino na vsakem koraku. Potem pa je nenadoma vstal, si na hitro oblekel hlače in suknjič in stekel do ceste, kjer sta stala tudi že oba brata, enako na hitro oblečena v prevelike suknjiče in prav tako bosa. Bil je mesec maj, jutra so bila sveža, zemlja še dokaj hladna, a čez dan se je vse lepo ogrelo.

Potem se je na vsem lepem začel iz vozil kaditi gost dim in se spuščati na cesto, kar je malemu Tončku zastiralo pogled in ga razdražilo, da ni mogel ustaviti kašlja. Bilo je, kot bi se peljali skozi železniški predor, o katerem sta mu pripovedovala starejša brata, ki sta se že peljala z vlakom.

Blag jutranji vetrič je končno odgnal prah in Tonček je spet ugledal znano sliko: nepregledno in dolgo, vijugasto kolono, ki se je še vedno valila po cesti iz Podsrenja in se pomikala čez trg in naprej proti Drenikovem hribu, proti zahodu, kjer je zanjo obstajalo upanje, da se bo častno predala.

Brez začetka in brez konca! Bo kdaj sploh konec vsega tega?

Tonček seveda ni vedel, koliko dni je stal ob cesti, a veliki brat Edi, ki je vedel vse in je že bral Winnetouja, mu je povedal, da se kolona vali že dve nedelji in da se bo še dolgo. Vsak dan in vsako noč. Morda sploh ne bo konca, je dejal brat, ki je rekel, da je to razbral iz sledov kot Old Shatterhand.

Medtem pa je vsak dan ostajalo v Javorju več nagnjenih vozil in pokvarjenih lojtrskih vozov, odvrženih vojaških čelad, revežev, ki so mrzlično krpali zračnice, preluknjanih loncev in zvitih krožnikov, razbitih skodelic in skled ter praznih

steklenic pa tudi odvrženih stolov in drugih delov pohištva.

Nekega dne, ko je bila množica spet zlita v hudournik in je Tonček spet stal ob cesti, je stopil k njemu vojak s čelado v roki in mu v roke potisnil pokvarjeno moško kolo.

»Na, tvoje je!«

Tonček ni mogel verjeti svojim očem. Kolo! Vendar ga ni mogel obdržati, je bilo preveliko zanj. Seveda ni vedel, ali je vozno ali ne, a to mu bo že brat Edi povedal in kolo popravil. Vendar sanje o popravljenem kolesu niso trajale dolgo. Od nekod se je vzel dolgi Kozamernikov fant, Tončku eno pritisnil okoli ušes, mu vzel kolo, ga kasneje popravil in se z njim vozil po trgu. Ko so veliko kasneje izbruhnile Titove štafete, je smel Kozamernik s kolesarji spremljati štafeto in to je bilo zanj nekaj silno imenitnega.

»Mama!« je prijokal Tonček v kuhinjo. »Kozamelnik mi je vzel kolo!«

»Kaj govoriš otrok?« se je oglasila mama. »Kakšno kolo?«

Tonček ji je vse lepo povedal, a mama ga je potolažila, da takšnega kolesa ne bi mogel niti držati, še manj voziti pod štango, in da bo, če bo priden, lahko vozil njeno žensko kolo. Samo, da bi ti reveži odšli in bi bil mir na svetu.

Tedaj se je kolona začela trgati. Vse več je bilo vpreg, ki se niso mogle premakniti z mesta in so jih potiskali na rob ceste in v jarke, da je bila pot naprej lahko še odprta. Tako je bilo povsod naokoli vse več razmetanih stvari in ljudi, ki so nekaj iskali, prevračali, metali vstran, zdaj spet natovarjali na vozove, a so na drugem koncu trga, ko so spoznali, da ne morejo več naprej, tisto zmetali v jarek za garažo. Kdor se ni mogel peljati na vozu, kjer je bilo mesto za matere z majhnimi otroki na rokah, je hodil ob vozu in ga rahlo potiskal. Vse več je bilo prevrnjenih in zapuščenih vpreg ter ustreljenih konjev in mul, da je ves trg smrdel kot kuga.

Zdaj je Edi Tončka opozoril, da zadaj prihaja prava vojska, taka, ki jo pozna iz igrač: oklepna vozila, motoristi s prikolicami, za njimi pa pešci v hudo smrdečih uniformah in tropi psov, živine in spet konji, ki so vlekli havbice in protitankovske topove. To je bilo zaščitno vojaštvo kolone, ki si je partizani niso upali napasti.

Tonček in oba bratca, Edi in Peč, so stali ob cesti že celih štirinajst dni. A takšno je življenje, si je misli Tonček, ki o njem ni vedel drugega, kot to, kar je videl: vsak dan kolona. Ali je še kaj drugega na svetu? A bo vse življenje gledal samo bežečo kolono?

Nekega, bolj hladnega dne, bilo je že okoli poldneva, se je kolona v trgu za dalj časa ustavila. Pod kolesa so podstavili kamenje in debelo vejevje, ki so ga meni nič tebi nič nasekali v trških vrtovih. Konjem, ki se jim je kadilo s hrbtov, so dali oves iz vrečk okoli njihovih vratov, drgnili živali s slamo in jih pokrivali s konjskimi koci. Živalski iztrebki so začeli teči mimo Tončkove hiše in naprej proti potoku, da se je deček nemudoma umaknil na dvorišče; rumena reka se je plazila navzdol po cesti, za njo pa se je vlekel neznosen zadah po znoju in urinu.

Trije vojaki na konjih so stopili na nadzornikovo dvorišče.

»Odmah pozovi majku, dečko!«[1] so ukazali Tončku in malo zarožljali z orožjem.

Tonček je stekel v kuhinjo in mami povedal, da so vojaki na dvorišču in naj gre ven. Zahtevali so pijačo. Mama jim je iz samega strahu takoj prinesla liter vina, ki ga je skrivala v kleti. Popili so kar na konjih, zahtevali še dodatni liter in že odhiteli za kolono. Ko so visokonoge konje sunkovito obrnili se je Tonček prestrašeno umaknil in se stisnil mami za krilo.

»Samo da nam niso nič naredili!« je rekel prestrašeni Tonček.

Prepovedane igre

Kolona z umikajočimi se reveži, ki so hiteli neznani usodi naproti, pa se je skozi Javorje valila še do naslednje nedelje, potem pa je presahnila. Takrat se je za beg odločil tudi javorški župan, Avstrijec po rodu, ki je trdil, da se nikogar ne boji, ker da ni nikomur nič žalega naredil, da on ni vojak, ampak civilni uradnik, ki je sem prišel na prisilno delo. Vendar je tako dolgo nalagal stvari na voz, jih prešteval in prebiral, do-

1 »Dečko, takoj pokliči mamo!«

dajal in odvzemal, da so zadnji vojaki z orožjem odšli in sta se od nekod pojavila partizana, ga zvezala in odpeljala v gozd.

Še več let po koncu vojne je županova vdova po radiu zaman iskala sled za možem, ki se ji je zadnjič oglasil z velikonočno kartico iz Drachenburga, kot se je Javorje imenovalo pod okupacijo. Vsi v Javorju so bili tiho. Nihče si ni upal povedati, kdaj so ga nazadnje videli.

Potem, tisto poletje, ko je bežeča kolona že zdavnaj izginila iz Javorja in Tončkovega spomina in ko so se ljudje že navadili živeti v miru, so povsod po trgu še ležali dokazi komaj minule vojne. Največ jih je ostalo od partizanskega napada na utrjeno postojanko v Javorju in od zadnje nemške ofenzive, v kateri je okupator ponovno zasedel že osvobojeno ozemlje. Največ pa je ostalo od bežeče kolone. Še celo leto, kaj pa tudi več let, so tam ležali zažgani tank goseničar, pokvarjen luksuzni avto, odvrženi motorji in kolesa, pasovi z naboji, ročne bombe z lesenimi ročaji, italijanske bombe »paradajzarice«, nemške »handgranate« in druge mine, plinske maske, pasovi, škatle za municijo, pokvarjene oficirske pištole, puške vseh vrst, ožgane cevi in celi mitraljezi, ostanki zelenih raket, smrdeče uniforme in ustaške kape, prazni in izstreljeni naboji, dumdumke in navadne svinčenke.

Ruševine so ostale odlično najdišče vsega mogočega in kraj, kjer so se Tonček in njegova brata lahko igrali tatove in žandarje, Nemce in partizane, pa tudi pustolovce in raziskovalce. Ostanki požganega farovža, mesnice, mlina, pošte in dveh gostiln, so zgovorno pričale o tem, kaj so morali tržani pretrpeti med vojno. Obcestni jarki, ki so jih napadalci uporabljali kot obrambne jarke, so bili več let polni praznih in polnih nabojev, da so otroci na takih mestih, kadar so le hoteli, z lahkoto prišli do nevarnih ostankov vojne in se s strelivom igrali, kot se danes igrajo s kockami lego. V kraju je bilo več nesreč z granatami, v katerih so najbolj utrpeli dečki v pubertetnih letih, ki so jih premamile radovednost ter najstniška predrznost in lahkomiselnost, češ, saj vem, kako se granata odpre, kaj je v njeni sredici in kako poči.

Tončkova starejša brata, Edi in Peč, ki sta bila prava mojstra za odpiranje nabojev in njihovem praznjenju, sta se k sreči največ igrala samo s smodnikom. Tega sta dobro poznala, ne samo po videzu, temveč tudi po okusu. Največkrat je Edi, ki je vedel vse, aktiviral prazne tulce, ki so lahko še vžgali, se pravi take z neoporečno strelno kapico. Aktiviral jih je tako, da je tulec zabil v panj, na strelno kapico pa pritrdil žebelj in nadenj obesili kamen. Potem je iz kakšnega zaklona popustil vrvico, kamen je padel na žebelj, ta pa je udaril v detonator. Buuuum!

Iz smodnika so otroci delali tudi domači ognjemet. Oba brata sta bila že prava mojstra v tem, kako pridobiti smodnik. Odstranila sta kroglo in naboj izpraznila, z raztresenim smodnikom pa pisala razne napise in gesla po prašni cesti. Potem sta napis prižgala na začetku napisa in Tonček je s široko odprtimi očmi in usti gledal, kako je plamen švignil skozi, za njim pa je še dolgo ostala ožgana sled. To je odlično uspelo, če sta smodnik žgala na redkih pločnikih v trgu, ki so obdajali občinsko hišo, gostilno in trgovino. Še dolgo so lahko mimoidoči prebirali: *Živel Tito! Živel Stalin! Hej Slovani! Smrt fašizmu!*

Svoboda: da, revščina: da.

Prvo leto po vojni je bila jesen v majhnem kraju, kot je bilo Javorje, suha in topla, zima pa z manj snega, kot v posmeh vsem medvojnim letom, ko so bile zime mrzle in dolge s snežno odejo, ki je segala do streh. Javorje se je s skupino večjih hiš, ki so se držale skupaj in obdajale trg, stiskalo pod ostro ošiljenim Kozjim vrhom, nekakšno predstražo šeststo metrov visokega Viharnika, kakršna je trgu zlasti pozimi jemala sonce in ustvarjala pravljično paleto iz ledenih sveč, ki so visele s slamnatih streh in krasile marsikatero hišo, še bolj pa hleve in druga, okoli hiš nametana poslopja, velika dvorišča, vrtove, čebelnjake in vodnjake.

Čeprav se je iz dimnikov kadilo od zgodnega jutra do poznega večera, pa ta gorkota pozimi ni bila dovolj, da se ne bi čez noč naredile okenske ledene rože, kajti krušna peč je segrevala le omejen prostor okoli peči in mize; do oken je že pojenjala in ni imela moči, da bi stopila zaslon iz

ledenih rož na steklu, ki je posebno zjutraj zapiralo pogled na dvorišče ali na trg.

Toda jeseni, ko se je kraj že pripravljal na začetek šolskega pouka, so bile hiše še vedno gorke od poletnega sonca, obložene z domov pripeljanimi zaboji krompirja, bučami za svinje, peso, koruzo, pripravljeno za ličkanje in obešeno na rantah, z drvmi, zloženimi na dvoriščih, ki so čakala, da jih bodo do zime razžagali in razsekali.

Le pri grajskem mlinu, ki je stal v jarku pod Kozjim vrhom, je zima že pokazala svoje kremplje, otroci so zmrzovali in iskali zavetje ob peči, v katero je bilo treba kljub sončnemu vremenu kar naprej nalagati in ki je bila poleg kuhinje edini prostor, kjer so se drenjali stara mama s svojim kolovratom, oče s svojim »hoblpankom«, saj se mlinarjevi z mletjem žitaric niso mogli kdove kako preživljati, pa čeprav se je, kadar je bilo vode dovolj, hkrati vrtelo dvoje koles. Mlinarica, ki se je ves dan pomikala v ozki kuhinji z enim samim okencem, katero je gledalo na ropotajoči kolesi, pa večkrat tudi ni imela kaj vreči v lonec, posebno če so se kolesa vrtela bolj počasi ali če ljudje za mletje niso hoteli dajati merice in so raje drugam nosili v mlin, saj je bilo mlinov ob Javornici in tudi po hribih, kar precej.

Seveda je takoj po vojni primanjkovalo vsega: živeža, oblek in odej, toda oblast je ljudem oskrbela karte, kasneje industrijske bone, s katerimi so imeli pravico do skrbno odmerjenih dobrin. Tudi kmetje so z veseljem obdelovali polja in pospravljali pridelke ter se veselili življenja v novi državi, kjer naj bi, če bo res imelo ljudstvo oblast, končno dočakali zasluženo pravico stare pravde, ki so jo čakali že od Matije Gubca sem.

Kmet pravico terja, ali …

Nova oblast naj bi gotovo najviše cenila kmete in delavce, a kmete še bolj, ker bodo delavci odvisni od tega, kaj in koliko bodo kmetje pridelali, sicer oni ne bodo mogli delati v tovarnah in uresničevati drznih načrtov, po katerih naj bi nova država v nekaj letih postala industrijsko najmočnejša sila na Balkanu in z »eno samo generacijo dosegla večji razvoj, kot ga je prej v celem stoletju.«

Ljudska oblast je takoj po vojni razglasila, da je zasebna lastnina nedotakljiva, kar je pomirilo industrialce, trgovce in kmete. Sicer pa naj bi bili kmetje itak na oblasti, krivični davki pa odpravljeni, saj bi drugačen režim bil sprt z vsemi življenjskimi načeli, s parolo »v boj za staro pravdo«, z izročilom priljubljene rusko-partizanske pesmi »Kosec koso brusi, a žanjica žanje« in sploh z vsemi pridobitvami in cilji revolucije.

Tako so mislili kmetje in tudi trgovci in industrialci so bili lepo pomirjeni, češ, ta ljudska oblast vendar ni tako boljševiška, kot smo se bali, vse bo še dobro in pravično urejeno. Zasebna lastnina je nedotakljiva, je pisalo v ustavi.

A so se ušteli!

Nova oblast je kaj kmalu pokazala, iz kakšnega testa je. Požrla je besedo o nedotakljivosti lastnine in zaplembe, razlaščanja in preganjanja so se začeli.

Javorje je bilo središče čistega kmečkega življa, malih in srednje velikih kmetij na gričevnatih in hribovitih območjih, kjer so ljudje doma gojili vse, kar so potrebovali. Bili so poljedelci, živinorejci, sadjarji, perutninarji, čebelarji, gozdarji, drvarji, mlekarji, prevozniki, vinogradniki, obrtniki, pa tudi ribiči in lovci, po načelu vsakega po malem. Tovarne daleč naokoli ni bilo nobene, zato ti ljudje niso vedeli, kaj je to šiht, osemurni delavnik, delavstvo sploh, sindikati, samoupravljanje, tekoči traki, prevozi na delo, K 15 in podobno. Ob nedeljah, po jutranji maši, so se zbrali na javorskem trgu, tam prižigali cigareto za cigareto in poslušali občinskega slugo, ki je razglašal obvestila v zvezi s kmetijstvom, z zadrugami, s sejmi, z zaplembami in dražbami, s cepljenjem psov in podobnim.

A v državi se je že pripravljala kolektivizacija po sovjetskem vzoru, ki je bila strahotna in uničujoča, podobna najbolj blazni vojni. Z namenom, da bi oblast kljub razglašeni nedotakljivosti zasebne lastnine prišla do kmetijskih posestev, je uporabila isti trik kot pri industriji in trgovini: zemljo so vzeli sodelavcem okupatorja in njegovim pomagačem, Kočevarjem in vsem, ki so imeli nemške korenine. Na ta način so dobili poldrugi milijon hektarjev obdeloval-

ne zemlje, ki so jo sicer nekaj razdelili med revne kmete in obdelovalne zadruge, a levji delež so dobila neučinkovita državna posestva. Kljub temu je bilo do preloma s Sovjetsko zvezo pri nas le oseminšestdeset obdelovalnih zadrug, kar je malo in vse je kazalo, da kolektivizacija ne gre tako, kot so si jo zamislili na Vzhodu.

Po sporu s Stalinom, ki je Jugoslaviji očital, da zapušča pot komunizma in kolektivizacije in s katerim se je Tito težko strinjal, je naša država hotela dokazati Sovjetom in vsemu »svetovnemu proletariatu«, da vendar trdno stoji na pozicijah komunistične ideologije, da so obtožbe iz Moskve nepravične in je tako začela skoraj povsem ukinjati zasebno lastnino, tudi v kmetijstvu. Slednje je bilo videti tako, da so državna in zadružna posestva dobivala pomoč od države, medtem pa so obupane kmete z davki prisilili, da so stopili v zadrugo. Rezultat je bil tak, da se je število obdelovalnih zadrug v trenutku povečalo na tristo petindvajset in grozilo je, da bo sovjetizacija oziroma kolektivizacija v celoti uspela. Ljudska oblast je zahtevala, naj kmetje vso zemljo in lastnino predajo kmečkim delovnim zadrugam, v katerih naj bi od jutra do večera delali in za to prejemali, kar bi jim država pustila za golo preživetje. Vsakega, ki je imel le malo več kot vaški siromak, so proglasili za kulaka, kot je govoril sam Tito na seji CK ZKJ, leta 1949: »Torej kulaku moramo dovoliti, da životari. Ne smemo mu dopustiti, da živi s polnim zamahom dot doslej, pač pa naj životari!«

Ni dvoma, da je jugoslovanska oblast tudi tukaj posnemala sovjetske kolhoze, ki so že uničevali kmetijstvo prve socialistične države. Leta 1947 je bilo v vsej Jugoslaviji šesto osemintrideset kolhoznih kmečkih delovnih zadrug, naslednje leto tisoč dvesto sedemnajst, leta 1949 pa že šest tisoč dvesto osemintrideset.

V nekaterih krajih so pred vstopom v zadrugo kmetje poklali vso živino, zmanjšali površino posestva in zanemarili jesensko setev. Možekovo Faniko iz Brezja so obsodili na dvajset let strogega zapora, ker je raje zažgala hlev, kot da bi ga dala zadrugi. Cerjakovo Micko z Jelševja, ki se je upirala, ker so ji pobrali vse, pa so postavili pred sodišče in obsodili na dve leti zapora zaradi žaljenja oblasti. Ko je ob koncu sojenja dodala, da bi želela samo malo pravičnosti, so sodbo povečali v štiri leta strogega zapora.

Ta brezglava preobrazba naše vasi v »socialistično skupnost« pa kljub vsem prizadevanjem ni rodila pravih sadov niti s produktivnostjo, še manj s pričakovanim razvojem kmetijstva. Nasprotno, povzročala je le veliko škodo kmetom in obdelovalni zemlji. Zato so do leta 1952 opustili prisilno kolektivizacijo, s čimer so prizanesli direktnemu uničevanju kmetijstva, še naprej pa so ostala kmetijske zadruge in zadružna posestva, ki jih je država božala in cartljala, zasebne kmete pa toliko bolj pritiskala z davki in jih zapostavljala.

Še naprej so državna kmetijska podjetja kljub ogromnim investicijam in davčnim olajšavam pogosto pridelovala le čisto izgubo, zasebna pa so kljub zastarelemu orodju preživela in bila celo rentabilnejša. Tako se je lepo videlo, da je šlo samo za ideologijo, pripeljano od drugod, ki je bila sama sebi namen in ki je sama sebe razglašala za socialistično in človeka izpostavljala kot največjo dobrino.

Pa je bil v tej največji dobrini zajet tudi kmečki človek? Kmet z Viharnika?

Jugoslovanske oblasti so šele leta 1957, štiri leta po Stalinovi smrti, priznale, da so bile kmečke delovne zadruge zgrešene. Nikoli pa niso priznale, da je zaradi te napačne državne politike Jugoslavija šele leta 1956 dosegla kmetijsko proizvodnjo, kakršno je že leta 1939 imela »ječa narodov«, kot so rekli bivši Jugoslaviji.

Šakirina fotografija

Mahmud Šukar

Med palestinskimi književniki srednjega rodu zavzema pomembno mesto pisatelj Mahmud Šukar, ki živi v predmestju vzhodnega Jeruzalema na zasedenem palestinskem ozemlju. S svojim pisanjem in javnim delovanjem za palestinsko neodvisnost si je prislužil osemnajstletni izgon in dveletni zapor. Tu objavljena dvojna novela je iz njegove zbirke Moja sestrična Condoleezza in druge novele.

Tokrat je že sedmič, ko se je moj bratranec spravil kampirati pred prizidek izraelskega zunanjega ministrstva, da bi mu obnovili dokument, brez katerega ni mogoče z letališča zapustiti dežele. Običajno pride ob šestih zjutraj in se znajde pred dolgo vrsto ljudi – nekateri med njimi čakajo že od dobre polnoči. Na koncu koncev se je odločil prositi za pomoč neko izraelsko nevladno organizacijo. Prvič in zadnjič je njen direktor le privolil v to, da poskrbi za njegov primer: uspelo mu je dobiti zmenek in tako je lahko vstopil v palačo, pred čigar vznožjem prebivalci Jeruzalema že leta mučeniško trpijo.

Tega dne je moj bratranec vstopil v pisarno ministrstva z več zaupanja. Po pravici povedano, vsakič, ko se znajde tesno uklet sredi te brezobzirne prerivajoče se horde, se zadržuje, da ne bi prav po nejeverniško psoval. Nekega dne bi skoraj prišlo do pretepa z dvema mladima, ki sta na lepem začela prehitevati vse, vključno z mojim bratrancem. Vendar je popustil, da se ne bi vse skupaj slabo končalo. Nikomur nikoli ne govori o svoji smoli, le meni. Zelo pazi na to, da bi ga ljudje iz naše soseščine še naprej imeli za vplivnega moža, pred katerim se ne zaprejo nobena vrata.

Čuvaj je zakričal izza svojega zamreženega okenca: »Talha Šakirat!«

Moj bratranec je naglo odgovoril: »To sem jaz, jaz!«

Ko mu je oni odprl vrata, jih je prestopil s prevzetnim korakom, spremljali so ga nevoščljivi pogledi množic, ki so tam čakale že ure. Čuvaj je nekoliko premeril mojega bratranca, nato pa je rekel : »Šakirat … A poznaš Šakiro?!«

Moj bratranec ni omahoval niti sekunde: »Jasno! V sorodu

sva.«

Čuvaj je kar osupnil.

»A veš, da obožujem to, kar poje?«

Moj bratranec je odgovoril: »Kako naj bi to vedel … Ampak dal ti bom pesmi, ki mi jih je poslala pred nekaj tedni.«

Sprožil je roko, da bi stisnil čuvajevo, ta mu je prožil svojo ter izjavil: »Ime mi je Rony.« – »Meni pa Talha Šakirat!«

Po vsem tem se je povzpel po stopnicah, ves vesel, da mu je Šakira omogočila tako srečanje, ter hvaležen svojemu predniku Šakiratu, ki mu je neko srečno naključje dalo prav ta priimek. Brez vsega tega ne bi pevka nikoli mogla vplivati na usodo mojega bratranca in nikoli ne bi mogel tako hitro simpatizirati s čuvajem pisarne notranjega ministrstva. Moj bratranec je v ta stik takoj vložil veliko upanja. Potrebuje namreč usluge ministrstva, prav tako kot jih potrebujejo drugi člani njegove družine. Ta stik s čuvajem, brez vsakršne sumljive osnove (natančno tako, stik brez sumljive osnove!

Moj bratranec vztraja na tem; ne bi hotel, da bi kdo prišel in govoril o dvomljivem stiku z okupatorjem) bi mu pravzaprav lahko omogočil uresničiti željo, da se izkaže kot človek, ki lahko pomaga družini in prijateljem – ki se neprestano pritožujejo nad tem, kar morajo pretrpeti pred stavbo zunanjega ministrstva.

Moj bratranec ni izgubil niti ene minute. Ni še dobro zapustil stavbe, ko se je že napotil proti najbližji glasbeni trgovini, da bi kupil zadnje Šakirine uspešnice. Trgovec mu je prodal več albumov in bratranec jih je z veliko previdnostjo odnesel domov. Poslušal jih je ure in ure. Nato je šel k očetu in mu sporočil, da je ena od deklet iz rodbine pevka! Sprva je mojega starega strica ta novica razburila; ni prenesel, da bi se škodovalo družinskemu ugledu z neprimernim govoričenjem. Ampak moj bratranec je ublažil učinek presenečenja tako, da je govoril svojemu očetu o Ronyu, čuvaju, občudovalcu Šakire – moj stric namreč že mesece skuša vstopiti v to stavbo notranjega ministrstva. Omenil je tudi Šakirin uspeh v svetu popevke in vso korist, ki bi jo družina (družina Šakirat) lahko imela od takega znanstva … V slutnji lepe priložnosti se je moj stric na lepem tako okrepil, da niti zdravil ni več potreboval. Svojega sina je vprašal, kaj ve o tej Šakiri, da bi lahko svoje informacije primerjal z družinskim rodovnikom, ki ga je poznal kot svoj žep.

Po krajšem raziskovanju je moj stric začel trditi pred ljudmi iz soseščine, ki so zahajali v njegovo dnevno sobo, da je Šakirin praoče – mir njegovi duši – pripadal družini Šakirat. Ker pa se s svojimi brati ni strinjal o zapuščinskem deležu, ki jim ga je zapustil oče, je emigriral v Libanon. Tam je spremenil vero, ker se je noro zaljubil v lepo Libanonko Jezusove izpovedi. Omožil jo je in imel z njo številne otroke, ki so se tudi sami razmnožili, dokler ni prišel na svet še Šakirin oče. Brez tega nenadnega uspeha v svetu popevke, bi ta veja družine Šikarat ostala neznana, nihče v naši soseski ne bi nikoli niti slišal o njej.

Vsa soseska je začela raznašati vsako najmanjšo podrobnost iz Šakirinega življenja tako, da se je moj stric začel počutiti kar neprijetno: menda, da je to dekle popolnoma osvobojeno, brez dvoma zato, ker živi na zahodnem delu planeta (v neki deželi, ki se imenuje Kolumbija, prosim lepo! pravi moj stric nekoliko godrnjaje). Če bi ta mala predrznica živela v tej soseščini (naši soseščini), ji ne bi dovolili, da bi plesala in pela skoraj gola. Ni hotel verjeti, da se Šakira pojavlja skoraj gola na televiziji; on ne gleda televizije, a mnogi ljudje so mu pravili, da so videli na ekranu njen trebuh in njena alabastrska stegna. Moj stric jih je poslušal in se jim ni upal nasprotovati, a vedno je našel način, da je spremenil predmet pogovora, da je preusmeril domišljijo od plesa in pesmi. Vračal se je v stare čase, govoril jim je o pogumu Šakirinega praočeta, pripovedoval, kako je nekega večera v živi divjini srečal hijeno in kako se je, brez najmanjšega omahovanja in strahu z njo bojeval do konca, nato pa da jo je odrl in prodal kožo skoraj zastonj !

V trenutkih notranje zbranosti moj stari stric rad verjame temu, o čemur govorijo ljudje iz soseščine : če je ne bi videli plesati skoraj gole, o njej ne bi govorili. O svojih skrbeh je govoril s sinom in zgodilo se je tudi, da je Šakiro zelo grdo ozmerjal. Moj bratranec si ni upal povedati svojemu očetu, da je Šakira ljubica sina argentinskega predsednika. Če bi to vedel, bi mahoma vstal in strgal pevkino fotografijo, ki je bila prilepljena pri njem na sami sredini zidu. Seveda, to fotografijo je prinesel moj bratranec. Našel jo je v nekem časopisu. Pri nekem fotografu jo je dal povečati in predlagal očetu, da bi jo prilepil na sredo stene v dnevni sobi. Mojemu stricu se je zdelo, da pretirava : Talha, od kdaj pa dajemo fotografije naših žensk v prostor, kamor sedejo ljudje, ki prihajajo od vsepovsod ? Da bi se ognil razpravljanju, je moj bratranec prilepil fotografijo v eno od sob, namenjenih ženskam. Moj stric je bil tako prisiljen sinu popustiti – v upanju, da bi dobil izkaznico, ki bi mu dovoljevala zapustiti deželo preko mostu Allenby, kajti zgubil je tisto, ki so mu jo bili izdali Izraelci po tem, ko so okupirali Jeruzalem. No, vendar je pregrnil fotografijo s tančico, da bi skril lase in razgaljena ramena mlade ženske. Vztrajal je na tem, da zaščiti čast Šakire in družine pred jeziki teh žensk, ki občasno prihajajo na dom, ne le na obisk ampak tudi na prenašanje trač, ali pa da si jih naberejo za pozneje.

To ni edina fotografija te mlade pevke. Delovna soba mojega bratrance jih je polna. To opažam, ko ga včasih pridem obiskat. Prožim mu roko in vržem nanj pogled, ki pravi, da ga imam za psa; on pa mi poda svojo in vrže name pogled, ki pravi, da me ima za osla. Reče pa mi: »Ampak kako si vendar starokopiten! Daj se no malo sprostiti. Časi so se spremenili, zdaj kažejo uro spleta in inteligentnih bomb!«

Sedi za svojo pisalno mizo, obloženo z znamenji modernega časa, sledim njegovim neprestanim telefonskim pogovorom, skušam razumeti, za kaj gre na računalniškem zaslonu, ki kraljuje na njegovi pisalni mizi, prav nič ne razumem, od časa do časa bruhne v smeh – prav debel smeh – nato pa

začne strmeti v zaslon, zlasti ko se mu ne da več govoriti z mano ali ko se hoče izogniti vprašanju, ki mu ni všeč.

Moj bratranec ima več tovrstnih stikov. Prepričan je, da mu bodo slej ko prej zelo koristni. Ko smo izvedeli, da ima Šakira nekaj s sinom argentinskega predsednika, me novica ni prevzela več kot eno sekundo; moj bratranec pa jo je takoj vključil v celoto svojih priprav na prihodnost. Rekel je: »Od zdaj naprej bom okrepil svoje stike z Argentino. Uredil bom tako, da bom predstavnik več argentinskih podjetij. Nekega dne bom mogoče argentinski častni konzul za ves arabski vzhod!« Ko je opazil moj posmehljivi nasmeh, se je začel rogati: »Ti si navaden bedak!« (seveda je hotel reči 'osel').

Ima tudi nenavadno domišljijo. Nekoč se je pred mano takole bahal: »Sposoben sem povabiti deset moških in deset žensk na kosilo in jim postreči prazne krožnike ter servirati iz praznih posod. Zagotavljam ti, da bodo jedli do sitega in da se bodo vrnili domov s prebavnimi motnjami.«

Ponosen je na svoje intelektualne sposobnosti in na svojo tenkočutnost za ritem in logiko modernega časa ter takole zatrjuje: »Izmisliš si lahko, karkoli hočeš, in prepričaš cele množice, da tisto res obstaja, pa čeprav je neotipljivo in ni zanj nobenega materialnega dokaza. Dovolj je, da si malo domiseln in iznajdljiv. Jaz pa že najdem kakšen razlog, da me stava ne zapelje.«

Mojega starega strica pa je. Prepričan je bil, da ga bo Rony, čuvaj, sprejel odprtih rok; da mu bo govoril o Šakirinem praočetu, mu povedal, kako je ta veja družine že od davno znana po svojem čutu za glasbo in petje – Šakirina nadarjenost ni torej nikogar presenetila –, in če mu bo (njemu, Ronyju) dopuščal čas, da mu bo pripovedoval neštete anekdote o Šakirinem praočetu. Srečo je torej poskusil v prepričanju, da bo dobil novo izkaznico in da bo nato šel v Aman, kjer bo dobil novo jordansko potno listino, ter od tam v Španijo, kjer bo ostal več tednov. Moj stric se večkrat v javnosti širokoustno pobaha: »Šel bom v Španijo na obisk k hčerki! Sosedje dobro vejo, da vse stričeve hčere živijo tu naokoli in ga zato brž vprašajo: »Pa na katero hčer misliš?« In on naduto odgovori: »Na Šakiro! V Španiji ima razkošno vilo, kjer preživi več mesecev na leto.«

Ko bo imel moj stric svoj potni list, se ne bo zadovoljil le s tem, da bo obiskal Šakiro – to razuzdanko, ki se zvija v ritmu vsake darbuke1, kot je to priznal pred nekaterimi izvoljenimi družinskimi člani. Odločil se je tudi, da odide v deželo Hidžaz, da bi končno opravil romanje v Meko. Moj stric ne izpusti nobene od svojih verskih obveznosti in opravi svojih pet dnevnih molitev ob zapovedanih urah, a vendar ima slabo vest: ko je bil še mlad, je storil nekaj grehov. Takrat, ko je še trgoval, je šel v neko vas v času oliv, da bi tam kupil nekaj kangel olja; spravljal jih je v posebej za to pripravljeno skladišče in od tam je odhajal s stotino kangel naprodaj. Moj stric je bil prebrisan goljuf: na skrivaj si je namazal vrat z olivnim oljem in ko so mu stranke rekle, naj prisеže, da jim res prodaja čisto olje, je vzkliknil: pri mojem vratu prisegam, da je to sama oljka! In tako so mu verjeli. To skrivnost mi je zaupal, da bi si malo olajšal vest. Zaključil pa je: »Na romanje bom šel zato, da mi Bog oprosti greh.«

Moj stric je storil še druge grehe. Nekega jutra je prišla na dom mlekarica. Šel je in ji odprl vrata. Njena vitka postava mu je bila všeč; roko je sprožil proti njenim prsim in jih brez zadržka stisnil. Mlekarica se je odmaknila in zakričala: »Kakšen nesramnež, neotesanec!« Zdaj je moj stric v stiski. Kako naj stopi pred Boga v onstranstvu? Na kaj se bo spominjal tistega dne, takoj za tem, ko bo šel v grob in ko ga bosta oba angela spraševala, da bi odkrila njegove grehe: »Povej, zakaj te je mlekarica zmerjala z neotesancem!« Tega greha mi ni priznal stric sam, povedal mi ga je eden od njegovih sovrstnikov. Zatrjuje, da ni zagrešil nobenega drugega več, a če sodim po pripovedovanjih, naj bi bili še drugi. Moj stric je torej izziv sprejel kljub svoji legendarni previdnosti. Večkrat sem ga slišal, kako je bil presenečen nad vihravostjo svojega sina in nad njegovimi neustavljivimi željami po slavi in bogastvu. »Fant moj,« mu je pravil, »riga riga2… Naglica je hudičevo delo!« Tokrat pa se je moj stric požvižgal na svojo zmernost. Nekega jutra je šel s svojim sinom v stavbo notranjega ministrstva, da bi dobil osebno izkaznico. Gola radovednost me je gnala, da sem ju spremljal. Prišli smo pozno dopoldan, ker je bil moj bratranec prepričan, da bo Rony kar poskočil, da bi nas lahko sprejel in odprl železna vrata. Osupnilo nas je, ko smo videli vso množico ljudi pod tem močnim soncem. Bratranec je na hitro pogledal skozi rešetke. Veličastno nam je rekel, ko je ponosno pokazal na nekega tipa z dolgimi blond lasmi: »Tole je Rony!«

Moj stric je dvignil roko v pozdrav, a nihče se mu ni odzval. Bratranec je rekel: »Zaseden je; vedno ima polno opravkov.« Potem je dodal: »Počakajmo še malo, nas bo že opazil.« Moj stric ga je vprašal:

1 Eno od tipičnih orientalskih tolkal

2 Počasi, počasi! – hebrejščini

»Kdaj si ga nazadnje videl?« – »Pred dvema tednoma. Prinesel sem mu Šakirine plošče.«

To je strica potolažilo, a ne za dolgo. Moj bratranec se je skušal razlikovati od množice, strnjene okoli zamreženega okenca in pred vrati stavbe. Postavil se je na prste in dvignil roko nad glavo, da bi na veliko pomahal Ronyju. A oni je bil zaseden z zmerjanjem ljudi, ki so vztrajno hoteli vstopiti. Moj bratranec se je tako odločil, da bo še malo počakal in nehal mahati. Ampak moj stric je začel pokašljevati, s tem je hotel pokazati svojo nestrpnost. Moj bratranec je bil prisiljen, da je razdraženo izustil: »Rony …« Prvič je to naredil s tako šibkim glasom, da ga Rony še slišal ni. Potem je ponovil in razpotegnil glas v nekakšno vrsto zaupanja: »Rony!« Tretjič je pa izjecljal: »Gospod Rony …« Potem je pa moj bratranec poklical na pomoč svoj občutek za ritem in za logiko modernega časa: »Adon3 Rony! Adon Rony!«

Rony je na hitro pogledal v njegovo smer in iz neznanega razloga takoj odvrnil pogled. Moj bratranec je poskusil v več jezikih: »Mashlomkha adon Rony? How are you, mister Rony ? Kif halak ya sayyid Rony4?«

Očitno je bilo, da ga je Rony slišal, ampak da se sploh ni zmenil zanj.

Moj stric nikakor ni mogel več prenašati načina, kako nas čuvaj ignorira. Začel ga je suho ogovarjati: »Khawaja5, Rony! Hej, odgovori nam, khawaja !«

Tokrat je Rony dobro slišal.

»Kaj hočeš?« je razdraženo odvrnil.

Moj stric je razložil v tonu, ki je bil hkrati prijateljski in moledujoč: »Kliče te moj sin Talha …« – »In kaj hoče tvoj sin, a?«

Moj bratranec se je široko nasmehnil, da bi vsaj malo pomiril ozračje, moj stric pa je v zadregi potegnil zadnjo puščico iz tulca, da bi osvežil obžalovanja vredno zaspani čuvajev spomin: »Mi smo Šakirina družina. Oh, a si nas pozabil?!«

Moj bratranec je izrabil tišino, ki je nastala v tem trenutku, da ga je milo zaprosil: »Spusti nas noter, adon Rony!«

Ta pa je arogantno odvrnil: »Počakal boš! A ne vidiš vendar, da sem zaseden?«

In zaničljivo je obrnil hrbet. Predrzno sem premeril svojega bratranca – kakšen pes … Tudi on me je predrzno premeril – kakšen osel … Nobene besede nisva izmenjala.

Moj stric se je zaprl in ostal tri dni sam. S stene je snel Šakirino fotografijo in jo vrgel na tla; steklo okvirja se je razbilo na tisoče koscev. Ni šel v Španijo, ne v deželo Hidžaz, da bi opravil romanje. Moj bratranec pa mi je rekel, da bo še šel k Ronyju s celo zbirko uspešnic naše sorodnice, naše drage Šakire – naj jo Bog varuje!

Postšakira

Ko je bila Šakirina fotografija objavljena v arabskem časopisu, ki izhaja v neki evropski prestolnici, si nisem predstavljal, da bo prišlo do nekega 'post'. Dejstva pa so bila drugačna in prisiljen sem bil sprejeti vse mogoče podaljške Šakirine fotografije.

Ta 'post' se je začel takrat, ko je novela izšla v nekem lokalnem časopisu, kajti prej omenjeni arabski časopis ne more v deželo iz razlogov, ki so po mojem mnenju zelo znani. Rekel sem si: naj izide, nikoli se ne ve, nekdo tukaj jo bo mogoče prebral in se zanjo zanimal. In res, precej ljudi je bilo, ki so se zanjo zanimali! Nekega žgočega popoldneva sem na zapori Kalandija srečal kolego, enega tistih, ki se zanimajo za javnost. Bila sva tam, stoje, čakala sva v dolgi vrsti, da bi lahko prešla zaporo, ko mi je, po polurnem klepetanju, ki nama je pomagal ubijati čas, moj kolega rekel: »Aja, v časopisu sem videl članek o tebi !«

Popravil sem ga: »Hočeš reči novelo.«

»Oh ja, mislim … Ja, ja, neko novelo.«

Ko je zbral raztresene koščke svojega spomina, je nadaljeval: »Šakurina fotografija! Saj je to, a ne ?«

Nisem ga hotel ponovno popraviti. »To je,« sem rekel.

Nasmehnil se je, ves ponosen na svoj tako dobri spomin ter na to, da je tako dobro obveščen. »Saj ti pravim, na lastne oči sem videl tvojo novelo.«

Nisem ga vprašal, če jo je prebral po tem, ko jo je videl na lastne oči, kajti takoj za tem me je vprašal: »A ti je časopis kaj plačal?«

Moj odgovor je bil negativen.

»No ja, lahamdane vala šakourane6«

Ko je ugotovil, da je iz naslova, ki ga je izbrskal nekje iz svojega spomina, pravkar izumil besedno igro, je počil v smeh. Vojaki, ki so bili na straži na zapori, so mu vrgli črne poglede. Ko se je ponovno pomiril, mi je rekel: »Ti si kriv, a nisi mogel najti kakšnega drugega naslova!«

Ponovno se je začel smejati z nekoliko izdajalskim smehom. Neki vojak je zakričal: »Šeiket!7«. Ne se smejati, ne govoriti! Moj kolega je tako moral umolkniti in še naprej smo se pomikali kot želve.

3 Gospod – v hebrejscini
4 Kako je, gospod Rony – v arabščini
5 Gospod – v arabscini
6 Ljudje so res nehvaležni!
7 Tišina – v hebrejščii

Tistega dne sem si res želel, da ne bi nikoli več slišal nobenega komentarja na račun novele.

Ampak lastnik edine špecerijske trgovine v naši četrti ni pustil, da bi šle stvari mirno naprej. Kupil je bil cel paket starih časopisov, da bi vanje zavijal robo, ki jo prodaja ženskam in otrokom. Z zavestjo, da bi jih čim koristneje uporabil, si je rekel, da bi jih lahko prelistaval, ko v trgovini ni nobene stranke. Tako je sedel v družbi še treh brezposelnih moških iz četrti in prelistaval časopis, ko je na lepem naletel na lepo sliko mlade ženske. Prebral je njeno ime: Šakira! Mlada ženska mu je bila všeč; izrezal je sliko in jo spravil v žep z nameni, ki jih ni razkril. Ko pa je nato našel pod naslovom novele moje ime, se je potrudil in jo bral, iz preprostega razloga, tako so mi povedali pozneje, ker sem jo napisal jaz. Ampak špecerist je ni uspel prebrati do konca. Prebral je eno vrstico tu, eno tam, nato se ga je lotil dolgčas, odvrgel je časopis in spet se je zapletel v pogovor s tremi moškimi o tem, kar je prebral, ter se je tako napletla zmešnjava.

Že takoj naslednji dan se je po četrti začela širiti govorica, da sem na skrivaj poročen z neko plesalko, ki da živi v daljni deželi, ki se ji reče Kolumbija, da sem imel z njo enega sina in tri hčere, od katerih da je ena nema in da je sicer ta plesalka imela že štiri hčere iz prejšnjega zakona. Tako je bilo število potomcev vsega skupaj sedem hčera in en sin. (Slava Edinemu, Modremu, Velikemu Vsemogočnemu !) Tako pravijo, da so me v četrti nekateri pomilovali, saj ni malenkost, da se v današnjih časih poskrbi za potrebe sedmih hčera in enega sina. Mene je ta govorica zabavala dan ali dva, potem pa me je minilo, čeprav je nekatere prebivalce četrti še vedno zanimala.

Tri dni za tem zazvoni telefon.

»A veš, kdo je pri telefonu?«

»Pri moji veri, ne bi vedel.«

»Šukrijehina mama! A sedaj veš, kdo sem?«

»Ne, pri moji veri, ne poznam je.«

»Šukrijeh, medicinska sestra z Zdravstvenega zavarovanja, a ti to nič ne pove?!«

»Prisegam vam, da ne.«

»Kako pa potem lahko govoriš o njej v časopisu, baraba, in praviš, da je razuzdanka, ki se zvija v ritmu vseh mogočih darbuk!«

»Ampak vendar, gospa, le kako lahko kaj takega rečete!«

»Dobro me poslušaj: moja hči ni "padla z drevesa"! Ima moške, ki jo ščitijo, prave leve …«

Stvari sem skušal pomiriti, a ženska je že odložila slušalko in me pustila na milost čekanov divjih živali. Če ne bi posredoval plemenski svet, ki se ukvarja z vprašanji v četrti, bi lahko bilo po meni, ker bi bil žrtev nesporazuma, za katerega nikakor nisem bil odgovoren. Edino nepričakovani obisk pevca iz četrti – čigar slava ne presega meja četrti –, me je nekoliko spravil iz slabe volje. Prisrčno sem ga sprejel v upanju, da mi prinese kakšno dobro novico.

»Sem slišal, da si v dobrih odnosih s Šakiro,« je izstrelil.

»Videvam jo peti na televiziji, nič več kot to.«

»Ampak jaz sem prepričan, da lahko vplivaš nanjo …«

»Dobro, recimo, da lahko, kaj hočeš?«

»Z njo bi rad posnel album.«

Razložil mi je, da so se za njegov drugi album zanimali ljubitelji pesmi. En primerek da je poslal Nancy Ažram8, ki je bila očitno navdušena. Predlagala mu je, da skupaj naredita album, da pa on še vedno omahuje. In tako je čenčal … Njegov problem je bil v tem, da je preveč omahoval. Obstajale so zanesljive možnosti, mi je priznal, da bi sodeloval v novi vladi. Predvideno je bilo, da bi mu zaupali tako zelo sporno notranje ministrstvo, kajti bil je edini, ki bi se mogel sporazumeti s Hamasom. Ampak še vedno da ne ve, če bi to sprejel. Bal se je, da ga to ne bi odtegnilo od pesmi – umetnost pa se mu zdi pomembnejša od ministrskega stolčka. (Tri dni za tem so objavili seznam ministrov nove vlade: njegovega imena ni bilo.) Ko je opazil, da ne morem več zadržati krohota, je izjavil: »Ti se kar smej, kolikor hočeš, prihodnost mi bo že dala prav.« Z odgovorom sem skušal prikriti zadrego: »Oprosti, ravno sem se spomnil šale, ki mi jo je povedal znanec.« Ni kazalo, da sem ga prepričal. Ne bi me smel podcenjevati, je rekel. »Čez tri mesece bom star štirideset let, to je starost zrelosti, kot ti je znano.« Razložil mi je, da je tarča številnih zarot. Tako ga recimo lokalni časopis popolnoma ignorira. Urednik strani „Umetnost in predstave" ga ima na piki, ker je bil pevec še v gimnazijskih letih v vseh predmetih boljši od njega. Zadevo je izpostavil svetu njegove družine. Po končanem krajšem posvetu je svet odločil, da pošlje novinarju nekaj družinskih mož, da ga kaznujejo. Tako so ga štirje pogumni mladi možakarji, oboroženi z batinami, pričakali v nočni zasedi, ko se je vračal z dela. Tako so ga premlatili, da tega zlepa ne bo mogel pozabiti: sedem dni je moral ostati v bolnišnici. Potem so se po zaslugi plemenskega sveta prijateljsko zmenili in se pomirili. Na pomirjevalnem zasedanju je novinarjeva družina dokazala pravo arabsko veličastnost, ko se je odpove-

8 Zelo priljubljena libanonska pevka

dala pravicam svojega prebutanega sina! Ta pa se je pred vsemi zavezal, da se bo zanimal za novice pevca ter jih objavljal vsako posebej v svojem časopisu v številki naslednjega meseca. Pevec mi je izjavil z zaupnim glasom: »Tega nezanimanja bo konec! Čez nekaj dni boš prebral razveseljive novice.« Po nekaj sekundah tišine je dodal: »Upam, da ne boš odbil moje prošnje ...«

Nekaj trenutkov sem razmišljal o pomenu njegovih besed.

»Če bi jo odbil, kaj bi naredil?«

Trudil se je, da bi stvari omilil: »Če sem prišel k tebi, je zato, ker ti zaupam.«

»A si že slišal za Amra Diaba9?« sem rekel, da bi ga spravil v zadrego.

»Ma jasno, to je moj prijatelj. Poslal sem mu svoj drugi album. Všeč mu je bil!«

»A veš, da je ponudil milijon in pol dolarjev Šakiri, da bi z njim posnela album?«

»Nisem vedel. Kar zadeva mene, nisem pripravljen plačati! Če Šakira ne sprejme mojega predloga, bom ubral drugo metodo ...«

»In kaj boš naredil?«

»Bomo že videli, ko bo čas.«

Za trenutek je utihnil, kot da bi ponovno premišljeval o svojih načrtih.

»Kaj bi zdaj hotel od mene?« sem ga vprašal.

»Nič. Kar hočem, bom dobil, pa če ti je prav ali ne.«

»Ali boš spet začel s svojimi grožnjami ...«

Mirno je vstal in se napotil proti vratom: »Ne grozim ti, bodi prepričan! Ampak vem, da boš v najslabšem primeru naredil vsaj del tega, kar te prosim.«

Zbudil je mojo radovednost.

»Kaj misliš s tem? Bodi bolj jasen!«

Naslonjen na vrata se je začel smehljati: »Nekoč sem bral v nekem časopisu, da se je znan pevec začel pritoževati, da je njegova popularnost začela upadati. Tisk ni o njem objavljal ničesar več. Njegovi svetovalci so proti njemu začeli z obrekovalno kampanjo in tako so se časopisi pač morali ponovno zanimati o tem, kar se dogaja v njegovem življenju.«

Odprl je vrata in stopil na hodnik. Sledil sem mu. Tako sva stala, ko je izraelska patrulja pripešačila pred hišo. Iz neznanega razloga so vojaki zavlačevali s hojo. Naredil se je duhovitega in rekel: »A vidiš, do kod lahko pripelje okus po slavi!«

Bruhnil je v krohot, ki je zaustavil vojake. Prezirljivo so naju gledali nekaj časa, pevca in mene, nato pa so šli naprej po pločniku z enakim zavlačujočim korakom.

Rekel sem: »Razumem, kaj si hotel reči. Niti besede ne bom napisal o tebi!«

»Prepričan sem o nasprotnem.«

Baraba! Kot de bi bral moje misli!

»Napisal bom novelo, ampak ne bom omenil tvojega imena. Ne bom ti naredil tega veselja.«

»Pisal boš o pevcu iz četrti, to mi je dovolj. Kdo pa je pevec iz četrti? To sem vendar jaz! Ljudje me bodo iskali in končno bodo že izvedeli, kako mi je ime.«

Tokrat sem se pa jaz smejal.

»Si pa res optimist. Dandanes nihče več ne bere novel!«

Oddaljil se je. Obstal sem tam in ga gledal, kako hodi po pločniku s korakom, ki ga ne bi mogel označiti drugače kot z bednim. Opazoval sem ga z nekakšnim sočutjem in si očital, da sem bil do njega preoster. Razmišljal sem, kako bi ga zaustavil, da bi se nekako pobotala, da bi tako olajšal svojo vest, a nisem ga niti utegnil poklicati, ko se je spustil v tek z vso hitrostjo, kot da bi ga preganjal sršenji roj! Moje presenečenje ni dolgo trajalo: kmalu sem izvedel, da je osem možakarjev iz družine novinarja kulturne rubrike planilo nanj iz prečne ulice. Po končanem neznosnem pregonu so ga ujeli in ga premlatili z batinami tako hudo, da se mu je vnelo grlo. Zdravniška poročila pravijo, da bo potreboval kakšne tri mesece, da bo lahko ponovno pel.

Iz francoščine prevedla **Duša Zgonec**

9 Egiptovska pop zvezda

Razgibana balkanska zgodovina

Pogovor z zgodovinarjem profesorjem dr. Ignacijem Vojetom ob 85-letnici

Ignacij Voje, slovenski zgodovinar z mednarodnim ugledom, se je rodil v Ljubljani, zgodovino pa je študiral na ljubljanski Filozofski fakulteti v letih neposredno po drugi svetovni vojni. Posebej se je ukvarjal z zgodovino srednjeveškega Dubrovnika in je leta 1964 doktoriral z disertacijo o njegovi srednjeveški kreditni trgovini. Druga poglavitna področja njegovih raziskav so bila zgodovina Balkana, južnoslovanskih narodov in dežel, posebej Bosne ter zgodovina turških osvajanj in vdorov proti srednji Evropi. Doktor Voje velja za velikega poznavalca srednjeveške zgodovine teh krajev, njegovo poznavanje širjenja osmanskega imperija cenijo tudi v tujini, zlasti v prestolnicah nekdanje skupne jugoslovanske države. Objavil je vrsto knjig, monografij in razprav, tako o Dubrovniku kot o srednjeveški Bosni ter o zgodovini Balkana, pa tudi o slovenskih krajih v preteklosti ter zlasti o medsebojnih vplivih, stikih in povezavah. Pisal je učbenike in sodeloval pri nastajanju Unescove svetovne zgodovine. Njegovo delo označuje znanstvena preciznost z izrazito humanistično noto, zlasti pa vseskozi argumentirano zavrača premnoge poenostavljene ali enostranske poglede na zgodovinske dogodke in procese, tako glede srednjega veka kot glede Balkana. Ob obsežnem znanstvenem opusu velja poudariti njegovo večdesetletno pedagoško delo na ljubljanski Univerzi, kjer je vzgojil vrsto generacij slovenskih zgodovinarjev. Kot redni profesor se je upokojil leta 1993, je pa občasno še predaval na Filozofski fakulteti tudi po upokojitvi.

Spoštovani profesor, kot ste pripovedovali, se je vaše zanimanje za zgodovino zbudilo zgodaj in sicer po zaslugi vaših gimnazijskih profesorjev. Zanimivo pa je, da ste si izbrali srednji vek, obdobje, ki v časih takoj po drugi svetovni vojni ni uživalo kakšnega posebnega ugleda.

Za srednji vek sem se odločil morda čisto po naključju, za asistenta me je namreč izbral dr. Gregor Čremošnik, ki je tedaj prišel iz Sarajeva oziroma Skopja in se je usmerjal zlasti v obdobje srednjega veka. Tudi sam sem pri profesorju Kosu vzel seminarsko nalogo, v kateri sem obravnaval – na podlagi srednjeveških urbarjev – kajžarstvo v logaškem gospostvu. Pri tem študiju sem ugotovil, da je srednji vek obdobje, ki je po svoje tudi napredno in da praktično ne moremo govoriti samo o mračnem, nazadnjaškem srednjem veku, vsako obdobje ima pač svoje svetle in temne strani. Za srednji vek je recimo značilna gradnja mogočnih katedral, kar ni bilo preprosto – in te katedrale občudujemo še danes, ko hodimo po Evropi. Dalje, v srednjem veku so nastala mesta, tedaj se je oblikovala knjiga, kot jo poznamo danes. Skratka, temelji naše civilizacije so položeni v srednjem veku in prav tako je zgodovina srednjega veka na Slovenskem tudi zgodovina uspehov, ne le stagnacije.

Če nadaljujeva čisto konkretno: Dubrovnik je bil vaše prvo veliko raziskovalno podjetje, h kateremu pa ste se pozneje vračali in verjetno ste v svetu največji poznavalec te srednjeveške državice v Dalmaciji. Zanimanje se vam je zbudilo menda že tedaj, ko ste kot otrok bili s starši tam na izletu. A na študije v Dubrovnik vas je poslal vaš mentor, profesor Čremošnik …

No, ko sem bil star pet let, je bil oče na službenem potovanju v Sarajevu, Splitu in Dubrovniku. Zanimivo je, da naju je z mamo slikal pred Onofrijevim vodnjakom. To je lep spomin, seveda si pa takrat nisem mislil, da bom nekoč mesece in leta preživljal v Dubrovniku pri arhivskem raziskovanju. Profesor Čremošnik me je namreč izbral za asistenta in mi je nekako predlagal, da bi vzel temo: Kreditna trgovina v Dubrovniku v srednjem veku. Dubrovniški arhiv je namreč izredno bogat, izredno lepo urejen, že v obdobju Republike so gledali, da je bil urejen in varovan. In tako se je ohranila zelo zanimiva serija – arhiv ima namreč okoli sedemdeset različnih serij ali celo več – torej serija Debita notarie, po naše Knjiga zadolžnic. Vse kreditne posle so v Dubrovniku vnašali notarji kot imbreviature, kot skrajšane zapiske v notarske knjige, in to vse od ustanovitve arhiva leta 1280 pa do propada Republike. Zelo strnjena serija teh knjig pa je do leta 1500. Lotil sem se obdelave tega gradiva, gre za približno 60 knjig, vsaka ima 200 folijev, se pravi več kot štiristo drobno popisanih strani. To serijo sem preučil, da sem si lahko ustvaril podobo, kako je v Dubrovniku potekalo to poslovanje. Seveda sem pri tem naletel na ovire, kajti pisava je različna, gre vsaj za petnajst različnih notarjev, tudi jezik je včasih zelo zapleten, tako da sem imel kar veliko težav, preden sem se prebil skozi to ogromno gradivo.

Kaj pa se lahko mi naučimo iz bogate zgodovine Dubrovnika? To vprašanje vam zastavljam zato, ker sem pred časom poslušal vašo zahvalo ob podelitvi Zoisove nagrade za življenjsko delo (2009 op. a.). Bili ste kratki, a z jasno poanto. Bi ponovili?

Dve stvari sta, na kateri sem opozoril iz te dubrovniške preteklosti: Ena je vezana na delovanje organov oblasti. Dubrovniška republika je imela tri organe, tri svete. V prvem, največjem organu, to je bil Veliki svet, so sodelovali vsi plemiči, starejši od 21 let. Drugi organ je bil Senat, to so bili starejši, izkušeni plemiči in predstavniki nekaterih drugih organov – ta je štel 45 ljudi, ki so sprejemali najpomembnejše odločitve. In potem je bil izvršni organ - Mali svet. Pri vhodu v dvorano Velikega sveta je bil v latinščini napis: *Pustite privatne stvari zunaj, posvetite se javnim!* Mislim, da je to sporočilo, ki velja tudi danes, torej: organi oblasti morajo skrbeti predvsem za državo. Drugo je pa to, da so Dubrovčani zelo ljubosumno čuvali svojo samostojnost, svojo svobodo. Povsod jo poudarjajo, napis pred vhodom v trdnjavo Lovrijenac pravi: *Svoboda ni naprodaj za vse zlato na svetu!* In ta poudarek je pomemben, Dubrovnik je bil namreč majhna državica, obsegala je tisoč devetdeset kvadratnih kilometrov, štela je od 30 do 40 tisoč ljudi. Svoboda jim je pomenila vse, za njo so se borili in tudi njihova zastava, bila je bela, je nosila napis: *Libertas*, torej *svoboda*.

Drugo pomembno področje vaših raziskav je bil vedno nemirni Balkan, ki je nabit, nasičen z zgodovino; težko je vse dogajanje povzeti na kratko, ta nasičenost z zgodovino je nekaj posebnega in to se je pokazalo tudi v minulih letih in desetletjih.

Lahko bi rekel predvsem to, da je balkanska zgodovina zelo razgibana, bodisi da gre za hrvaško, srbsko ali bosansko. Povsod tam so vladale domače dinastije. V Srbiji so imeli Nemanjiće, v Hrvaški vladarje iz rodbine Trpimirovićev, v Bosni pa so bili Kotromanići. Mojo pozornost je pritegnilo to, da so bili nekateri naši fevdalci, zlasti mislim na Celjane, z rodbinskimi zvezami prepleteni tako z Bosno kot s Srbijo. Herman I. je recimo stopil v povezavo z Kotro-

manići, poročil se je s hčerko Štefana II. Kotromanića Katarino in s tem naj bi že dosegel rodbinsko pravico do krone v Bosni. S Tvrtkom II. Kotromanićem je bila namreč sklenjena pogodba, da v primeru, če Kotromanići izumrejo, zasedejo prestol v Bosni Celjani! Seveda se to ni zgodilo, ker je bil v Bosni sabor plemstva tako močan, da je to pogodbo izničil. A če se vprašamo, zakaj so Celjani želeli priti v Bosno, najdemo odgovor v tem, da so se tam tedaj odpirali rudniki srebra in njihov ekonomski interes je bil tisti, ki jih je približeval jugu. Ravno tako se je Ulrik II. povezal z Brankovići v Srbiji, poročil se je s Katarino oziroma Kantakuzino, hčerko despota Đurđa Brankovića in zanimivo je, da so z njo prišli tudi popi in da se je na celjskem dvoru opravljala pravoslavna liturgija. Prek Brankovićev in druge hčerke Đurđa Brankovića Mare pa so bili Celjani povezani tudi s turškim dvorom.

Vedno nas nekako zanimajo te slovanske migracije. Ko sem brskal po eni od vaših knjig, mi je izzvalo začudenje in osvežilo spomin, kako so Slovani prišli daleč v Sredozemlje, tudi na egejske otoke. Ponekod v Grčiji se bojda še danes najdejo krajevna imena z očitno slovanskim izvorom.

Da, slovanska naselitev je segla do Peloponeza in tudi na otoke so prihajali – to dokazujejo krajevna imena. Poudaril bi, da so tako Bizantinci kot pozneje Turki razseljevali prebivalstvo in ga naseljevali v Malo Azijo. Turki so recimo, ko je prišlo do upora na Ohridu, tamkajšnje slovansko prebivalstvo preselili v Malo Azijo.

Kar zadeva naseljevanje Albanije s slovanskim življem, je pa tako, da žal danes albanski zgodovinarji te naselitve ne priznavajo. Tudi če pride do arheoloških odkritij, jih zabrišejo in zamolčijo. Celo na Kosovu se je večkrat zgodilo, da so odkrili naselbino Slovanov iz VII. stoletja in so jo preprosto zamolčali. Na področju Albanije so krajevna imena, ki dokazujejo slovansko poselitev. Seveda je bila ta naselitev ponekod kompaktna in gosta, drugod pa razpršena in je izginila v večinskem narodu.

Gospod profesor, študirat ste šli v Sarajevo, naučili ste se turščine, da bi lahko preštudirali in raziskovali Balkan in Bosno pod Turki. Verjetno ste eden redkih evropskih zgodovinarjev, ki obvlada turščino.

No, obvladal sem je toliko, da sem lahko preučeval dokumente, ne moremo govoriti o brezhibnosti. Na specializaciji v Sarajevu v letih 1954-56 sem bil pri zelo uglednih turkologih, bil sem na Orientalskem inštitutu, na Filozofski fakulteti sem obiskoval predavanja profesorja Branislava Đurđa Nedima Filipovića, profesor Hamid Hadžibegić pa nas je učil turščine, turške paleografije in diplomatike. Če bi hotel popolnoma obvladati pisavo, arabščino in turški jezik, bi se moral še izpopolnjevati, vendar sem lahko sledil turškim virom, lahko sem jih preučeval in to poznavanje mi je pozneje pri predavanjih zelo veliko pomagalo. Lahko sem študiral tudi originalne dokumente.

Turki na Balkanu – še ena obsežna tema. Ali je bila ta vladavina res tako kruta in kdaj, kakšne so posamezne faze turškega prodiranja na Balkan in proti osrčju Evrope?

Osmanski Turki so seveda želeli priti v Evropo. S padcem Galipolija leta 1354 se jim je evropski prostor odprl. Evropa je bila takrat v hudi krizi, ekonomski, verski itd. in tudi na Balkanu je nastopila kriza zaradi notranjih sporov. Plemstvo je bilo med seboj sprto, bili so notranji boji. Dubrovčani so bili recimo takrat paralizirani, niso si upali trgovati na Balkanu, ker so se dogajali roparski napadi na trgovce, uvedene so bile tudi carinske ovire. Osmanska država je na začetku s svojo vojsko napravila veliko škode, odvažali so ljudi v sužnost, uničevali so imetje in tako naprej. A po vzpostavitvi turškega sistema, tako imenovanega timarsko –spahijskega sistema, je zavladal red v tem smislu, da je bil kmet relativno malo obremenjen, dajatve so bile razmeroma nizke in plemstvo je bilo pravzaprav vezano le na vojaške obveznosti. Plemstvo ni posegalo v gospodarstvo na vasi. Mesta so bila razvita, ampak oddaljena od vasi, vas ni bila povezana z mestom tako kot v naših deželah, tam je bilo vse bolj izolirano. Turki so prinesli nekatere olajšave, a tudi povzročili nazadovanje. Razvijala se je živinoreja, poljedelstvo je stagniralo. Za kmeta je bilo to trenutno olajšanje, a v perspektivi nazadovanje. Kar zadeva mesta, so bila zelo razvita in v primerjavi s tedanjo Evropo niso bila omejena z obzidjem, pač pa so se razvijala zelo na široko, v okoliške predele. Veliko poudarka je bilo na zelenju, na tekoči vodi, po novem bi lahko rekli, da je bil to ekološki način poselitvene politike. Na Balkanu v celoti pa so Turki povzročili migracije, kakršnih od preseljevanja narodov od VI. in VII. stoletja ni bilo, tako da so popolnoma premešali prebivalstvo, ki se je dotlej že oblikovalo v narode. S prihodom Turkov je nastala popolnoma nova situacija.

Slovenski kraji pod Turki – je bilo veliko trpljenja?

Vodenje ljudi v sužnost je bil sistem turške države: najprej je hotela oslabiti pokrajino, ki jo je namerava pozneje osvojiti. Za slovenske dežele bi lahko rekli, da so bile prebivališče, dom vojne. Osmansko

načelo je bilo: napasti, uničiti gospodarstvo in odpeljati ljudi v sužnost. Kranjski deželni stanovi so v neki izjavi omenili številko dvesto tisoč ugrabljenih. Ali je bilo res toliko ljudi zasužnjenih, ne vemo, lahko jih je bilo več ali pa manj. Vendar so bili določeni predeli slovenskih dežel zagotovo popolnoma opustošeni, ostali so skoraj brez prebivalstva. Bela krajina je bila recimo potem naseljena z begunci, uskoki, prebežniki. Zanimivo pa je, da nekako lahko razvozlamo, kakšna je bila usoda posameznih slovenskih sužnjev. Imamo podatke iz Sarajeva približno iz leta 1550: v Gazi-Huseinbegovi biblioteki je ohranjen sodni zapisnik, v katerem je omenjenih pet ali šest oseb, ki naj bi bile slovenskega porekla. To so bili bivši sužnji, nekateri že islamizirani, pri ženski po imenu Dora je recimo zapisano, da je bil njen oče Matija. Že sama imena in opis dokazujejo, da gre za drugačne ljudi. Opisujejo jo namreč, da je Dora pšeničnih las, razmaknjenih obrvi in svetle polti. Nekatere sužnje so bile že islamizirane, a vemo, da so bile krščanskega porekla, ker oznaka, da je »hčerka Abdulaha« – kar pomeni »božjega sužnja«, označuje tistega, ki je bil krščanskega izvora. Če je imela otroka z muslimanom – in taki primeri so bili –, je pa bila takoj osvobojena suženjstva. To so posamezni primeri, ki so ohranjeni in najdeni, bi pa podrobne raziskave v carigrajskih arhivih, ki z naše strani niso pregledani, odkrile še marsikaj tudi na tem področju.

V katerem času, v katerih letih je bilo nasilje najhuje?

Ko je v Albaniji leta pred koncem XV. stoletja umrl Kastriot Skenderbeg, so se napadi obnovili. Skenderbeg je bil sicer poturčen, a je v Albaniji dvignil upor proti Turkom in Mehmed II. je tedaj vse svoje sile koncentriral na Albanijo. Zlepa ni mogel zatreti tega upora, vse do Skenderbegove smrti. To je bil eden od vzrokov za začasno prenehanje turških vpadov v naše kraje. Drugi razlog je pa verjetno ta, da je Mulat I. svojemu nasledniku Mehmedu II. na smrtni postelji zabičal, naj ne napada dežel Celjskih grofov. To pa je povezava, ki sem jo že prej omenil – povezava prek Mare, ki je bila najpomembnejša žena v haremu turškega sultana. To je vplivalo, da so napadi proti našim krajem za nekaj časa prenehali, potem pa so se spet začeli z vso silovitostjo.

Tukaj na vaši mizi je knjiga Slovenica–Balkanica, nekakšen siže, tudi zgodba o teh medsebojnih vplivih in povezavah. Pa če bi vas malce nagajivo vprašal, kje se začne in kje se konča Balkan?

No, pri predavanjih iz geografije – pod C sem namreč študiral tudi geografijo –, so nas profesorji prepričevali, da Slovenija ne spada na Balkanski polotok in da sodimo bolj v srednjeevropski prostor. To je sicer res. Vendar po vseh dogajanjih, ki so bila in katerim smo bili priča na področju Slovenije in Balkana, lahko rečemo, da smo bili z Balkanom ves čas povezani. Tu gre za migracije, za turške vpade v naš prostor in seveda za celo vrsto dogodkov in pojavov v novejši zgodovini. Zato se mi zdi malo čudno, da se v zadnjem času tako izključuje balkanska zgodovina iz naših učbenikov in učnih programov. Če vzamete samo naše gospodarstvenike, ki iščejo prostor za uveljavljanje naših ambicij, za prodajo na ta prostor: brez poznavanja zgodovine balkanskih narodov tu ne bo uspehov. Več bi morali narediti za ozaveščanje naših ljudi glede tega, da je to povezava in proces, ki traja vse od naselitve Balkana s Slovani pa do danes.

Tudi po upokojitvi – pred zdaj že skoraj dvajsetimi leti – ste ostali dejavni, še ste predavali študentom zgodovine na Filozofski fakulteti. Tudi raziskovalno ste še agilni, pred petimi leti ste recimo objavili omenjeno knjigo »Slovenica-Balcanica; Zgodovinske študije«; kolikor vem, pa ravno v tem času spet pripravljate knjižno novost.

Drži, prav to pomlad mi bo pri Mohorjevi založbi izšlo novo knjižno delo o zgodovini Dubrovnika.

Profesor Voje, najlepša hvala za pogovor in še veliko ustvarjalnih let vam želim!

Hvala za povabilo!

Pogovarjal se je **Štefan Kutoš**

Ingrid Kovač Brus

Leto Ženske s 5 sloni

Domači in tuji film sta v dobrem položaju

Moje filmsko leto se vedno začne v Trstu, na januarskem festivalu, ki je zame dragulj. Ima namreč vse tisto, o čemer mi nostalgično pripovedujejo kolegi, ki so doživljali šestdeseta, sedemdeseta leta prejšnjega stoletja na festivalih v Cannesu, Benetkah, Berlinu. V Trstu, mestu z bogato filmsko zgodovino, ki pa večkrat deluje, kot bi pred sto leti na svojem vrhuncu otrpnilo, s tedenskim festivalom zaživi prava cinefilija. Nabito polna dvorana gledališča Miela, nekdanjega Doma pristaniških delavcev, npr. vznemirjeno čaka na projekcijo ukrajinskega dokumentarca, režiserji klepetajo z gledalci, kritiki posedajo s kolegi in filmarji še pozno v noč, otrplo mesto postane živahna kulturna metropola.

Zadnja leta ponuja tržaški festival globok vpogled v dokumentarno ustvarjanje, kjer se že nekaj let dogajajo premiki in kjer lahko gledamo najbolj vznemirljive filmske zgodbe. Tako je bilo tudi januarja 2010. Program je bil skrbno izbran, v njem vrsta filmskih dokumentov, ki so nastali v srednji in vzhodni Evropi in tudi zato ne bodo nikoli prestopili praga svetovnih kinodvoran, še televizijske postaje bodo redko pokazale kakšnega. Tudi zato so festivali prestiž. A zdi se, da lani v Trstu ni bilo dileme, kdo bo zmagovalec odlične sekcije vzhodno- in srednjeevropskih dokumentarcev. Redko se zgodi, da se žirija in občinstvo strinjajo. Lani je bilo tako. Izbrali so istega: švicarsko-nemški film *Ženska s 5 sloni* režiserja Vadima Jendreyka.

Sredi februarja se na berlinskem Potsdamskem trgu dogaja prvi vrhunec filmskega leta; ki ima eno samo smolo – večina osrednjih filmskih ustvarjalcev si želi v Cannes in zato je berlinale večkrat prisiljen, da pobira filmske drobtinice. Leto 2010 je bilo slovesno, festival, ki so ga v še razkosanem mestu, ki je bilo s svojimi studii pred vojno eno evropskih filmskih žarišč, ustanovili zavezniki, je namreč praznoval svojo šestdesetletnico.

Okrogla obletnica je bila za energično vodstvo festivala samo še dodaten izziv. Vedno simpatični direktor Dieter Kosslich s sveže podaljšano pogodbo je filmski program razširil z dvema vrhunskima dogodkoma. Projekcijo restavrirane različice Langovega *Metropolisa* (izvirno mojstrovino Fritza Langa so po naključju našli pred tremi leti v Argentini) na Brandenburških vratih, za to priložnost pregrnjenih z zaveso iz recikliranih filmskih materialov; to delo korejske umetnice Christine Kim je v pruskem mrazu z romantičnimi snežinkami spremljala množica cinefilov. Srečanja arhitektov, urbanistov, politikov v Novi narodni galeriji na temo, ki je odločilno povezana s filmom – prihodnost kinodvoran in njihova vloga v urbanem okolju – se je udeležil eden vodilnih svetovnih arhitektov Britanec Norman Foster. »Gre za globalno vprašanje, saj mestna središča povsod po svetu zavzemajo trgovske verige, kino pa je izrinjen na mestno obrobje. Zakaj ne bi spodbudili nastajanja kinodvoran, ki ne bi bile zgolj škatle, v katere si niti zares ne želiš vstopiti? Zakaj ne bi uvedli oskarja za najlepšo kinodvorano?« je spraševal vodilni britanski arhitekt.

Med tem so se na Trgu Marlene Dietrich, novem berlinskem filmskem središču, vrteli filmi. V tekmovalni program berlinala, ki je od svojega nastanka dalje prostor, kjer se prikazujejo politični filmi, se je lani prvič prebil 74-letni japonski režiser Koji Wakamatsu, ki je posnel več kot sto filmov, pozornost širšega kroga gledalcev pa si je zagotovil šele pred tremi leti z Združeno rdečo armado (2007), dokumentaristično zasnovanim triurnim filmom o nastanku in samodestrukciji skrajne militantne levičarske skupine v zadnjih sedemdesetih na Japonskem. Njegova Gosenica sega še dlje v preteklost, v čas druge kitajsko-japonske vojne, in razgalja militantnost skrajne desnice, vojne zločine, spolno zlorabljanje in vrnitev hendikepiranih vojakov – junakov na domove in k svojim nekdanjim družinam. Kot je povedal po projekciji v pogovoru z novinarji – snema za mlade Japonce, ki svoje preteklosti ne poznajo. V času, ki ga prikazuje v Gosenici, se je rojevala generacija, ki je nastopila v Združeni rdeči armadi.

V Berlinu je zmagal turški film z naslovom Med turškega režiserja Semiha Kaplanoğluja, zaključni del delno avtobiografske trilogije, ki jo sestavljata še pre-

pričljivejša Jajce (2007) in Mleko (2008). Med je lep, tih, meditativen film o odraščanju in majhnosti človeka sredi narave.

Žirija, ki ji je predsedoval Werner Herzog, pa se ni zmenila za drugi celovečerec bosanske režiserke Jasmile Žbanić Na poti, ki je na predvečer petnajste obletnice Daytonskega sporazuma, s katerim se je končala vojna v Bosni in Hercegovini, kazala sodobno Bosno, njeno islamizacijo in nastanek skrajnih islamskih skupin, vahabitov. Oči Evrope so očitno že nekaj časa obrnjene proč od Balkana, tudi filmskega.

Iranskega režiserja Jafarja Panahija, ki naj bi sodeloval na okrogli mizi o iranskem filmu, v Berlin ni bilo. Oblasti mu niso dovolile odhoda iz države. Pozneje, decembra, so ga obsodili na 6 let zapora in mu za 20 let prepovedali snemati filme.

Sedmega marca je Amerika, Evropa pa že prve ure naslednjega dne, spremljala vsakoletno filmsko pravljico. Komentarje s podelitve oskarjev bi lahko povzeli v en sam stavek – David je premagal Goljata. Veliki favorit ameriške filmske industrije, ki v zadnjem obdobju vse svoje upe stavi na tridimenzionalno tehnologijo, je bil seveda peti najdražji film vseh časov, Avatar. Poznavalci drobovja ameriške filmske akademije so brez vsake zadrege napovedovali njegov veliki triumf. Če pustimo ob strani sprejem pri gledalcih (James Cameron je sicer premagal samega sebe, Titanik je tako postal šele drugi najbolj gledani film vseh časov) in kritikih (nekateri navdušeni nad vizualno podobo, drugi zadržani zaradi poenostavljene stereotipne pripovedne poante sveta gozdnate Pandore in prijaznih prebivalcev Na'vijev), je za filmom stala vsemogočna filmska industrija. Tudi Nick James, urednik ugledne britanske filmske revije Sight & Sound, je še pred marčevsko podelitvijo zlatih kipcev v uvodniku suvereno zapisal: »Oskarja za najboljši film bo dobil Avatar. Še nikoli nisem bil o nobeni nagradi tako zelo prepričan, kot sem letos. Ko pišem uvodnik, sicer niso znane niti še nominacije, vendar je po tistem, kar smo že videli na podelitvi zlatih globusov in po nominacijah za nagrade Bafta, vse jasno: industrija naj bi glasovala za finančno, ne pa estetsko »najboljši film«.« Svojo trditev je še podprl: »Če vas zanima, zakaj sem tako močno prepričan, naj ponovim za kolegom Nickom Roddickom: zato, ker hollywoodski poslovni model ne deluje več. Filmska industrija trenutno povprečno prinaša le 2,6 odstotka zaslužka, kar je precej pod običajnim razvojnim pragom Wall Streeta. Zato se bo poslovni svet letos razveselil denarja. V resnici jih je strah in upajo, da jih bo 3D lahko rešil.«

No, tisto, kar je Nick James precej obupano zapisal na koncu svojega uvodnika – kako bi bilo, če bi se igra obrnila, če bi začela upadati moč in vpliv Hollywooda in bi ugotovili, da preostali svet včasih dela boljše filme kot angleško govoreči del – se sicer ni zgodilo. Zmagala pa je vojna drama, ki je nastala še v času Busheve Amerike in jo je evropska kritika na beneškem festivalu leta 2008 gladko prezrla, ponovno pa jo je odkrila Obamova Amerika leto dni pozneje.

Zmagal je torej film o iraški vojni, ki ga je posnela Kathryn Bigelow in postala prva režiserka v dolgi zgodovini oskarjev, ki je prejela zlati kipec. Bombna misija je pobrala vse glavne oskarje – za film, režijo in scenarij. Ta film o skupini ameriških vojakov, ki se v Bagdadu ukvarja z deaktiviranjem min, vsaj evropskemu gledalcu ne pove kaj dosti novega o vojni, ki ji ni videti konca, zagotovo pa ne sodi med najboljše vojne drame. Zato gre pomen nagrade iskati drugje – v drugačnem razpoloženju ameriške družbe na pragu pomladi 2010. Nagrada, s katero se je strinjala tudi vsa Evropa, pa je bil oskar za stransko vlogo. Dobil ga je avstrijsko-nemški gledališki in televizijski igralec Christoph Waltz za briljantno vlogo nemškega polkovnika Lande v Tarantinovih Neslavnih barabah.

Hollywood sta leta 2010 reševala otroški in mladinski film, oba zares posneta v 3D tehniki – Svet igrač, 3. del Leeja Unkricha in Alica v čudežni deželi Tima Burtona.

Tretje nadaljevanje animirane komedije Svet igrač je skupaj v blagajne prineslo 1,06 milijarde dolarjev (to je tudi film leta po izboru Quentina Tarantina), le 1,02 milijarde dolarjev pa je bilo dovolj za drugo mesto, kjer stoji *Alica v čudežni deželi*.

Nemogoče je prešteti vse filmske predelave literarne klasike Lewisa Carrolla, ki so jo različni filmski avtorji od Georgesa Méliesa naprej razumeli vsak po svoje, tudi Tim Burton. Njegova Alica prikazuje polnokrven domišljijski svet režiserja, okvir zgodbe pa je svež in sodoben. Devetnajstletna Alica je odločna, uporniška najstnica, ki zbeži z vrtne zabave, kjer naj bi se zaročila, in za zajcem skoči v podzemne dogodivščine, da bi ugotovila, kaj naj pravzaprav počne v zgornjem svetu odraslih.

Marčevski ljubljanski festival dokumentarnega filma je daleč od medijske pozornosti, kot je je deležen novembrski Liffe, zato pa ponuja program za filmske sladokusce. Na njem je bil tudi zame v Trstu zamujeni filmski portret drobne stare gospe – Ženske s 5 sloni, ki takoj na začetku razkrije modrost, kakršna jo vodi skozi življenje: »Verjamem, da vsaka duhovna izkušnja pomaga, da boljše ravnamo drug z drugim in si ne zadajamo udarcev.«

Svetlana Geier se je rodila v Ukrajini leta 1923 in kot otrok doživela veliko lakoto. Ko je bila stara petnajst

let, je nekaj mesecev negovala umirajočega očeta, ki je bil žrtev Stalinovega terorja. Leta 1941 so v Kijev vkorakali Nemci in Svetlana, ki je govorila nemško, jih je, tako kot mnogi Ukrajinci, doživela kot osvoboditelje. Še med vojno se je z materjo preselila v Nemčijo, kjer je dobila Humboldtovo štipendijo in začela v Freiburgu študirati nemško literaturo in prevajanje. V nemščino je prevedla številne ruske avtorje, od leta 1990 pa je prevajala Dostojevskega. V filmu se prvič po šestdesetih letih vrača v Kijev, kjer naj bi predavala o jeziku, ritmu, glasbi in prevajanju.

»Življenju nekaj dolgujem,« pravi Svetlana Geier, ki trdno verjame v moč besed in v medsebojno komunikacijo. »Hitler ni imel nič skupnega z Goethejem, Schillerjem ali Thomasom Mannom.« Življenje in razmišljanje prevajalke počasi relativizirata zgodovino XX. stoletja in njene najbolj občutljive teme. Gledalec skozi neizmerno bogato duhovno življenje gospe, ki ne skriva svojih najtežjih intimnih preizkušenj, začenja dojemati njen, drugačen, samosvoj pogled. Kot v nekakšno simbolno zahvalo je Svetlana Geier, mediatorka med ruščino in nemščino, za konec prevedla pet osrednjih romanov Dostojevskega, pet slonov.

Vadim Jendreyko tankočutno pripoveduje njeno zgodbo – plast za plastjo odstira modrost prevajalke, poznavalke ruske literature, kuharice, babice, matere, ženske, ki je sedeminosemdesetletna umrla novembra.

Cannes je filmski Olimp, filmska katedrala, kamor romajo tisoči častilcev filmske umetnosti. Mestece ob Lazurni obali je zato napolnjeno do poslednjega kotička, najmanjša soba, v kateri se lahko obrneš samo, če stojiš na eni nogi, stane v času filmskega festivala najmanj 130 evrov na noč.

Superlativov, povezanih s canskim filmskim festivalom, je toliko, da si trdni filmski prestol lahko privošči vse – programski recept je znan in Thierry Fremont se ga drži, tako kot se ga je pred njim Gilles Jacob: nekaj novih filmov stalnih canskih gostov in lavreatov, širino in različnost pa vnašajo nova imena. Cannes 2010 se je spet potrdil kot filmski dogodek leta, ki se ne meni za okus kritikov in novinarjev, ki pripadajo glavnemu toku, in sledi besedam Jeana Renoirja: »Film je potrebno neprestano izumljati, če ga želimo ohraniti pri življenju.«

Veliki iranski maestro Abbas Kiarostami je posnel svoj prvi igrani neiranski film. Lokacija, ki si jo je izbral, je najbolj filmana in filmična evropska pokrajina – valujoča Toskana, za povrhu v glavni vlogi igra zvezda francoskega filma Juliette Binoche, ob njej pa še britanski operni zvezdnik William Shimell. Zveni banalno? Pa vendar je Abbas Kiarostami posnel svoj najboljši film po letu 1999 (Veter nas bo odnesel s seboj). Težko je opisati, zakaj je njegova Overjena kopija eden presežkov lanskega leta. Maestro se poigrava z gledalcem, ko v enem samem dnevu povzame ali pa razvije življenje v dvoje v vsej obsežnosti in nedorečenosti. A v filmu ne gre le za odnos ženska – moški, ampak tudi za odnos umetnost – življenje, izvirnik – dodelana kopija, starost – mladost, resničnost in njena odslikava.

Canski film, ki je že osvojil kinodvorane, kjer vrtijo umetniške filme, pa je celovečerec Še eno leto režiserja Mikea Leigha, ki se je po številnih filmih z ostro socialnopolitično noto že pred leti obrnil k lahkotnejšemu, humornemu pogledu na svet. »Časi so taki, da moramo v življenju iskati pozitivne plati,« pravi režiser. Film ponuja topel leighevski svet in je še eden tistih, ki dajejo, čeprav so seveda igrani, vtis dokumentarca. V središču filmske zgodbe je par srednjih let, ki deluje kot blažilec za težave sorodnikov in znancev. Sreča je v doma pridelanem paradižniku, tudi če je še malce zelen – Mikeu Leighju se je za blago zgodbo o spoprijemanju s sabo in svojim življenjem v Cannesu nasmihala druga palma (prvo je dobil za film Skrivnosti in laži leta 1996).

Avtobiografijo Nicolaea Ceauşesca je režiser Andrei Ujică našel v arhivu romunske nacionalne televizije, kjer se je nabralo za tisoč ur materiala o nekdanjem romunskem predsedniku. Triurni film je torej pravi drobec, hkrati pa razkošna kompilacija, ki brez vsakega komentarja, celo brez dodane glasbe izrisuje lik komunističnega vladarja. Parade, govori, kongresi, obiski tujih voditeljev, lov na medvede, odbojka na travi – vsi posnetki so nastali v propagandne namene, številni motivi prav šokantno spominjajo na ikonografijo titoizma.

Prvič v zgodovini festivala je zlata palma odšla na Tajsko. Zmagovalec Apičatpong Weerasethakul ali za zahodne gledalce kar Joe je star festivalski znanec. Tajske zgodbe prikazuje na način, ki je daleč od zahodne pripovedne logike. Njegovi filmi zahtevajo potrpežljivega in odprtega gledalca. Odvijajo se počasi, vedno na ozadju hipnotične narave, v neprehodnem gozdu, ki je poln mistike, šamanov, duhov. Tak je tudi film Stric Boonmee se spominja, ki ga je z zlato palmo nagradila žirija Tima Burtona. Zmagovalec, ki se je zadnja leta s svojimi filmi strmo vzpenjal po lestvici uspeha, je takoj po podelitvi nagrad, v Renoirjevi maniri, apeliral: »Če govorimo o Tajski ali pa o številnih drugih državah, je tisto, kar ta hip najbolj potrebujemo, raznolikost filmskih pripovedi. Pokazati poskušam drugačno zvrst filma, potisniti poskušam meje in izzvati gledalce, da bi razmislili o izraznih možnostih, ki jih film ima, ker je še tako mlad medij. Upam, da bo film inspiracija za mlade ljudi, da bodo iskali nove poti. Trenutno smo vsi – pa naj govorimo o Franciji, Združenih državah Amerike, Laosu ali Kambodži –

postali nekakšna monokultura. Vsi imamo enak način pripovedovanja.«

Sploh je bila opazna programska poteza lanskega festivala večje število političnih filmov. Naelektreno ozračje zaradi peticije za izpustitev doma zaprtega režiserja Jafarja Panahija se je stopnjevalo proti koncu festivala, ko so francoski skrajni desničarji napovedali pohod na festival. Zahtevali niso nič manj kot linč filma, ki ga do tistega dne sicer ni videl še nihče, a je obravnaval še vedno nerazčiščene francosko-alžirske odnose po II. svetovni vojni. Novinarji smo bili pred jutranjo projekcijo filma Zunaj zakona Rachida Bouchareba pod poostrenim nadzorom, procedura pred vstopom v dvorano je trajala četrt ure, med tem pa so se ulice okoli filmske palače polnile z oboroženimi policisti.

Najstarejši filmski festival, beneška mostra, je bil lani otožno intoniran. Lepo ga je povzel sklepni film Julie Taymor Vihar, sicer še ena obdelava Shakespearove literarne klasike, in s tem mislim predvsem na vremenske razmere, ki so v začetku septembra vladale na otočku Lido.

Precej nenavaden je bil tudi filmski nabor festivala, ki ga je že sedmo sezono vodil Marco Müller in s katerega je kot zmagovalka odšla še ne štiridesetletna ameriška režiserka Sophia Coppola. Tam nekje je njen četrti celovečerec, a ne nujno najprepričljivejši. Zgodba o igralcu sredi uspešne kariere pa je dovolj prepričala Quentina Tarantina in njegovo žirijo.

Odkritje festivala je bil prvenec kitajskega režiserja Wanga Binga Jašek, v katerem je izkušeni dokumentarist prikazal življenje v popravnem taborišču v puščavi Gobi, kamor je kitajska oblast na začetku kulturne revolucije pošiljala izobražence, ki so bili obtoženi desničarstva.

Drugi režiser, ki je lani potrdil Renoirjevo misel, je Vlado Škafar. Njegov Oča je lirična, intimna pripoved, ki ne skriva, da želi biti filmska poezija. Vlado Škafar je v filmu našel oseben filmski izraz, poln mehkobe, ki izhaja tudi iz prelivanja podob, razpoloženj, iz prepletanja fikcije in dokumenta. »Gre za veliko presenečenje, saj film prinaša inovativen filmski izraz, dobili smo lekcijo o režiranju in igranju, « je povedal Francesco di Pace, selektor beneške sekcije Teden kritike, in filmu pridodal še velik komplimet: »Gre za filmski dragulj.«

Filmski sklad RS, ki ima za seboj še eno naporno leto menjav vodstva, nedorečenosti svojega poslovanja, preoblikovanja v Slovenski filmski center, je v začetku oktobra v Portorožu tradicionalno pripravil festival slovenskega filma. Zakaj se filmarji radi srečujejo prav ob sredozemskih obalah, najbrž ni preveč težko vprašanje. No, na uvodni večer, ko naj bi se film v velikem slogu vrnil v Piran, je bilo vreme podobno tistemu septembra v Benetkah. Prvenec Gorana Vojnovića Piran-Pirano, zgodovinska drama o treh ljudeh – Italijanu, Slovenki in Bosancu, ki so v Piranu doživeli zadnje dni II. svetovne vojne in ostali povezani, se je potem zavrtela v nabito polnem portoroškem Avditoriju.

V času sredi suhih let so se na festivalu zavrteli le štirje celovečerci, a sama številka tukaj ni bistvena. Žirija Borisa Palčiča je za najboljšega izbrala tretji celovečerec Janeza Burgerja Circus Fantasticus, v katerem režiser brez besed postavlja drug ob drugega od vojne razrušeni svet in cirkuško utopijo.

Gledalci pa so se odločili za mladinsko, taborniško komedijo režiserja in scenarista Mihe Hočevarja Gremo mi po svoje. Film, ki sicer ni brez napak, je s svojo pozitivnostjo, všečnostjo dal že v Portorožu slutiti, da zgodbi o skupini odraščajočih tabornikov, ki pod vodstvom malce koleričnega starešine preživljajo poletje ob Soči, gledalcev ne bo manjkalo. Tisto, kar se je zgodilo in dogajalo po 4. novembru, ko je film končno prišel v kinodvorane, pa je preseglo še tako drzne sanje vsakega ustvarjalca. Takole se je bralo novembrsko sporočilo s Filmskega sklada: »Po podatkih distributerja filma Cinemanie group je Gremo mi po svoje do vključno včeraj, po končanih treh tednih prikazovanja v Sloveniji, nabral natanko 89.033 gledalcev. V zadnjem vikendu je film imel kar 23.638 gledalcev! Za primerjavo: Harry Potter in Svetinje smrti, 1.del je v prvem vikendu imel »samo« 20.315 gledalcev!«

Konec januarja 2011 je film Gremo mi po svoje, ki postaja najbolj gledani slovenski film, videlo že 181 000 gledalcev. Doslej najbolj gledani film, Naberšnikov Petelinji zajtrk (2007), je videlo183 000 gledalcev. Film, ki je seveda prejel že vse zlate role, kar jih obstaja, nosi še en zveneč naziv – to je film, ki si ga je leta 2010 v Sloveniji ogledalo največ gledalcev. Pokažite evropsko kinematografijo, ki se ji je lani zgodila taka uspešnica!

Za konec pa se vračam k britanski reviji Sight&Sound, ki je v letošnji januarski številki objavila lestvice najboljših filmov lanskega leta. Svojih pet filmov je izbralo 85 uglednih filmskih kritikov z vsega sveta. In kaj zagledam?! Na lestvicah sta kar dva slovenska filma! Med petimi najboljšimi za britanskega kritika Nicka Roddicka je Šterkov 9:06, Christoph Huber in Olaf Möller pa sta na vrh svojih lestvic postavila Škafarjev film Oča. Čestitke obema!!! In kako je že s filmarji in nagradami Prešernovega sklada?

Sklep: film je ob koncu prvega desetletja živahen in v dobri kondiciji! In ne samo v svetu, ampak tudi doma!

Berta Golob

Pastir razkropljene črede

Ob stoti obletnici književnika Joža Vovka

Mojo pesem je rodila bolečina,
najstrašnejša, najbolj mila: domovina.
J. V.

Delil je usodo z izgnanci.

Najprej z zaporniki v Begunjah, nato v Škofovih zavodih, kjer je bil prej gimnazijec. A med kostmi, okamenčkanimi na tamkajšnjem mozaiku, njegovih hvalabogu ni; tudi ne kakega drugačnega sledu. Bil pa je tam, ves klen in mlad in kmetiški in zazrt v preživetje. *Med vaš strahoten grom besneč zaganjamo mi klic svoj sveti: živeti, živeti, živeti!* Tako je svoj upor ubesedil malo kasneje tam nekje v srcu Srbije, tu pa je sojetnike bodril s humornimi verzi. Kdo ve, kje je zdaj tisti zvežčič? In kdo od njegovih sozapornikov še živi, saj bi bil zdaj tako kot on že stoletnik!

Prelet čez štiri vojna leta in pristanek na njegovem nekdanjem kaplanskem mestu.

Kranj.

Ne duha ne sluha po kakem primernem bivanju. Župnišče podržavljeno. Veliko nasprotovanj. Kaj pa je treba teh farjev! On opravlja svoje duhovniške dolžnosti, kolikor je možno. Marsikdo se ga na daleč izogne. Saj ve, da je spoštovanja vreden ta prijazni človek, a če kdo opazi, da ga je pozdravil … Posebno one tovarišice od aféžé so strupene!

S kolesom se iz skupne župnijske stanovanjske luknje vozi na Primskovo, kjer ob nedeljah mašuje in kjer pripravlja otroke na prejem zakramentov. Imajo ga radi. V Grudnovi hiši je vedno dobrodošel. Oni se ne bojijo. Kaj pomeni domačno zavetje človeku, ki je prestal zapor in izgnanstvo, pa mu svoboda odreka dostojanstvo, si je zdaj v časovni razdalji težko predstavljati.

Preskok nazaj v davnost. Dvanajsti julij leta 1936. On je novomašnik. Menda je slavje *gveralo* kar nekaj dni. Tudi zase je večkrat dejal, da je *gveraven*. Trpežen.

Tak že tedaj, ko se je s podeželske šole umestil med gimnazijce. Nedvomno mu cena zraste potem, ko se njegovo ime pojavi v Domačih vajah. Saj ta dijak – profesorji so tedaj vikali že prvošolce! – pa piše pesmi! Med letoma 1931 – 1936 je bogoslovec. Nesporno tudi pesnik.

Po novi maši eno leto kaplan na Dobrovi. Leta l937 že kaplan v Kranju. Znan bralcem Vrtca, Angelčka, Domoljuba, Slovenca, Mladike, Doma in sveta … Vnet za katoliško prosveto, odličen pevec in govornik.

Prisesan na čas, zaznamovan s socialno stisko. Črtice o ljudeh, ki so izgubili delo. O tem, da je že sreča vseh sreč obedovati štruklje.

Domov na Češnjico pripelje kdaj mlade kranjske kristjane. Mama Lucija jih zna biti vesela. Mestni fantini pa vidijo, kje raste kruh.

Ob nedeljah ga je polna prižnica; tega postavnega kaplana.

Dobrodošel je v vsaki družbi, saj se zna šaliti. Hudomušno označuje duhovniške sobrate: dekan da vozi avto, on kolo, g. P. pa barko. Soglaša s tem, kar je z lece v zvezi z lepotnim tekmovanjem povedal g. Matija: da bi, če bi krave izbirale svojo miss, ta čast doletela farovško Lisko. Gotovo tudi katero iz Žitarjevega hleva na Češnjici. Kaj je on napasel krav kot otrok! Kot da bi ga bilo kdaj dijaka in bogoslovca sram kmečkih del? Ugnal je marsikaterega kosca.

Čas zarisuje ostre črte. Bled spomin iz otroštva mu sili v zavest. Farani jokajo za zvonovi. Trda je takrat predla cesarju, da je bilo treba nebeške klicarje prelivati v topove … Pa zdaj? Nemec je zasedel Poljsko. Sili navzdol. Zagotovo do morja. V šoli, kjer poučuje verouk gospod Jože, visijo slike mladega kralja Petra

Karadžorđevića II., *Peterčka,* pravijo gospodične učiteljice, ko navdušujejo otročad za domovino Jugoslavijo. *Mi gremo s teboj, naj mir bo, naj boj* …

Bo boj, bo. *Ne boj, mesarsko klanje!* Tudi potem, ko bo vojna končana!

Najprej pride dan, ko v Kranj vkoraka nemška vojska. Potem dan, ko morajo duhovniki zapustiti župnišče. Ostane le stari slepi gospod. Tretji rajh mu milostno prizanese.

Gospod Jože pa v Škofovih zavodih bodri sozapornike s šalami. Res, bogve kakšno usodo je doživel tisti zvežčič zaporniških prigodnic? Imela sem ga v rokah.

Srbija: Zaječar …, Beograd. Ta visoka šola življenja!

Zdaj se že spočenjajo črtice o izgnanstvu in vojnih dogodkih. Ne bo se jih treba izmišljevati. Duševno zdravje mu pomaga vzdrževati spomin na otroštva čas, na pastirska leta, na domačo vas. Na dan vrejo pesmi, ki so takoj po koncu vojne izšle v Beogradu z naslovom *Izgnanci*. *Med vaš strahoten grom besneč zaganjamo mi klic svoj sveti: živeti, živeti, živeti!*

Imajo ga pa radi srbski ljudje, slovenačkog popa. Pozna pa tudi njihovo jedko bodico: *kátolički popovi su školovani lopovi,* a se ji samo od srca krohota. Enako kot temu, da je trdo zasliševal deklico, zakaj se mu mleko iz njene kanglice zmeraj prismodi. Pa mu je povedala, da najbrž ne pomije lonca, kajti baka pravi: *prvo za popa, onda sipaj vodu*. Naj torej ne krivi poštene hiše!

Vseeno je težko, težko kljub vsej gostoljubnosti.

Milosti pa je pravzaprav čez mero. Že to, da ga vseh vrst kljubovanje ni stalo glave. Tudi, da nihče ni odkril prenarejenega župnijskega žiga, s katerim je »izdajal« potrdila za hrano. Še toliko drugih reči … Mašuje, spoveduje, blagoslavlja. Tudi grobove. *Z bledim zidom njiva ograjena /…/, na njej boš ti prižgal vsaj luč drobnó, zemlja mojih pa bo zapuščena* …

Kaj bi brez pesniškega in pisateljskega daru? Bilo bi še teže. Tako pa zdaj poveže črtice iz kmečkega in pastirskega življenja v knjigo *Naš Buček*, da izide leta 1943 tam v beli Ljubljani. Kamor se tudi sam pritihotapi, a se raje vrne na srbska tla. »Nisem zdržal,« je pripovedoval kasneje, »ta me je svaril, naj ne govorim z onim, ta pa, naj ne govorim s tistim. S kom potem? In sem šel nazaj …«

Na Čukarici se povezuje z drugimi slovenskimi izgnanci in tako ima tam košček domovine. Postane pastir in prerok čredi, ki se je bila razkropila *tistega oblačnega in temačnega dne.* »Naš dušni pastir v cerkvi Blažene Device Marije«, se spominja Nuša Jemčeva, »v Hadži Milentijevi ulici. Pevovodja slovenskega cerkvenega zbora. Tudi solist v tem zboru. Organizator božičnic, miklavževanj, prečudovitih obdarovanj. Le kako se je znašel v tistih težkih razmerah, da je razveseljeval otroke in odrasle? Režiral je nekaj slovenskih ljudskih iger in v njih igral. Iz svoje korespondence iz okupirane domovine nam je posredoval pretresljive, žalostne novice. Obiskoval je izgnanske družine in jih bodril s svojo vedrino. Pri nas gost ob godovnih dneh ob skromno skromnih prigrizkih. Ob pesmi smo preživeli veliko nepozabnih trenutkov. Povedal nam je, da so izšli *Zaplankarji* in *Naš Buček*. Njegovo pesem Naš klic pa sem recitirala pred zastopniki slovenskih snosovcev v Beogradu, januarja 1945.«

Zaplankarji! Komur so prišli v roko, je za kako uro lahko pozabil na tegobe, se nasmejal Smrekarjevim ilustracijam in vsej prikupno ironični tovarišiji B/butalcev. *Naš Buček*? Pastirska pesem v prozi. Oda otroških vragolij.

Šest sinov je v svet odšlo, šest sinov. Šest rok je seglo po slovo, šest brazd ji čelo razoralo, šest trnov se zabodlo je v srce, šest težkih muk na dušo palo. Kje je ta čas pet bratov, kje sta obe sestri? *Čebelica drobna /…/, kako je kaj v našem uljnjaku tam v senci kostanjevih vej? Še pride vas očka pogledat, moj očka s cigaro, saj veš, še pride na klopco posedat?*

Nato čez čas bridko spoznanje, kako onečašča tudi osvoboditelj, ne le okupator. Tiste dni je še drugačen angel varuh. Pred pohotnimi kozaki varuje čast nemočnih žrtev.

Kmalu novo spoznanje: nekaj znanih kranjskih meščanov ga sprejme nadvse hladno. Tudi druge duhovnike, ki so se vrnili iz pregnanstva. Posebno jedke so res članice aféžé. A tam na Primskovem, kamor hodi maševat in pripravljat otroke na prejem zakramentov, je prijazna Grudnova hiša, kjer nikogar ni strah. Ali pa gori v Kokri, kamor hodi zdaj maševat! Tam so Povšnarjevi in Grobovškovi. Tam se počuti kakor doma. Enako kot na Češnjici. Preživeli so te težke čase. *Moj vrt dehti in žene cvet,* je o materi Luciji povedal že v *Izgnancih*, *nič več solza ne bom točila; moji so in jokati jih nisem jaz učila. Vem, da pride spet domov mojih šest sinov.* Res so se vrnili.

Ali se ni že v Srbiji učil španskо? Da je mineval čas in da ni mislil na vse hudo. Zdaj naj mu to pride prav. Kranjsko gledališče potrebuje dramska besedila. Lope de Vega bi bil pravšnji. Gledališki uspeh *Prebrisane norice* je zagotovljen. Leto kasneje tudi Calderonova *Dama škrat* v ljubljanski Drami. Dobro, da zna nemško; težko bi šlo zgolj s šibkim znanjem španščine. Prevajal je že zdavnaj prej za katoliško prosvetno društvo. Takrat je bil v društvu kar za vse. Toliko da ni tudi pometal.

Zdaj, ko se z motorjem vozi maševat v Kokro in kdaj na Jezersko, se spočije takoj, ko zavije v to dolgo vijugasto sotesko. Zelo rad posedi v kaki druščini. Zgodi se, da prisedejo naključni planinci. Veselo postane prav zaradi njega. Kdo, menijo, da je, je kdaj povprašal. Postava, so rekli, najbolj kaže na mesarja. Mogoče je pa pek? Potem je vsem zaprlo sapo …

Bolezen se pa že dolgo oglaša. Žile. Angina pectoris.

Še dolgo je tudi vse negotovo. Pritiski od tod in tam. Ali ni dovolj, da so med vojno tu izrabljali njegovo ime, češ da *on* po zvezah naroča, naj se ta in ta pridruži partizanom. Za to zvijačnost je zvedel dosti kasneje.

Morebiti bo pa koristil, če se včlani v CMD? Namene organizatorjev sicer sluti: odcep od Rima in ustanovitev tako imenovane narodne Cerkve. (Lokavi sicer ste, a na Slovenskem vam ne bo uspelo). Odloči se biti obrambni zid. Piše v glasilo Nova pot. Ne idejnih člankov, le črtice iz vojnih dni. Pa prvo poglavje nikoli dokončane povesti *Ranjena gruda*.

Od leta 1951 župnikuje na Jezerskem. Vesel je zbirke *Pesmi*. V njej so ponatisnjeni *Izgnanci* in dodano jim je nekaj poezije iz prejšnjih in sedanjih dni. Tudi ona o macesnu. *Rad poromam k tebi, stari samotar, da kramljava sredi gorskega pokoja o lepoti boja, o skrivnosti znoja, preden se zažene v naju nov vihar.*

Viharjev je bilo res veliko. Zdaj pa je skoraj mir. Te skalnate gmote gorá. Ta Kočna in Grintovec! Pa ti ljudje! Rad jih ima in radi ga imajo. Posedajo v druščini, možujejo in se šalijo. Smeh je pol zdravja. Njega pa ravno to zapušča.

Včasih premišlja, zakaj se ni nikoli družil s kako vidno skupino literatov. Kam ga bo uvrstila slovstvena zgodovina? Opažen je, ni pa se pognal v kak vrh. Tudi ni stopil v moderne pesniške tokove; da bi pisal v slogu Proustovega *Iskanja izgubljenega časa*? On je čas doživljal tudi drugače. Analogno. Kratka proza, domačijska povest, pretežno linearni pripovedni val dogodkov, izbrušen jezik in jasno sporočilo; ob teh mejnikih je preizkušal svojo umetniško moč. Prevodi psalmov in cerkvenih himen iz latinščine so bili blesteč navržek, tako kot tudi vse izvirne pesmi. Nekatere z obrazom simbolizma, nekatere z nadihom ekspresije, druge jezno uporniške. One otroške iz Vrtca in Angelčka pa angelske. Z začetkov njegove literarne poti. Take tudi vse pravljice.

Rad je imel slovenska imena za mesece. Zato je pravil, da se je rodil sedemnajstega svečána. Na ta datum je tudi umrl; l911 – 1957. Češnjica – Jezersko in grob na Ovsišah.

Angina pectoris. Le malo prej se mu je zaprla rana na nogi. »*To pa nekej pomén*,« je dejal.

Nemara je res pomenilo. Odrezalo mu je življenjsko nit, čeprav je bil trpežen, *gvéraven*. Na pogled, in ko je šlo za kljubovanje v volčjem času, trden predvsem navznoter. Sicer pa manj. Zelo mehak. In malce razklan.

Slovstveni priročniki ga imenujejo *književnik, prevajalec; pesnik, pisatelj; duhovnik*.

Jože Vovk: 1911 – 2011.

Sto let.

Božo Rustja

Dragocen navdih

Ob Rebulovem romanu *Nokturno za Primorsko*

Akad. Alojz Rebula je italijanski državljan in znani slovenski pisatelj. Rodil se je leta 1924 v Šempolaju pri Trstu. Vas je oddaljena od Slovenije samo dober lučaj, v času pisateljevega rojstva pa je italijansko kraljestvo segalo globlje v notranjost današnje Slovenije.

Preganjanje, ki so ga bili deležni Primorski Slovenci, je našlo odmev tudi v slovenski literaturi. Italijanskemu bralcu bo morda najbolj znan človek, ki je opisoval to preganjanje, tržaški pisatelj, prav tako Slovenec akad. Boris Pahor. Ta pisatelj je po eni strani podoben Alojzu Rebuli in deli z njim enako usodo, po drugi strani pa sta si pisatelja, kljub nekaterim skupnim projektom, s katerimi sta se tudi zamerila komunističnemu režimu v takratni Jugoslaviji, zelo različna.

Vse fašistično preganjanje na Primorskem ni našlo odmeva samo v literaturi, ampak se je še globlje vtisnilo v narodovo zavest. Kdor bo bral Rebulova dela, bo odmev teh dogodkov našel tudi v njegovih knjigah. Alojz Rebula je na to toliko bolj občutljiv. Najprej ga je to preganjanje prikrajšalo za očeta. Kot železničar, torej javni uslužbenec, je oče moral na službeno mesto v tuji kraj. Drugo dejstvo je za pisatelja še bolj bistveno: bil je prikrajšan za šolanje v domačem jeziku. Svoje materinščine se je zaradi tega moral učiti skoraj kot tujega jezika. Kot sam pravi, si s svojim domačim narečjem, ki je bilo nastlano s tujimi izrazi, pri vstopu v zahtevnejšo slovensko literaturo ni mogel veliko pomagati. Prav zato je začel pisati dnevnik v materinem jeziku, da bi se vadil v izražanju. Dnevnikom je ostal zvest do danes. Del dnevnikov je izdal tudi v kar osmih knjigah, sicer pa dnevnike še objavlja v reviji Zvon. Po mnenju nekaterih prav dnevniki spadajo v vrh pisateljevega literarnega ustvarjanja. Njegova osebna odločitev je bila, da je začel pisati v slovenskem jeziku; kakor je bila njegova odločitev, da bo na ljubljanski univerzi – ne na kakšni italijanski! – študiral klasične jezike. V slovenski prestolnici se je kot študent »neperspektivne latinščine« znašel v času po drugi svetovni vojni. Alojz Rebula je povrhu prišel v Slovenijo kot državljan tuje države, saj je njegov rojstni kraj najprej pripadal Svobodnemu tržaškemu ozemlju, pod angloameriško upravo, pozneje pa je prišel pod Italijo in književnik se je po vrnitvi iz Ljubljane znašel kot profesor klasičnih jezikov na slovenskem klasičnem liceju v Trstu.

S tem sem se že dotaknil nekaterih »zimzelenih« Rebulovih tematik, ki na tak ali drugačen način prežemajo vse njegovo pisanje. To so, usoda (malega) naroda, pomen naroda, ki ga kot pripadnika manjšine globoko zaznamuje. Italijanskemu bralcu kakor tudi pripadnikom velikih narodov je to ukvarjanje z narodnostno problematiko nerazumljivo, a je pripadniku malega naroda, ki povrh tega živi na njegovem obrobju in je bil zaradi svoje narodne pripadnosti preganjan, povsem razumljivo, če ne celo eksistenčnega pomena.

Druga Rebulova tematika je ukvarjanje z antiko, ki mu je bila pravzaprav kruh. Po mnenju kritikov je njegov najobširnejši in najboljši roman v *Sibilinem vetru*. Monumentalno delo je postavljeno v antični čas, ki je avtorju nudil odlično izhodišče, da je v tisto oddaljeno obdobje prestavil probleme svojega časa od pripadnosti malemu narodu do pojavljanja krščanstva v družbi, od problema diktature do delovanja tajne policije. Tako se je ognil komunistični cenzuri, ki bi sicer ne dovolila, da bi roman izšel. Morda se bo kdo vprašal, zakaj bi jugoslovanski komunistični re-

žim prepovedoval dela italijanskega državljana. Toda Alojz Rebula je zavestno hotel izdajati knjige v Sloveniji, ki je bila takrat del Jugoslavije. Mimo kvalitete omenjenega romana z antično tematiko ni mogla niti takratna režimska literarna kritika in je zato avtor prejel zanj nagrado Prešernovega sklada, kar pomeni sicer visoko nacionalno priznanje, a ne najvišje. Slednjega je avtor prejel šele ob nastopu demokracije, leta 1995 za življenjsko delo. Ukvarjanje z antiko in njenimi misleci, ki so tolikokrat pokazali veliko občutljivost za etiko, je avtorja pripeljalo do razmišljanja o etični dilemah in to je našlo odmev v njegovih delih.

Prav tako je nepogrešljiva tema Rebulovih del tudi krščanstvo. Odkar je avtor doživel življenjski smisel v veri, se v svojih delih veliko ukvarja s to tematiko. Napisal je tri življenjepise slovenskih svetniških kandidatov, delo *Smer nova zemlja* (1972), knjigo s šestimi teološkimi meditacijami, ki je v razširjeni izdaji z naslovom *Skozi prvo zagrinjalo* izšla ob avtorjevi 70-letnici leta 1994. Tem knjigam je treba dodati še vrsto predavanj z versko tematiko, nekaj jih je izšlo v zbirki esejev *Na slovenskem poldnevniku* (1995). Ukvarjanje z verskimi problemi in vprašanje smisla so tudi sicer konstanta njegovih literarnih del.

Nenazadnje so te tematike tudi v romanu *Nokturno za Primorsko*. Zato lahko zapišem, da gre za značilno »Rebulovsko« delo. Nedvomno velja za roman oznaka, da je v njem pisatelj odlično ubesedil »duha časa«, ki ga opisuje, in zlil vanj čutenje velike večine ljudi.

Roman je leta 2004 izšel pri Mohorjevi družbi, ki zavzema posebno mesto med slovenskimi založbami, saj je najstarejša med njimi. Ustanovil jo je danes že blaženi škof Anton Martin Slomšek in založba je v zgodovini opravila nenadomestljivo vlogo kulturnega in prosvetnega ozaveščanja slovenskega človeka.

Tudi mimo tega romana ni mogla kritika, saj je zanj prejel leta 2005 »popularno« nagrado kresnik. Nagrado podeljuje slovenski dnevnik Delo, nastal v času socializma, in se zlepa ne more otresti te dediščine. Zato smo lahko toliko bolj začudeni, da je nagrado podelil izrazito katoliško orientiranemu pisatelju. Nenazadnje je pisatelju za to delo dala priznanje koprska škofija, ki zajema večino ozemlja, kjer je potekalo fašistično preganjanje. Prav duhovniki te škofije so bili pobudniki nagrade, ki jo škofija podeljuje le redkim. Seveda tiči za tem tudi poseben razlog. Prav primorski duhovniki so bili v marsičem nosilci boja za pravice svojih ljudi. Druge izobražence je namreč država pregnala.

Z romanom *Nokturno za Primorsko* Alojz Rebula nadaljuje svojo tradicijo romanov, ki opisujejo duhovniško življenje, tako imenovanih duhovniških romanov. Za prvi tak roman lahko štejemo *Divjega goloba* (1972), kjer opisuje fanta, ki se je v težkih povojnih in revolucionarnih časih odločil za duhovništvo, nato pa še za službovanje v tržaškem zamejstvu. V ta roman, očitno se je izmuznil strogi socialistični jugoslovanski cenzuri, je pisatelj vtkal veliko tem, ki so bile do takrat tabu: preganjanje vere in Cerkve po vojni in med komunistično revolucijo, ki je v času druge svetovne vojne potekala v Sloveniji; delovanje komunistične tajne policije, katere žrtev je bil tudi pisatelj; pokol tisočev po vojni vrnjenih protikomunističnih vojakov, ki jih je jugoslovanska oblast brez vsakršne sodbe kruto pobila in zmetala v jame, prepričana, da je za njimi izbrisala vsako sled. Rebulo je visoko število pobitih mladih fantov – večinoma zavednih krstjanov – prizadela tudi z narodnega vidika: kakšen potencial se je skrival v tistih ljudeh! Prav ukvarjanje s tem pojavom je zaznamovalo tudi nekaj letno obdobje pisatelja Alojza Rebule. Skupaj z Borisom Pahorjem sta leta 1975 v Trstu objavila knjigo o Edvardu Kocbeku. Ko je ta kot predstavnik krščanskih socialistov, sicer že predvojni prijatelj Borisa Pahorja in povojni Alojza Rebule, hotel uveljaviti pluralistični koncept osvobodilnega boja, je padel v nemilost pri komunistih. Spor se je zaostril po vojni, ko so komunisti izrabili Kocbekovo literarno ustvarjanje za napade nanj. Knjiga, v kateri je Edvard Kocbek izpovedal svoje videnje boja priti okupatorju in problematiziral povojne poboje, je izredno zaznamovala življenje obeh tržaških pisateljev in močno odmevala v takratni slovenski javnosti. Alojz Rebula, žrtev dogajanj ob Kocbekovi aferi, je tistim dogodkom posvetil celo knjigo dnevnikov z naslovom (*Previsna leta* 1996). Delo *Divji golob* je Rebulova izpoved o smislu življenja, ki ga je našel v veri.

Z romanom *Senčni ples*, ki je izšel leta 1960, pa si je Alojz Rebula pravzaprav pridobil pozornost literarne javnosti v Sloveniji.

Junak drugega duhovniškega romana *Zeleno izgnanstvo* (1981) je zgodovinska osebnost Enej Silvij Piccolomini (1405 – 1464), poznejši papež Pij II. V tem delu je Alojz Rebula opisal čas njegovega škofovanja v Trstu. To obdobje naj bi bilo za tega cerkvenega dostojanstva nekakšno »zeleno izgnanstvo« sredi pomembnih funkcij, ki jih je opravljal. Ima pa naslov tudi metaforičen pomen. Zeleno izgnanstvo je naše bivanje na zelenem planetu; je izgnanstvo, a je tudi zeleno, polno življenja in upanja.

V romanu *Jutranjice za Slovenijo* (2000) je Alojz Rebula mojstrsko upodobil lik duhovnika v osrednji Sloveniji od konca druge svetovne vojne do samostojne Slovenije in tako ob njem prikazal nemirno in za Cerkev tudi v večji meri težko obdobje. Prav ta roman skozi pripoved preprostega podeželskega župnika, sicer kulturno razgledanega, odstira različna obdobja slovenske povojne zgodovine in lepo nakazuje spremenljiv odnos, ki ga je komunistična oblast imela do Cerkve.

Poleg teh romanov se tudi v drugih Rebulovih delih pojavljajo duhovniki. Naj samo omenim, da je napisal tudi tri knjige o (takrat) svetniških kandidatih (Irenej Friderik Baraga, Anton Martin Slomšek, Jakob Ukmar). Toda teh pisatelj ne šteje med leposlovje, ampak med življenjepise. Alojz Rebula je namreč sladokusec svetniških življenjepisov. Prebral jih je na ducate, a kot sam zatrjuje, ne bere rad romanov o svetnikih, ampak ga privlačijo kritične zgodovinske biografije o njih. Svetniki so že sami dovolj velika božja umetnina, pribija avtor.

Med vsemi njegovimi knjigami o duhovnikih zavzema posebno mesto roman *Nokturno za Primorsko*. V njem je v osnovi opisal zgodovinsko in nadvse tragično osebnost primorskega duhovnika Filipa Terčelja, v romanu dobi ime Florjan Burnik, žrtve totalitarizmov, ki so zaznamovali prejšnje stoletje. Fašisti so ga preganjali, konfinirali in izgnali iz Italije, komunisti pa popolnoma nedolžnega po vojni ubili.

Kako tragičen je Terčeljev lik, naj pove tudi moja izkušnja. Čeprav sem doma iz iste doline kakor on, čeprav sem hodil v cerkveno srednjo šolo, na cerkveno teološko fakulteto, čeprav sem se zanimal za literaturo, nisem o njem slišal vse do takrat, ko sem moral leta 1991 urediti prvo knjigo, ki jo je napisal Marjan Brecelj o njem s preprostim naslovom *Filip Terčelj*. Pa četudi so se Terčeljeva mati in njegovi botri pisali tako, kakor se pišem jaz, in bili so doma iz iste župnije, kakor jaz … Nič nisem slišal o njem, čeprav smo pri bogoslužju peli kar nekaj njegovih pesmi, ki so jih uglasbili njegovi prijatelji duhovniki. Naj vse to kaže, kako močno je znala seči komunistična anatema nad popolnoma nedolžnim človekom! Terčeljevo ime se ni smelo pojavljati v javnosti, ker so ga po koncu druge svetovne vojne ubili komunisti! In to popolnoma nedolžnega!

Omenjena knjižica je prišla v roke Alojzu Rebuli in Terčeljeva življenjska zgodba ga je tako nagovorila, da mu je dala snov za roman.

Filip Terčelj (1892 – 1946) je srednjo šolo obiskoval v Ljubljani, kjer je tudi doštudiral teologijo in kjer je bil leta 1917 posvečen v duhovnika. O tem, da je bil inteligenten, priča tudi odločitev predstojnikov, da ga pošljejo na študij na Socialno-pedagoško fakulteto v Koln. Tam je skrbel tudi za dušno pastirstvo med slovenskimi izseljenci.

Vrnil se je na rodno Goriško, ki je bila v tistem času, morda še bolj kakor druge slovenske pokrajine, prepletena s katoliškimi prosvetnimi društvi. Sprejel je koordinacijo njihovega dela. Obenem je ogromno predaval, izdajal glasilo, pisal najrazličnejše prispevke še v druge publikacije, dokler so smele izhajati. Med temi so tudi nekatera čisto leposlovna besedila, ki kažejo na literarni talent, ki ga pa Filip Terčelj zaradi številnih obveznosti ni mogel uresničiti. Naj omenim, da je poleg nekaj leposlovnih knjig napisal tudi nekaj vzgojnih. To so nekakšni učbeniki, ki so jih uporabljali duhovniki pa tudi starši, zlasti matere za vzgojo otrok. V njih ni podajal samo navodil za versko vzgojo, ampak je tudi to izkoristil za vzgojo v širšem smislu.

Zanimivo je, da pisatelj Rebula literarnega področja Terčeljevega dela ni vključil v svoj roman; je pa uvrstil nekatere prvine, ki jih ne moremo pripisati Terčelju. Mislim na obisk pri mistikinji Tereziji Neumann. Opisal je, kako glavnega junaka odvedejo v nemško koncentracijsko taborišče, čeprav tam Filip Terčelj ni nikoli bil. Pri opisu nekaterih podrobnosti spoznamo, da so bili pisatelju navdih spomini duhovnika Franca Puncerja, ki je bil v taborišču Dachau, kakor so mu bili navdih dragoceni medvojni zapisi dekana Alojzija Novaka, župnika v kraju Črniče v Vipavski dolini, ki so po slovenski osamosvojitvi izšli v samostojni knjigi.

Terčeljevo vsestransko delovanje ni moglo mimo strogega očesa fašistične policije, ki je začela Terčelju z raznimi ukrepi stopati na prste. Leta 1931 je po zaporu in hudem mučenju, ob katerem je skoraj zblaznel, dobil nezaupnico (diffida), leto pozneje pa so ga obsodili na petletno konfinacijo v Campobasso. Iz te konfinacije velja omeniti pretresljivo pismo, ki ga je pisal 15. avgusta, na praznik, ki ga v njegovi dolini tako slavijo v njemu tako ljubem romarskem središču Log. Pismo odstira vso tragiko Terčeljeve konfinacije, ko se je znašel brez sredstev, brez strehe nad glavo sredi tujih ljudi. Ganljiv dogodek najde tudi odmev v romanu, kjer pa pisatelj doda še nov moment, ki pa nima zveze z resničnim Terčeljevim življenjem: zaplet, ki ga predstavlja italijanska učiteljica, ko se zaljubi v mladega duhovnika. Ta jo za ceno velike žrtve odbije.

Filipa Terčelja so pomilostili, a že leta 1934 ga je kristjan Ivo Bric, ki tudi nastopa v romanu, obvestil, da ga nameravajo oblasti zapreti. Terčelj se je umaknil v Jugoslavijo, v Ljubljano. Tudi tega umika pisatelj ni vključil v roman. Terčelj je sicer prišel v mesto, kjer je študiral, a je kljub temu v njem vedno čutil nostalgijo po rodni Primorski. Znašel se je brez vsega in vendar je tam spet začel prosvetno in kulturno delovati. Poleg tega je učil nemščino in verouk na gimnaziji. Zanimivo je, da sem ob izidu knjige, ki sem jo pomagal urejati, dobil iz daljne Argentine pismo, v katerem se ga neka starejša gospa spominja kot izrednega organizatorja, odličnega govornika in kateheta, ki se je znal približati mlademu človeku. Dobil sem še nekaj podobnih pričevanj. Ob koncu vojne leta 1945 se je znova znašel v težkem položaju. Nova komunistična oblast bi ga morala kot antifašista nagraditi, a zanj spet ni bilo službe in sredstev za preživljanje. Pisal je pretresljiva pisma ljudem, ki jih je

poznal kot organizator prosvetnega dela, a ni dobil odgovora. Zato je rad priskočil na pomoč duhovnikom po župnijah, med drugim prijatelju Francu Krašni v gorski župniji Davča – Sorica. Dan po prazniku svetih treh kraljev, 7 januarja 1946, sta se z župnikom Krašno odpravila na pot, da bi, tako pravijo, posredovala za zaprte kmete. Nova oblast naj bi jih zaprla, ker so nosili priimke nemškega izvora. Bila sta ujeta, odpeljana v gozd, tam ubita in zagrebljena. Oblasti so razširile govorico, da sta zbežala iz Jugoslavije. Toda ljudje so v gozdu našli brevir in pozneje tudi trupli. Oblast je celo dovolila pokopati »neznana mrliča«.

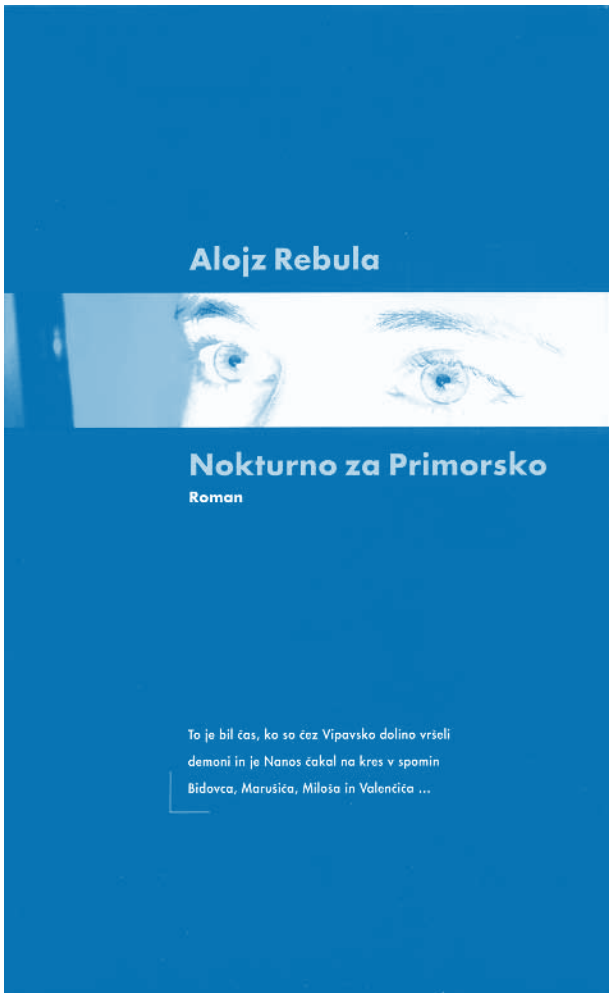
Prav motiv brevirja, duhovniškega molitvenika, je pisatelj Rebula v romanu spretno uporabil. Terčeljeva tragična smrt me je osebno pretresla še z enega vidika. Terčelj je med drugim napisal veliko pesmi, ki jih še danes pojemo pri bogoslužju. Tudi v pesmih, ki jih je naslavil na Marijo, velikokrat zapiše, kako se k njej, ki je »zvezda danica«, dviga »tisoč obupanih rok«. Ne presenečajo tudi postne pesmi k trpečemu Kristusu. Kot pesnik vidi temno prihodnost pred seboj in pred narodom. Kako prav je imel! Osebno pa se me je še posebej dotaknila obhajilna pesem. V njej Filip Terčelj prosi, naj ga utrujenega »od skrbi in boja« krepča »v težkih urah« Kristusova kri. Najbrž je po takratni navadi navsezgodaj zjutraj maševal, se obhajal s Kristusovo krvjo, potem pa šel na pot in v mučeništvo ter še sam, okrepljen s Kristusovo krvjo, prelil svojo kri za Kristusa …

Tako se je tragično končalo življenje Filipa Terčelja; oziroma se ni končalo. Kajti nastopil je grobni molk. Njegovo ime je moralo izginiti iz javnega življenja. O njem se ni smelo govoriti. Za komunistično oblast ni obstajal, čeprav bi moral biti kot protifašist njen zaveznik. Če bi obstajal, bi s svojo pojavo kazal na njene napake in zločine.

Šele po osamosvojitvi Slovenije se je njegovo ime začelo pojavljati v javnosti. Postavili so mu spominske plošče in končno spomenik v rojstnem kraju, a ob hudem nasprotovanju nekaterih ljudi brez čuta za kulturo. Pojavljajo se pobude, da bi za Filipa Terčelja začeli postopek za beatifikacijo. Izšle so knjige o njem.

Alojz Rebula sicer ni prvi pisatelj, ki je na umetniški način opisal primorskega duhovnika, ki se boju je za pravice svojih ljudi. Bevkov roman *Kaplan Martin Čedermac* je izšel že pred drugo svetovno vojno v Ljubljani. Ta pisatelj je v njem mestoma tako natančno opisal beneškoslovenskega duhovnika, da je ta spremenil slike v svoji pisarni, da ne bi postal žrtev fašistične policije; je pa Alojz Rebula prvi, ki je umetniško opisal, kako je komunistična oblast preganjala duhovnike, ki bi morali biti, če bi govorila iskreno, njeni zavezniki.

S tem romanom je Rebula postavil enkraten spomenik slovenskim primorskim duhovnikom, ki so tudi za ceno preganjanja in celo za ceno življenja bili pripravljeni braniti pravico človeka, da v materinem jeziku časti Boga in ohrani svojo narodno identiteto. Predstavil je tudi odpor ljudi zoper fašizem. V romanu vedno znova odmeva usmrtitev štirih mladih rodoljubov na gmajni pri Bazovici. Pa to nikakor niso bile edine smrtne žrtve fašističnega režima! Verodostojno in na umetniško občutljiv način je opisal dilemo številnih duhovnikov, kako v sebi združevati poslušnost svoji vesti in ukaz oblasti, tudi v trenutkih, ko za svoja evangeljska prizadevanja niso bili deležni razumevanja in podpore pri cerkvenih predstojnikih. Sam pisatelj je dejal, da roman pravzaprav vabi h Kristusu.

Janez Juhant: IDEJNI SPOPAD II – KATOLIČANI IN REVOLUCIJA

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, 2010

Knjiga dr. Janeza Juhanta, profesorja na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, *Idejni spopad II – Katoličani in revolucija* je z enoletnim zamikom naslednica njegove prejšnje knjige *Idejni spopad – Slovenci in moderna*. Prav je, da imata knjigi del naslova skupen. Če bi izšli hkrati, bi bil lahko drugi del naslova poenoten v Slovenski katoličani in moderna ter Slovenski katoličani in revolucija. V obeh primerih skupaj gre namreč za odnos slovenskih katoličanov do zgodnejših (XIX. stol.) in zadnjih (XX. stol.) dogajanj, v umetno in nasilno pospešeni narodovi zgodovini. Druga razlika pa je v tem, da je v knjigi *Idejni spopad I* prikazan predvsem spopad z liberalizmom, *Idejni spopad II* pa obravnava spopad s komunizmom. V zadnjem stoletju, ki je doseglo vrh v revoluciji, so bili na katoliški strani poleg škofov Gregorija Rožmana in Ivana J. Tomažiča, uveljavljeni kristjani, kulturni delavci od Aleša Ušeničnika, Lamberta Ehrlicha, Andreja Gosarja, Franceta Vebra, Janeza Janžekoviča, Antona Trstenjaka, Edvarda Kocbeka do Janeza Svetine. Med njimi so bili laiki A. Gosar, F. Veber in E. Kocbek S svojim javnim delovanjem v medvojnem obdobju so odločilno vplivali (predvsem A. Ušeničnik, L. Ehrlich in E. Kocbek) na odnos slovenskih katoličanov do boljševiške revolucije. Škof Rožman in še posebej E. Kocbek pa sta neposredno vplivala tudi na njen potek. V knjigi so, razen treh splošnih poglavij, ostala poglavja posvečena naštetim javnim delavcem, eno pa obema škofoma.

Čas po prvi svetovni vojni je bil krut, posebej za Slovence, razkosane med štiri države. Nerešenim vprašanjem se je pridružila velika gospodarska kriza. V zraku je bila zahteva po čim hitrejših (tudi revolucionarnih) družbenih spremembah. Izme, ki so se ob tem rojevali: boljševizem, fašizem, nacionalsocializem, so zato ljudje sprejemali kot rešilne bilke rastoče krize. Premamil jih je njihov socialni program, čeprav je bil namenjen samo izbrancem državnih skupnosti (fašizem Italijanom, nacionalsocializem Germanom in komunizem (navidezno) delavskemu razredu.)

Revolucija v Sloveniji je pomenila boljševiško revolucijo. Njen nosilec in izvoljenec naj bi bil delavski razred, ki pa ga je v Sovjetski zvezi že pred vojno nadomestila zločinska totalitarna država. Razkorak med programom in dejanji in sovražen odnos do krščanstva sta povzročila med Evropejci in seveda tudi med Slovenci, celo med katoličani, idejni razdor.

Vrh Cerkve je pravočasno spoznal nevarnost novih – izmov. Boljševiški komunizem, ki je javno in najbolj odločno oznanjal uničenje vere kot »opija za ljudstvo«, je najostreje obsodil papež Pij XI. z okrožnico *Divini Redemptoris* (1937) in katoličanom prepovedal sodelovanje z njim.

Našteti vidnejši katoliški javni delavci so se razdelili v štiri veje: radikalno protikomunistično (A. Ušeničnik, L. Ehrlich, E. Tomec), zmerno »proti« (A. Gosar, F. Veber), zmerno »za« (J. Janžekovič, A.Trstenjak) in brezpogojno »za« (E. Kocbek). Na eni strani je imel največji vpliv L. Ehrlich, saj je bil po besedah zgodovinarja F. Gestrina »edini sposoben organizirati odpor proti okupatorju mimo komunistov«, na drugi strani pa E. Kocbek.

Kapitulacija Italije jeseni 1943, prevzem oblasti s strani OF in na novo sproščeni teror (poboj vaških stražarjev in četnikov) je pomenil začetek druge faze državljanske vojne. Ozemlje Ljubljanske pokrajine, razen Bele krajine, so zasedli Nemci. Pri njih so zavetje poiskali preostali vaški stražarji in se pod njihovim pokroviteljstvom organizirali kot Slovenski domobranci.

Svojo vlogo, ki jim je bila vsiljena, so domobranci drago plačali. Ko so se po vojni na Koroškem predali angleški vojski, jih je ta okrog 12.000 vrnila v roke komunistom in s tem v zločinsko pobijanje.

V odnosu do »povojne stvarnosti« so cepitve, ki jih je povzročila revolucija, med katoličani v glavnem ostale, so pa v tem izjemnem položaju, v katerega jih je potisnila revolucija ne pa ideološke usmeritve, pomenile bolj kompromise. Izjema je bil E. Kocbek, ki je zagovarjal in soustvarjal revolucijo, a so ga komunisti kot ostale krščanske socialiste, ki se niso podredili Partiji, že takoj po vojni izključili iz vodstvenih okvirov. Odrinjenost iz javnosti se je še stopnjevala po objavi resnice o pobojih domobrancev (skupaj s tržaškim pisateljem B. Pahorjem), ko so ga nekdanji bojni tovariši popolnoma zavrgli in izločili iz javnega življenja.

Knjiga J. Juhanta je pogled na predzgodovino revolucije in državljanske vojne, njun potek in povojno diktaturo. Delno se dotakne tudi osamosvojitve Slovenije (tragična smrt Janeza Svetine) in tranzicije v demokracijo. Ugotovitve lahko strnemo v naslednjih točkah:

Vsa krščanska desnica se je strinjala v spoznanju, da so reforme, ki morajo vsebovati tudi socialno noto, nujno potrebne. Ob razmišljanju o hitrosti njihovega uvajanja pa so se duhovi razšli. Konservativna stran je dobesedno

sprejemala cerkveno stališče, da morajo biti spremembe počasne, premišljene in morajo sloneti na duhovni podlagi. Skrajno liberalno usmerjena skupina pa je, tako kot komunisti, videla rešitev problemov v hitrih, t.j. revolucionarnih spremembah. Njihova vrednost naj bi odtehtala ceno žrtev, ki so za to potrebne. Zdaj, ko so evropski sistemi, ki so imeli podlago v revolucionarnem terorju vsestransko preseženi in se ohranjajo v demokratičnih okvirih le z nagrabljenim vplivom njihovih nosilcev, se kaže, da so imeli prav »sredinci« kot A. Gosar. Ta je Rousseaujev klic: »Nazaj k naravi«, če ga povzamemo, spremenil v klic:« Nazaj k pravemu krščanstvu.«. Čeprav je bil glasnik XX. stoletja , si je upal iskati vzor v davnih stoletjih, kot sam pravi : »Prav tedaj, ko je srednjeveški fevdalni sistem (v XII. in XIII. stoletju) dosegel svoj višek, je vladalo v krščanskih deželah splošno blagostanje in zadovoljstvo. Socialno vprašanje je bilo v tej dobi … rešeno, kot nikdar prej in nikdar kasneje.«

Avtor prof. dr. Janez Juhant je v knjigi pokazal veliko širino, ki si jo je v preteklosti pridobil s podobnimi analizami, kot jih vsebuje ta knjiga. Odlikuje ga tudi posluh za podrobnosti, ki so značilne za posamezne predstavljene osebnosti. Iz obravnave filozofskih ozadij njihovega delovanja pa se vidi tudi avtorjevo dobro poznavanje evropskih filozofskih tokov zadnjih dveh stoletij. Čeprav se knjigi na nekaterih mestih pozna, da ni rezultat nepretrganega ustvarjalnega procesa, ji tega ne moremo pripisati v škodo.

Knjiga je dragoceno branje za vse, ki bi želeli svoje nesistematično vedenje o slovenskih katoličanih v prejšnjem stoletju, polnem krvi in komunističnega nasilja, spraviti v zgodovinsko-filozofski okvir. In, kot pravi avtor: »Morda bodo zapisana razmišljanja bralcu usmerila pogled v bolj zanesljivo idejno in s tem v bolj življenjsko prihodnost.«

France Cvelbar

France Vurnik: IZ MOSKVE, IZ RUSKIH DALJAV. Izbor polstoletnega publicističnega vpogleda v rusko literarno snovanje 1957 – 2007.

Slovenska matica, Ljubljana, 2010.

France Vurnik je marsikomu v spominu kot gledališki kritik, pesnik in prevajalec, vsega upoštevanja pa je vreden njegov delež študij in člankov o vijugastih poteh rusistike, nekako tiste, ki mu je nastala med letoma 1957 – 2007. To ne pomeni, da ni obravnaval starejših književnikov, npr. F. M. Dostojevskega, L. N. Tolstoja, a je težišče njegove obravnave na splošno v sedanji aktualnosti in odmevnosti. Vurnikova knjižna noviteta ni zasnovana v kronologiji literarne zgodovine, ampak posamično, sprotno; ponekod ni potrebno celovito obravnavati književnika, drugod pač, toda v problemskem vozlišču obravnave tematike. Prav v tem so dragocena Opažanja in ugotovitve.

V Poglavju Rusija iz zgodovine kot »zaklad« sedanjosti ima korenine v filmu Aleksandra Sokurova Ruski zaklad, ki je reportažni zapis o razmerah od Petra Velikega, do Katarine in Nikolaja. Del Vurnikove gledališke kritike obravnava značilne ruske dramatizirane avtorje. Uprizoritev Ane Karenine v ljubljanski Drami v Jovanovićevi režiji je France Vurnik odmerjeno predstavil v specifiki odrske poetizacije. Mihail Bulgakov je z romanom *Mojster in Margareta* živo odmeval tudi pri nas, zato ne preseneča odrska varianta v Mestnem gledališču (2007). Prenos romana v dramatiko je vedno vprašljiv, kar pa je znal France Vurnik kritično ovrednotiti in ga je prevzela režijsko (Jernej Lorenci) in igralsko. Ne da bi sledili vsem informativnim in kritičnim prispevkom s področja odra in filma, pa brez pridržkov lahko ugotovim, da gre za novo seznanjanje o avtorjih, vsebinah. Vurnikov sedemkratni obisk v Moskvi je imel različno vsebinsko valenco glede usmerjenosti in osvetlitve umetnosti. Tako je pri

festivalski Moskvi leta 1967 združil potopisne vtise s prikazom filmskega dogajanja, pa z Eremitažem in drugim. Poročilo o študijskem programu za slaviste in o potovanju po Sovjetski zvezi je žal prekratko. Znal pa je predstaviti vrsto umetnikov, ki jih niti po imenu nismo poznali. Franceta Vurnika je odmevno pritegnilo gledališko življenje prestolnice s precej različno ubrano prakso, kar pogosta so na oder pomaknjena romaneskna dela. Ob priznanjih kvalitet tem igram je tudi kritično objektiven. Prevladuje sodobni svet, zlasti osebna in skupna vozlišča v majhnih, vsakdanjih odmevih na življenjske situacije. Kot radijski urednik je imel France Vurnik praktične izkušnje in v Moskvi je živo povezal osebna doživetja okolja z ugotovitvami o tekmovalnih igrah; ogromno radijskih imen in iger je avtor posredoval orisno, jasno. Znal pa se je usmeriti v temeljito študijsko obravnavo, tako npr. pri B. L. Pasternaku ali pri Alekseju Tolstoju. Blizu mu je tudi pesniški svet Sergeja Jesenina, ali Vladimira Majakovskega. Ni obšel satiričnega romana Ilfa in Petrova. Drugod je tudi krajše poročevalski ali odmerjeno kritičen, tako npr. ob podelitvi Nobelove nagrade Aleksandru Solženicinu, pri kratki prozi A. P. Čehova, pri dramatiziranem Dostojevskem z *Zločinom in kaznijo* (SLG Celje), pri filmu Bratje Karamazovi, pri gledaliških gostih iz Leningrada v MGL in še mnogokje. Obsežno pa se je razpisal ob dvestoletnici A. A. Bestuževa-Marlinskega in vnesel v svojem prevodu odlomke iz romana *Ammalat beg*, s čimer je želel podpreti svoje ugotovitve s pisateljevim značilnim podajanjem. Podobno je storil ob omembi stoletnice Vladimira Solovjova.

Že nakazano, ne celotno, dosti pove o naravi Vurnikove knjige esejev, poročil in študij *Iz Moskve, iz ruskih daljav*, ki jo je opremil Matej Nemec, France Vurnik se je od študijskih let dalje izoblikoval v poznavalca ruske kulture in umetnosti besede, gledališča in filma, zagotovo enega najvidnejših pri nas. Ni pretirano reči, da je bil v teh pogledih širok, kar izjemen poznavalec ruskih osebnosti in njihovega del(ovanj)a. Izostril je, najsi gre za klasike ali za sodobnike, aktualnost problematike s težo objektivnih analiz in dognanj. Kakor je pri poročilih kratko jedrnat, je drugod široko odprt, z raziskovalnim čutom in objektivnimi dognanji, Privlačen je tudi tam, kjer med analizo vnaša osebna opažanja o okolju in ljudeh, ko se »prigodniški« ton spontano veže z raziskovalnim. France Vurnik se je izkazal kot temeljit poznavalec klasičnega in modernega področja ruske umetnosti, kar je znal analitično približati sodobnemu bralcu. Njegovo polstoletno publicistično delovanje je tako dobilo zaokroženo podobo.

Igor Gedrih

Damir Globočnik: PAVLIHA 1870 – LEVSTIKOV SATIRIČNI LIST.

Slovenska matica, 2010

Noviteta Damira Globočnika seže v Levstikovo dobo in čas njegovega satiričnega glasila Pavliha. Čeprav je bil list žal kratkega diha, pa je s satirično in kritično ostjo vendarle predstavljal politične razmere pri nas v letih 1869–1970. Po sedmih številkah je Pavliha moral prenehati izhajati. Fran Levstik je že pred Pavliho znal satirično spregovoriti o zaostalih, protislovnih razmerah in stališčih med politiki in strankami. Sam je imel v mislih in prizadevanjih načelna narodna stališča, nasprotoval je avstro-ogrskemu dualizmu, zagovarjal je enotno in avtonomno Slovenijo – navkljub žgočemu nasprotovanju iz nemških krogov. Ni bil pa niti najmanj prizanesljiv do domačih prilagodljivih konservativcev. (Za)misel o Zedinjeni Sloveniji je bila vseeno živo navzoča. Razume se, da tudi v slovenskem taboru ni bilo vse enotno v nazorih in javnih nastopih, mlačnost in pretirana zmernost sta bili značilni za marsikatero osebo tedanjega časa. Polemika med »starimi in mladimi« slovenskimi poslanci v dunajskem državnem zboru ni bila niti približno enosmerna, nasprotja so dosegla najvišjo stopnjo. Vse to pa je zaobjel *Pavliha 1870* s sila kritičnimi odmevi, ko je Fran Levstik prišel na Dunaj in z besedo in karikaturo ozmerjal, kar ni bilo načelno v narodnem duhu in skupnih interesih. Zedinjena Slovenija je bila za tak slovenski poslanski krog malone utopična vizija. Ideja je ostala, a z njo tudi drobnjakarstvo in kar dosti nenačelnosti. V *Pavlihi* je Fran Levstik neizprosen kritik neodločnosti, nenačelnosti, pragmatike. Če naj bi slogaštvo pomirilo staroslovence in mladoslovence, pa ni prizanašal prvakom, a tudi mladoslovencem ne. Čeprav so ga spočetka mladi branili, so ga polagoma pustili na cedilu. Že 4. številka *Pavlihe* je zaradi Levstikove ostrine, pa še zaradi grobega napada na Valentina Zarnika, najavljala zaton glasila. Ob lažni trditvi, da je Frana Levstika podkupila vlada, je sledila še 7. številka kot zadnja.

Janez Cvirn je naznačil usodo *Pavlihe* in njenega urednika v uvodniku. Damir Globočnik pa je *Pavliho* z Levstikovimi vsemi kritičnimi prispevki študijsko nadrobno preučil. Razume se, da je moral za današnjega bralca ali raziskovalca podati podrobnosti, od zgodovinskih, osebnostnih, nazorskih, kulturnih, strankarskih do še kakšnih. Najprej je osvetlil Levstikovo osebnost in njegovo splošno delo v literaturi in kritiki. Že rokopisni list *Brencelj*, kot pravi Anton Slodnjak, je »pikal, kar je le mogel«. Na taborih v letu 1869 izrečena podpora Zedinjeni Sloveniji je terjala enotna stališča slovenskih poslancev v deželnem zboru in v parlamentu. Interpelacija ni bila deležna vladnega razumevanja, pač pa odločnega nasprotovanja. Zapleti okoli načelnega vprašanja o Zedinjeni Sloveniji so ostajala. Fran Levstik se je zavedal velikega pomena časnikarstva kot središča novic, jezika, politike, zato je pri programskem delovanju v vsem odločno zagovarjal načelna stališča in doslednosti. V protislovjih razmer je bilo dovolj snovi, kar ga je podkrepilo za natis satiričnega glasila *Pavliha*. Čeprav so v letih 1869–1870 s kratko sapo izšli štirje slovenski satirični listi, je *Pavliha* predstavljal uradno silo. Čeh Vaclav Klič je bil imeniten karikaturist glasila. Damir Globočnik je upošteval prav vse dotlej delujoče osebnosti, ne glede na strankarsko privrženost; skratka šlo je za neprizanesljivo kritiko, resnico, poštenje, resnično skupen narodni interes je bil objektivni interes za celotno problematiko. Tako so se odločali Janez Bleiweis, Karel Dežman, Lovro Toman, Luka Svetec, Valentin Zarnik, Josip Vošnjak in mnogi drugi, izstopa pa Josip Stritar. Damir Globočnik je tudi citatno navedel posameznike in jih tako pokazal v njihovi tipiki mišljenja in ravnanja. Karikatura Valentina Zarnika med dvema stoloma je dvignila mnogo prahu in hudo zamero, ki je dodatno učinkovala ob drugih *Pavlihovih* ostricah – in prispevala k zatonu glasila. Avtor navaja Antona Ocvirka, ki je dognal Levstikove zdravstvene in psihične težave in shizoidne posledice. Na Levstikovo programsko jasnost so se odzivali z razumevanjem, zaradi njegove pikre narave in žaljivosti pa z nerazumevanjem; tako so osebna nasprotja prihajala vse bolj v ospredje. Kljub priljubljenosti *Pavlihe* pa je s 7. številko sledil zlom. Fran Levstik je pisal Josipu Stritarju: »Dunaj mi je perutnice zlomil«. Fran Levstik je bil gmotno in politično uničen, z razrahljanim zdravjem se je vrnil v Ljubljano. Anton Slodnjak ugotavlja, da je Fran Levstik obvladoval skoraj vso slovensko literarno delo »ter ga obenem dušil s svojo prerazvito kritičnostjo.«

Damir Globočnik se je posvetil tudi Karlu Kliču in njegovemu širšemu delovanju, v ospredju pa so karikature za *Pavliho* in Levstikovi in avtorjevi komentarji k osebnostim. Brez teh bi bil bralec nemočen, zanesljiva spremljajoča razlaga je kar izjemna.

Damir Globočnik se je tudi tokrat izkazal kot temeljit raziskovalec, ki s svojimi dognanji vidno dopolnjuje znano in krči neznano. Najsi je *Pavliha* kot satirični list s sedmimi številkami časovno oddaljen, morda zanimiv le za (literarnega) zgodovinarja, pa je v Globočnikovi izpeljavi razprava obče dostopna in zanimiva. Avtorja odlikujejo natančnost raziskovanja, smisel za bistvo, utrjena spoznanja in dognanja. Tudi ko seže v podrobnosti, so te utemeljene in omogočajo širše razumevanje oseb ter njihova ravnanja v navzkrižju političnih interesov. Noviteto spremljajo ustrezne fotografije in reprodukcije. Na koncu je nemški povzetek v prevodu Wolfganga Zitte.

Igor Gedrih

Irena Avsenik Nabergoj: HREPENENJE IN SKUŠNJAVA V SVETU LITERATURE – MOTIV LEPE VIDE. Zbirka Kultura.

Mladinska knjiga, Ljubljana 2010

»In vse je hrepenenje. Neutešljivo je in jaz ne verjamem, da je utešeno v smrti.«

Ivan Cankar

Irena Avsenik Nabergoj je monografsko zajela, kakšne so literarne, mitološke in folklorne upodobitve hrepenenja ter skušnjave, pri tem pa upoštevala dejstva od zgodovinskega razvoja do sodobne rabe za vse tiste silnice, ki se univerzalno opirajo na izkušnje in preskušnje slehernika. Doslej neobdelana področja – ali le delno – so z obsežno razpravo dobila izčrpne ugotovitve in dognanja. Razprava je dvodelna, uvodoma pa je avtorica obravnavala osnovne pojme v grški antiki in *Svetem pismu*. Slednje ima skušnjavo za negativno stran preskušnje. Skušnjava v okviru etike je lahko osebna in socialna, mnogo pa je odvisno od samoobvladanja. Psihološkega momenta ne moremo pogrešati. Avtorica je zgledno sledila medbesedilnim raziskavam.

V prvem delu razpravlja o hrepenenju, šibkosti in skušnjavah v Edenskem vrtu, na egiptovskem dvoru in na obrežju voda. Arhetipi so po svoji naravi in naravnanosti univerzalni, saj jih najdemo med različnimi ljudstvi na različnih celinah. Obravnavati jih je mogoče zgodovinsko, mitološko, kozmološko, antropogenetično. Padec človeka je navzoč tako rekoč v vseh mitih po svetu, z razločnico od »zlate dobe« in po njej. Avtorica je smiselno očrtala svetovna verstva v povezavi teh vprašanj in navedla tudi razlike. Razumljivo je, da so v ospredju raziskovanj in dognanj svetopisemska besedila. Kar dosti zgodb govori o težnji po spoznanju in nesmrtnosti. Svojevrstne odmeve na take zgodbe in probleme najdemo v leposlovju, filozofiji, umetnosti sploh, da ne omenim ljudskega slovstva. Ob vseh skušnjavah pa so odločilne

človekova svobodna volja, presoja in odločitev za dejanje. Zgolj primer, kako je svetopisemska zgodba odmevala v umetni literaturi: Thomas Mann je v romanu *Jožef in njegovi bratje* osebno barvito izpeljal to vsebino in problematiko. Motiv Jožefa in njegovih bratov je odmeval tudi v glasbi, baletu, vse do Pie in Pia Mlakarja. Seveda najdemo še druge leposlovne primere, od Goethejevega *Fausta*, Heinejeve *Lorelaj*, do Puškinove *Rusalke*, Prešernovega *Ribiča* vse do ljudskega izročila. Mitično se srečuje s folklornim, avtorica ni pozabila tudi na eksistencialno ozadje.

Dr. Irena Avsenik Nabergoj je smiselno obravnavala slovensko Lepo Vido v krogu ljudskih pripovedi o hrepenenju, skušnjavi, šibkosti. Komparativni posegi v svetopisemske in antične primere nudijo problemska sečišča tudi z domačimi primeri. Za večino bodo tipološke skupine balade o *Lepi Vidi* v Sredozemlju, vse do Albanije, nove, hkrati pa bralec lahko sledi slovenskemu prevodu in originalnemu besedilu. Ne kaže pozabiti, da imamo na Slovenskem različne Lepe Vide, najsi nam je Prešernova najbližja, preseneča pa število različic po pokrajinah. Nabergojeva je ob znanem odkrila mnogo neznanega ali manj znanega in je problemsko poglobila razpravo v vse smeri. Razume se, da je Prešernovi predelavi Lepe Vide posvečena posebna pozornost. Nato je analizirala Jurčičev roman *Lepa Vida*, pa Vošnjakovo predelano dramo *Lepa Vida*; in še posebej tehtno, kako se pri Ivanu Cankarju odraža tridejanka. Lepa Vida je odmevala tudi v novejši slovenski poeziji, npr. pri Alojzu Gradniku, dr. Tinetu Debeljaku, Francetu Piberniku. Boris Pahor je v prozi na svoj način oblikoval tak motiv in ga razširil v aktualnih razsežnostih. Za najlepšo prozno uresničitev tega motiva velja *Lepa Vida Prekmurska* spod peresa Miška Kranjca. Kot pri Ivanu Cankarju tudi pri M. Kranjcu prehaja hrepenenje močno v ospredje. Temo človeškega bega pa je morda najbolj poglobljeno podal Zorko Simčič z romanom *Človek ne obeh straneh stene*. Drugje pa književnik piše o povratku Lepe Vide, pozna srečen konec, kot simbol vrnitve slovenskega izseljenca. Avtorica se je usmerila tudi v raziskovanje in ugotovitve antropoloških problemov. Kar tabelarno natančno je podala formalne različice ugrabitev in prevar žensk v različnih kulturah ter prikazala različne izpeljave v čustvenem, dejavnem in vsebinskem razponu. Pomembno je etično sporočilo. Avtorica ugotavlja, da je razširjenost slovenske Lepe Vide (vse do glasbe, upodabljajoče umetnosti, baleta) povezana »z globjo psihofizično osnovo«. Tip balade, ko se žena znajde v skušnjavi, zapeljana, najdemo samo na Slovenskem. Ne glede na različne Lepe Vide pa ostaja v zavesti poteza Vidine navezanosti na otroka in vendarle zvestoba do moža na notranji ravni. Seveda so v analizah Nabergojeve še druga vozlišča, ki jih dognano ugotovi in razloži.

Hrepenenje in skušnjava v svetu literature – motiv Lepe Vide je izjemen dosežek literarne vede. Četudi smo v preteklosti že imeli nekaj študij o tovrstnih motivih in problemih, pa je Irena Avsenik Nabergoj izčrpno zaokrožila razpravo z bistvenimi dopolnitvami, nekaterimi korekturami. S strokovno natančnostjo je obravnavala domače ter tuje primere in problematiko prikazala komparativno. Segla je do potankosti, kar pripomore k celovitemu pogledu spoznanj in dognanj. Noviteta Irene Avsenik Nabergoj je izjemen dosežek v vsakem pogledu sodobne literarne vede na območju tovrstne literature. Knjigo lepo dopolnjujejo reprodukcije slikarjev, v glavnem sicer manj znanega Johna Williama Waterhousa, a prilegajočega se tematikam. Na koncu najdemo Povzetek v angleščini. Sledijo zelo obsežna Bibliografija ter kazali. Za lepo oblikovno in grafično opremo je poskrbel Klemen Kunaver. Po *Hrepenenju in skušnjavi v svetu literature* ne bo segla le literarna stroka, zaradi obče razumljivosti je knjiga dostopna vsakomur – in vabi.

Igor Gedrih

Bruno Volpi Lisjak: TRŽAŠKO MORJE
Kraška obala, mesto in vasi – prezrti del zgodovine Slovencev.

Založba Libris, Koper 2010, zbirka Morje, 208 strani

Bruno Volpi Lisjak, dolgoletni pomorščak in raziskovalec zgodovine slovenskega pomorstva, zlasti ribiške tradicije, je v tej novi bogato ilustrirani in dokumentirani knjigi z uvodno besedo dr. Jože Pirjevca nekaterim svojim znanim odkritjem in razmišljanjem dodal vrsto novih. Predvsem je »slovensko morje« vpel v širši zgodovinski okvir in odstrl pogled v »zakulisje« političnih odločitev in gospodarskih interesov, zaradi katerih je današnja demografska in kulturna podoba obale med Štivanom in Trstom, pred stoletjem še večinoma poseljena s Slovenci, takšna, kakršna je.

Po kratkem sprehodu v antiko in srednji vek se avtor posveti stoletjem prerivanja in neskončnim vojnam med Benetkami in Avstrijo. Leta 1382, ko so se Benečani skušali polastiti vseh solin in trgovskih poti v notranjost Evrope, je avstrijski cesar Leopold III. znal ugoditi prošnji odposlancev iz Trsta, da se takrat malo pomembno mesto z ozemlji med Sesljanom in Miljami priključi Avstriji. Ta daljnosežna odločitev ni končala notranjih sporov in vojnih pustošenj, ki so najbolj prizadela prav slovensko prebivalstvo v zaledju, toda če do nje ne bi prišlo, poudarja Volpi Lisjak, bi Slovenci že v prejšnjih stoletjih ostali brez morja in Tržaškega Krasa!

Naslednji prelomni dogodek je bil leta 1808 dekret francoskega generalnega upravitelja Dalmacije Dandola, ki so ga po Napoleonovem porazu in odhodu Francozov iz Trsta potrdile tudi avstrijske oblasti. Na veliko nejevoljo dotedanjih fevdalnih lastnikov, devinskih gospodov in cerkvenih dostojanstvenikov, ter najvplivnejših meščanov je namreč podelil izključno pravico do ribolova eno miljo od obrežja prebivalcem priobalnega pasu, ki so bili v veliki večini Slovenci. Proti temu pravilniku, ki je veljal do leta 1954, do priključitve cone A Svobodnega tržaškega ozemlja Italiji, so že v drugi polovici XIX. stoletja združili moči prostozidarji, iredentisti in Judje, ki so jim nazadnje pritegnili še fašisti. Ob vseh programskih in ideoloških razlikah so te skupine našle skupni imenovalec: z različnimi diskriminacijskimi ukrepi, prevarami, zvijačami in gospodarsko pogojeno načrtno italijanizacijo uničiti slovensko ribištvo ter odriniti moteče, za mnoge tudi kulturno manj vredne Slovence od morja.

Ta dolgoročni načrt, pripominja avtor, je že skoraj povsem izpolnjen, interesi njegovih današnjih dedičev pa čedalje bolj odkrito segajo v Slovensko Istro in tudi na druga ozemlja, ki so bila med svetovnima vojnama priključena Italiji; kajti Italijani že poldrugo stoletje natančno vedo, kaj hočejo in kako to doseči, medtem ko se slovenska stran vedno znova naivno zanaša na črke sprejetih zakonov in sporazumov. Česar ni opravilo orožje, bo prej ali slej dosegel denar, je črnogled Bruno Volpi Lisjak, ki ga skrbi tudi čedalje bolj malomaren odnos samih Slovencev do lastnega jezika kot nezamenljive osnove narodne identitete.

V morju, je prepričan Bruno Volpi Lisjak, bi morali Slovenci videti precej več kot veliko kopališče, na katero se spomnijo predvsem med poletno pripeko, ali je za nekatere morda še prostor za jadranje, veslanje, ribolov in druge športne in razvedrilne dejavnosti. Morje je bilo in je še vedno, dobesedno, okno v svet in pomemben vir gospodarske moči. Vojne za prevlado nad morji in oceani so stare kot človeštvo. Kdor vlada morjem, so verjeli in več stoletij tudi dokazovali Britanci, vlada svetu. Povrhu ima morje poleg dejanskega gospodarskega in strateškega pomena tudi veliko simbolno vrednost.

Volpi Lisjak piše še o tunolovu na slovenski način in neusmiljenih spopadih za ribolovna območja, zlasti z brezobzirnimi »Čožoti«, ribiči iz Chioggie, ki so obvladovali ves Jadran, pa tudi o ugledu slovenskih potapljačev ter o posodabljanju ribištva z ustanavljanjem zadrug in predelovalne industrije v zadnji tretjini XIX. stoletja. Tedaj so se, povzema avtor v krajših razdelkih, začeli uveljavljati tudi slovenski bančniki, odvetniki, ladjarji in drugi podjetniki. Italijanski nacionalisti vseh barv so se zavedali nevarnosti naraščajoče slovenske moči in samozavesti. Na vseh področjih so jima postavljali ovire, dokler je v letih fašizma, s požigom Narodnega doma ter z uničevanjem ali onemogočanjem drugih slovenskih gospodarskih in kulturnih ustanov, niso zlomili.

Prav tako zanimiva so poglavja iz novejših obdobij, na primer o napol ilegalnem ustanavljanju slovenske trgovske flote in gradnji Luke Koper v prvem povojnem desetletju – tudi z denarjem od tihotapljenja cigaret. Tukaj pisec opozarja na premalo znano in cenjeno vlogo kapitana Vladimirja Štolfe iz Sežane, ki mu med drugim pripisuje avtorstvo ideje za današnji slovenski grb s Triglavom in morjem.

Bruno Volpi Lisjak na koncu dodaja še strnjen opis nekdanje slovenske obale, ki jo iz osebnih izkušenj občuti kot prezrti, v izobraževanju in velikem delu politike slovenske države tudi zataje(va)ni del narodne zgodovine. Te ostre opozorilne besede imajo spod njegovega peresa posebno težo. Da se le ne bi razblinile kot milni mehurčki!

Iztok Ilich

Več piscev: TVORCI SLOVENSKE POMORSKE IDENTITETE
Zbornik. Biografske in bibliografske študije št. 4.

Založba ZRC, Ljubljana 2010

V zadnjih nekaj letih pogosto slišani in zapisani trditvi, da smo Slovenci pomorski narod z bogatim izročilom, nihče naravnost ne oporeka, vendar se vedemo, nekako v zadregi, kot da gre za nekaj, o čemer ni primerno izgubljati besed. Pa bi o tem lahko in tudi morali govoriti veliko in na glas; da se ne pozabi še tisto malo, kar se je ohranilo nekje v kotičku našega zgodovinskega spomina – potem, ko se je v večini učbenikov in razprav skrčilo na le nekaj vrstic ali celo besed izpostavljanje dejstva, da je bila obala s kilometrom priobrežnega morja med Devinom in Miljami, razen območja Trsta, ki zdaj pripada Italiji, poldrugo stoletje, tja do leta 1954, pravno v rokah slovenskih ribičev.

V samostojni Sloveniji je več pozornosti namenjene sporu s Hrvaško kot dosežkom slovenskih pomorcev, o katerih prav tako vedo veliko več na italijanski kot na naši strani meje. Tudi tržaški pisatelj Boris Pahor je pred nedavnim znova glasno opozoril: »Morje imamo v krvi – to moramo vrniti v zgodovinski spomin!«.

Izid zbornika, s katerim Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU nadaljuje zbirko Biografske in bibliografske študije, je v takšnih razmerah zelo pomemben dogodek. Tudi zato, ker se urednik Andej Rahten in avtorji biografskih prikazov v knjigi ne omejujejo na ribiče in hkrati prve slovenske pomorščake s Kraškega roba – te celo obidejo –, in druge Primorce; njihov razgled je prostorsko in časovno širši in ni narodnostno opredeljen, saj upošteva tudi ljudi, ki se niso imeli za Slovence, a so bili rojeni ali so pognali korenine na današnjih slovenskih tleh. Vsi tudi niso bili pomorščaki, temveč, kot na primer strokovnjak v pomorskem pravu, Stojan Cigoj, ki ga predstavlja Marko Pavliha, ter prvi in dolgoletni ravnatelj Pomorskega muzeja v Piranu zgodovinar Miroslav Pahor v prispevku Nadje Terčon, prav tako zaslužni za utrjevanje slovenske pomorske identitete. Med njimi sta se kot zadnja v knjigi v predstavitvah Luke Vidmarja znašla tudi veletrgovec in fužinar baron Michelangelo Zois ter njegov še znamenitejši sin, industrialec, gospodarstvenik in razsvetljeni mecen Žiga Zois.

Biografski portreti – nekateri obsežnejši prinašajo tudi analize družbenih in političnih razmer ter opise vojnih operacij, pomembne za razumevanje vloge portretirancev – so sicer v knjigo uvrščeni po abecednem zaporedju. Zaradi tega je na prvem mestu ruski kontraadmiral, pomorski zgodovinar in teoretik Aleksandr Dmitrijevič Bubnov. Nataša Zajc sledi njegovi karieri v carski mornarici, ki jo je pretrgala revolucija, in dobrim štirim desetletjem delovanja v Jugoslaviji oziroma Sloveniji, ko so nastale njegove v svetovnem merilu pomembne knjige o veščinah pomorskega bojevanja.

Andrej Vovko piše o Rudiju Dujcu, enem od očetov Luke Koper, Nadja Terčon pa nato o podjetniku, finančniku, ladjarju in mecenu Josipu Gorupu, ki si je z delovanjem v Trstu, Ljubljani in na Reki leta 1903 zaslužil plemiški naziv. Bil je solastnik ladij in ladjarskih družb, gradbenik in investitor, pa tudi mecen, med drugim založnik drugih in tretjih Gregorčičevih *Poezij*. V Ljubljani je zgradil Višjo dekliško šolo in licej ter več stanovanjskih poslopij, postal je častni meščan in po njem so imenovali ulico – ki pa so jo, na območju gradnje nove NUK, pred nekaj leti ukinili!

V obdobju obeh Jugoslavij je pomembne vloge odigralo še nekaj Slovencev, o katerih ni veliko znanega. Med njimi teolog in zadnji superior avstroogrske mornarice Ivan Koršič iz Solkana ter mornariški častnik in minister v begunski vladi Ivan Kern iz Žužemberka, ki se je proslavil z vodenjem uspelega pobega dveh torpedovk iz Boke Kotorske skozi Otrantska vrata k Angležem na Kreti. Prvemu se je posvetil Renato Podbersič ml., drugemu pa Andrej Rahten, ki je osvetlil tudi karieri mornariškega častnika Alojza Šušteršiča ter politika Ivana viteza Nabergoja s Proseka pri Trstu, zaslužnega za razvoj slovenskega šolstva in denarništva v zadnjih letih Avstro-Ogrske.

Igor Grdina se je nato v obsežnem poglavju podal po življenjski poti Josipa Kopiniča, skrivnostnega, kontroverznega obveščevalca z množico ilegalnih vzdevkov in psevdonimov, ki je imel svoje obveščevalne niti razpredene tudi v mornarici. Nadja Terčon je avtorica še enega prispevka: o poročniku bojne ladje Sergeju Mašeri, ki je skupaj s tovarišem Spasićem umrl na rušilcu »Zagreb«; za uničenje ladje, da ne bi padla v roke Italijanom, je bil imenovan za narodnega heroja, vendar ne tako samoumevno, kot bi bilo pričakovati v prvih povojnih letih.

Le malo je znano, da je baron Jeffrey Raigersfeld, v Londonu rojeni sin habsburškega diplomata s predniki iz Kranjske, kot piše Pavlina Bobič, postal kontraadmiral angleške mornarice, in najbrž nič bolj, da je bila iz naših krajev, zlasti iz Štajerske, vrsta najvišjih častnikov v cesar-

ski mornarici. Poleg Mariborčana Wilhelma von Tegetthoffa, zmagovalca nad Italijani pri Visu, ki ga predstavlja Igor Grdina, je zanimiv portret Slovenca barona Antona Johanna Hausa iz Tolmina, ki ga je sestavila Pavlina Bobič. Kot veliki admiral je imel najvišji čin v zgodovini avstro-ogrske mornarice, v kateri se je s položajem generalnega komisarja zelo visoko povzpel tudi Rupert Pivec iz Zrkovcev pri Mariboru, ki se mu je posvetila Mateja Matjašič Friš.

Glede na uveljavljeno prakso priznavanja zaslug na osnovi vsakokratne politične konjunkturnosti tudi nobeden od teh treh veljakov monarhije, v kateri so bili prvič in zadnjič združeni vsi Slovenci, v današnji samostojni državi nima svoje ulice in drugih javnih obeležij.

Iztok Ilich

Toni Morrison: MILOST

Prevod: Jože Stabej. Celjska Mohorjeva družba, 2010.

V šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja so v Združenih državah Amerike začenjale prihajati v ospredje književnosti marginalnih, predvsem etničnih skupin; Deloma kot posledica odprave imigracijskih restrikcij, deloma zaradi prenasičenosti z metafikcijsko literaturo, ki se je tematsko v veliki meri nanašala sama nase in zahtevala akademsko izobraženega bralca (in katere najreprezentativnejši predstavniki so John Barth, Thomas Pynchon, Donald Barthelme, Robert Coover idr.). Pojavljala se je potreba po književnosti, ki bi nudila možnost preoblikovanja družbene zavesti in bila nenazadnje deležna širšega bralskega odjema. V ameriško javno in univerzitetno okolje je vstopilo pisanje, ki je sicer že vseskozi obstajalo, vendar ni naletelo na posebno pozornost. Vrednost je pričela dobivati književnost tako imenovanih marginalnih skupin Združenih držav, ki so jo tvorili predvsem v nacionalne skupine organizirani priseljenci. Tisti čas je svetovno pozornost in ugled že uživala judovska literatura, ob njej pa so se razen predstavnikov homoseksualne literature vse bolj uveljavljali mehiško-ameriški, kubansko-ameriški, kitajsko-ameriški in afroameriški pisatelji. Posebno pozornost je vzbudil prav pojav afroameriških pisateljic, med katerimi pripada ob Alice Walker, Pauli Marshall, Gwendolyn Brooks, Toni Cade Bambare in Gayl Jones osrednje mesto Toni Morrison.

Toni Morrison je leta 1993 za svoj prozni opus prejela Nobelovo nagrado kot prva temnopolta pisateljica, potem ko je za roman *Ljubljena* že prejela Pulitzerjevo nagrado. Rodila se je leta 1931 v črnskem getu mesteca Loraine v Ohiu, njeno pravo ime je Chloe Anthony Wofford. Ob nenehnem publicističnem in angažiranem javnem delovanju (med drugim je pisala kritike in kolu-

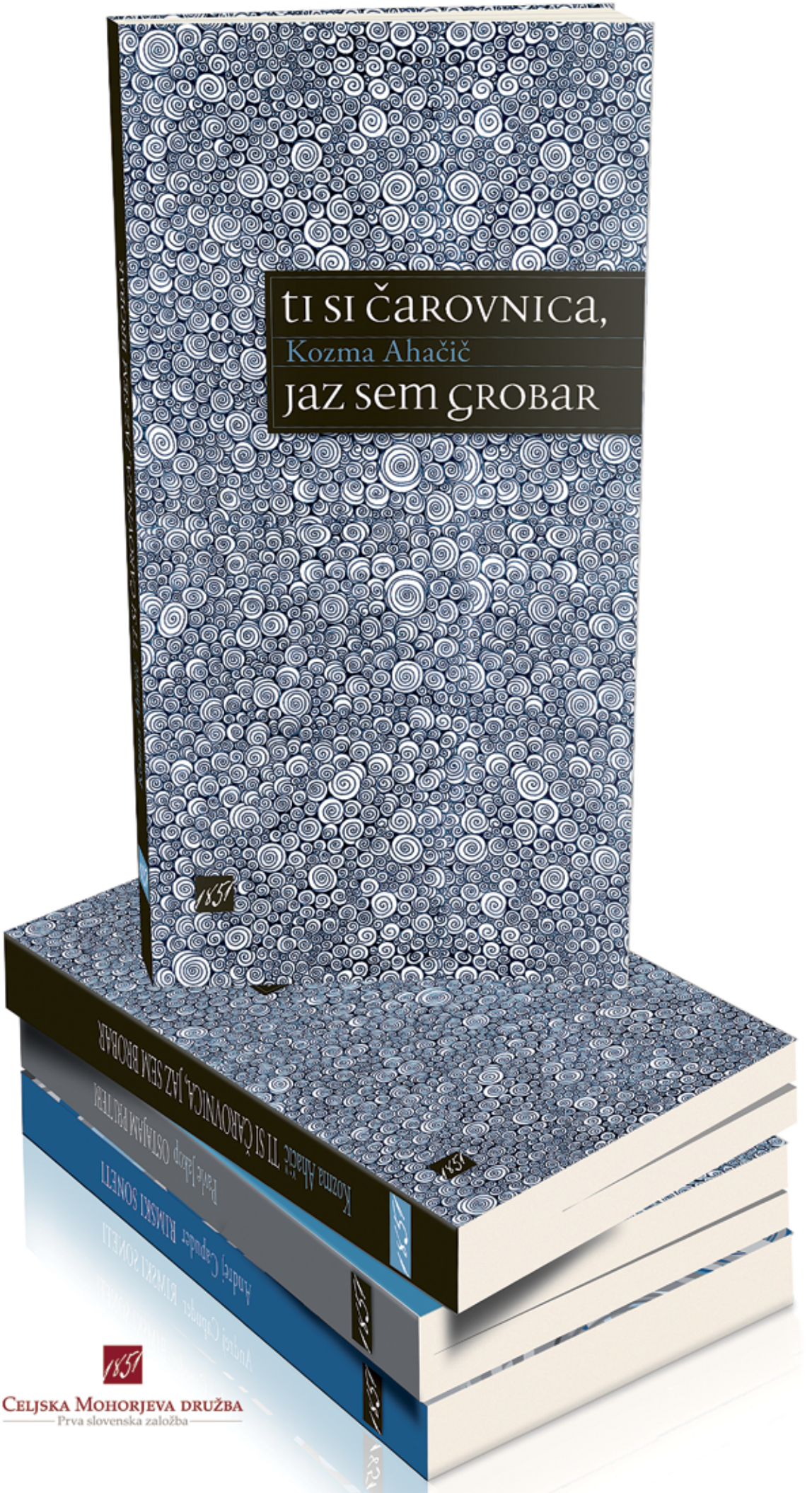
mne za New York Times) v svojih romanih razgrinja trpko usodo brezpravnih Afroameričanov, predvsem žensk. Svoj romaneskni prvenec *Najbolj modre oči* (pri nas izšel leta 2003) je na primer pisala med letoma 1965-69, v času močnega socialnega vrenja v življenju temnopoltih ljudi. Ker je roman razgaljal skrivnosti, ki so bile tisti čas zavite v temo, je bil ob svoji prvi izdaji leta 1970 sprejet podobno kot življenje njegove glavne protagonistke, enajstletne črnske deklice Pecole Breedlove: z nerazumevanjem, omalovaževanjem in zavračanjem. Šele ponoven izid leta 1993, h kateremu je pisateljica spisala spremno besedilo, v katerem je pojasnila metodologijo svoje pisave, je naletel na prijaznejši strokoven ter širši bralski odziv.

Če je Morrisonova navedeno tematiko pripeljala do ekstrema v svojem nemara najodmevnejšem romanu *Ljubljena* iz leta 1987, je v svojem devetem romanu *Milost* (2008) skrb matere-sužnje do svojega otroka »rešila« na navidezno prav tako krut, v resnici pa »milosten« način. Sethe iz *Ljubljene* se po zaničevanja, izkoriščanja in gorja polnem življenju sužnje odloči raje ubiti svoje otroke kot pa jih prepustiti lovilcem sužnjev in jih s tem obsoditi na življenje, kakor ga je živela sama. Ta pripoved je nastala po resnični zgodbi črnske sužnje Margaret Garner, v kateri je Morrisonova iskala odgovor na vprašanje »notranje nuje« Medejinega motiva. V romanu *Milost* pa glavna oseba proda svojo hčerko nekomu, v čigar očeh je razbrala človeškost, ki jo je trgovec Vaark zaradi svoje provenience tudi zares imel. Odločitev Sethe je »bila prava, vendar do nje ni imela pravice«. Odločitev sužnje v *Milosti*, da proda hčer nekomu, za katerega je predvidevala, da bo deklici omogočil boljše življenje, kot ji ga lahko nudi sama ali katerikoli drugi trgovec s sužnji, pa je bila ne le prava, ampak je do nje imela tudi vso pravico.

Pripoved v romanu *Milost* je umeščena v kolonialno Ameriko XVII. stoletja, v čas suženjstva in rasizma, in razkriva usode štirih žensk. Glavni pripovedni tok prihaja iz ust črnske deklice Florens, ki je v hišo nizozemskega posestnika Jacoba Vaarka prišla v zameno za dolg, potem ko je njena mati pokleknila pred njim. V njeno življenje je vpletena tudi bridka usoda Jacobove žene Rebekke z zaporednim izgubljanjem otrok, Indijanke Line, ki je po preživetju smrtonosne bolezni ostala sama na svetu, ter brodolomke Sorrow. Usoda žensk, predanih na milost in nemilost sveta okrog njih, predvsem moških, jih – kot v vseh avtoričinih romanih – ob poudarjeni suženjski vlogi vselej zaznamujejo boleče intimne izkušnje in posledični porodi, pri katerih je smrt novorojenčka z vsemi čustvenimi posledicami tako rekoč vsakodnevni pojav. Zato je roman z izmenjujočo se pripovedno perspektivo predvsem notranji monolog žensk, ki najprej poskušajo preživeti, hkrati pa si življenje osmisliti po svoje.

Toni Morrison je prepričana, da Afroameričani danes potrebujejo roman bolj kot kdajkoli prej. Nadomešča jim tako glasbo, ker ta ni več zgolj njihova, kot prvobitne, danes izgubljene mitološke zgodbe. Pri tem je roman ena od možnosti, ki lahko zapolni to vrzel. »Če tisto, kar počnem, ko pišem romane, ni povezano z mestno četrtjo, z lokalno skupnostjo ali z vami, potem ni povezano z ničemer. Ne zanima me vdajanje zasebnim vratolomijam lastne domišljije, ki služi samo izpolnitvi mojih lastnih sanj. To pomeni, da mora biti moje delo politično. Imeti mora politično ost. V kritiških krogih ima ta lastnost danes slabšalen prizvok: če ima umetnina politično moč, velja za okuženo. Sama menim nasprotno: če je nima, je okužena. Menim, da je najboljša umetnost tista, ki je nedvoumno politična in nepreklicno lepa obenem.«

Jasna Vombek

1857
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba